

DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Yıl: 10 Sayı: 51 Mart-Nisan-Mayıs '99 Fiyatı: 500.000.- TL (KDV Dahil)

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına
SAHİBİ
Celal Yaşık

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Selma Gölpunar

HUKUK MÜŞAVİRİ
Av. Murat Erdoğan

YAZIŞMA ADRESİ

Tarlabası Cad.
No: 232 Daire: 4
Beyoğlu - İstanbul
Tel: 0 (212) 235 38 62
Fax: 0 (212) 235 53 82

TEMSİLCİLİKLER

DİYARBAKIR

Kurt İsmail Paşa 3. sok. Aydınlar Apt
A Girişi Zemin Kat No: 1
Tel-Fax: (0 412) 221 99 93
Ofis - DİYARBAKIR

ALMANYA

Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Tel: 0 (202) 370 25 05
Fax: 0 (202) 370 25 60

ABONE KOŞULLARI

Altı Aylık: 1 500.000 TL Yıllık: 3.000.000 TL
Avrupa: 60 DM ABD: 40 \$
Avusturalya: 45 Avusturalya Doları

İLAN TARİFESİ

Arka Kapak: 80.000.000.-TL
İç Kapak: 60.000.000.-TL
İç Sayfalar: 45.000.000.-TL
Yarım Sayfa: 25.000.000.-TL
1/4 Sayfa: 12.500.000.TL

BASKI

Yön Matbaası
Tel: 0 (212) 544 66 34
Topkapı / İSTANBUL

ÖN KAPAK RESMİ

Arif Sevinç

İçindekiler

DENG'den Sunu.....1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

PSK Genel Sekreteri Kemal Burkay
"Demokrasi, barış ve özgürlük için
elele vermeliyiz".....2-6

Türkiye'nin önünde iki yol var:

Ya tam demokrasi ya kriz ve çürüme
İbrahim Metin.....7-16

Yerel yönetimler

Ümit Tektaş.....17-24

Heciyê Cindi û romana wî;

Hewari

Eskerê Boyik.....25-31

ARAŞTIRMA-İNCELEME-BELGE

Dehaka isnat edilen yerler /

Dehak, Kawa ve Newroz efsanesi

Ebdelrekib Yusuf.....32-40

Bir gelenek ve zorlama ürünü:

"Türkçe sözlü Kürt müziği"

Mehmet Bayrak.....41-48

Deng'den Sunu

Merhaba,

Dergimizin Mart-Nisan sayısı yayınlanmak üzereyken, **İstanbul 3 Nolu DGM'nin** verdiği bir aylık kapatma kararı tarafımıza tebliğ edildi. Bu yüzden dergimizin Mart-Nisan sayısı bir aylık gecikmeye uğradı. Biz bu gecikmeyi de hesaba katarak bu sayımızı 3 aylık, Mart-Nisan-Mayıs sayısı olarak yayınlıyoruz. Bu gecikme elimizde olan bir durum değil, rejime karşı mücadelenin, başka bir deyişle yaptığımız işin sonuçlarından birisidir. Bilindiği gibi **DENG'in** bugüne kadar yayınlanan tüm sayıları toplatıldı. Bazı sayılarına daha matbaada iken el konuldu. Sahip, yazı işleri müdürü ve yazarlarımız hakkında yüzü aşkın dava açıldı. Hukuk dışı uygulamalarla dağıtımımız engellendi; dergimizi okuyan ve bulunduran kişiler baskıya ve kovuşturmayaya uğradılar.

Bütün bunlar nedensiz değil elbet.

Cumhuriyet rejimi şiddet politikalarına göre kurgulanmış, baskı ve zulüm yöntemleriyle ayakta durabiliyor. Egemenler, kitle muhalefetine barışçı bir çizgide gelişmesinden, barış ve demokrasi düşüncesinin taraftar bulmasından her zaman öcü gibi korktular. Bu nedenle her köşeye sıkışıklarında bunun acısını devrimci, yurtsever ve sosyalist basından, ilerici ve yurtsever çevrelerden aldılar. Bugün de durum değişmiş değildir. Amaç sesimizi kitlelere duyurmamızı engellemek, korku ve yılgınlık yaratarak, kurtuluş ve özgürleşme bilincinin oluşmasını önlemektir.

Egemen çevrelerin son dönemde geliştirdiği ırkçı-şoven kampanyalar, toplumsal cinnet boyutlarına ulaştı. Kürt halkına yöneltilen saldırı ve baskılar demokrat ve ilerici çevreleri de içine alarak gelişiyor. Öcalan'ın korsanca yöntemlerle Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi, Kürt sorununun bitirildiği şeklinde propaganda edilirken, öte yandan şoven kışkırtmalara da malzeme yapılıyor. Bu, içi boş bir yalan ve sahte bir zafer havasıdır. Bu havayla barış ve demokrasi güçleri baskı altına alınarak, kitlelerde yılgınlık yaratılmak isteniyor. Bu kör ve bağınaz bir politika. Bundan yalnız Kürtler değil, tüm Türkiye halkı zarar görecek.

Yaşadığımız politik süreç acil müdahaleyi zorunlu kılıyor. Ne var ki, rejimden zarar gören barış ve demokrasi güçleriyle özgürlük ve emek güçlerinin ortak mücadelesi örgütlenmeden ve kitleler harekete geçirilmeden, bu pek mümkün görünmüyor. O halde acil görev, devrimci dayanışma ve dostluğu geliştirmek ve biran önce ortak mücadele platformları yaratıp harekete geçirmektir. **DENG** olarak bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da bunun gerçekleşmesi için çalışmaya devam edeceğiz.

DENG'in sayfaları okurlarımızın çok yönlü görüş, düşünce ve eleştirilerine açıktır. Kitlerle buluşmak ve etkin bir tartışma için **DENG Dergisi** uygun bir zemindir. Politik sürece müdahil olmak istiyorsanız, **DENG'e** katkı sunup güçlendirin ki, ortak geleceğimizi birlikte yaratabilelim.

DENG Dergisi yayın hayatına başladığı günden beri fiyatını hep düşük tuttu. Muadili dergiler beşyüze, 1 milyona satılırken, O ısrarla üçyüz binde kaldı. Ancak enflasyondaki yükseliş girdi maliyetlerinde öyle bir artışa yol açtı ki, bu fiatla yayını sürdürmek imkansız hale geldi. Bu nedenle bu sayımızdan başlamak üzere fiyatını 500 bine çıkarıyoruz. Okurlarımızın bu artışı anlayışla karşılayacaklarını umuyoruz.

★★★

51. sayımız, yine değişik konular içeriyor.

23 Şubat 1999 tarihli Milliyet'te **PSK Genel Sekreteri Sayın Kemal Burkay** ile yapılan bir röportaj büyük ilgi toplamış ve değişik tepkilere neden olmuştu. Bu tepkiler hala dinmiş değil. Biz **DENG** okurları için söz konusu röportajın Milliyet'te yayınlanmayan bölümleri de dahil tümünü yayınlıyoruz. Yazarımız **İbrahim Metin** "**Türkiye'nin önünde iki yol var: Ya tam demokrasi ya kriz ve çürüme**" başlıklı yazısıyla yakın süreci ve hükümetin tutumunu değerlendirirken, yazarımız **Ümit Tektaş** "**Yerel Yönetimler**"i, **Eskerê Boyik** "**Hewari**"yi, **Mehmet Bayrak** "**Türkçe sözlü Kürt müziği**"ni yazdı. Son yazımız Newroz efsanesi üzerine. Yazıyı **Azad Şatehi** arkadaşımız, Güney Kürdistanlı yazar **Abdelrekip Yusuf'un** "**Dehak, Kawa ve Newroz Efsanesi**" adlı Arapça eserinden Türkçeye çevirdi. İlgi ve beğeniyle okuyacağınızı umuyoruz.

Gecikmesiz ve toplatmasız sayılarda buluşmak dileğiyle...

Milliyet Gazetesi yazarlarından Naki Özkan, PSK Genel Sekreteri Kemal Burkay ile bir röportaj yaptı. Röportaj, 23 Şubat tarihli Milliyet Gazetesi'nde kimi ifadeler değiştirilerek, kimi sorular da tümden çikartılarak yayınlandı. Bununla birlikte Türk solu ve Kürt yurtsever kesimlerinde röportajla ilgili tartışmalar devam ediyor. Deng okurları için aşağıda röportajın tümünü yayınlıyoruz. **Deng**

PSK Genel Sekreteri Kemal Burkay:

“Demokrasi, barış ve özgürlük için elele vermeliyiz”

Bize göre Kürdistanlı örgütlerin herbiri kendi parçasından sorumludur, mücadele alanı orasıdır. Öteki parçalardaki halkımızla ve yurtsever örgütlerle ilişkiler ise dostça, kardeşçe ve dayanışma çerçevesinde olmalıdır.

■ Genel olarak PKK hareketini Kürt sorununda nereye oturuyorsunuz?

□ PKK'nin ideolojik ve politik görüşleri ve pratiği ile ilgili olarak geçmişte birhayli yazdım. Bizimle PKK arasındaki farkları Kürt sorunu ve Kürt sol hareketiyle ilgilenen herkes az çok biliyor. PKK doğruları ve yanlışlarıyla Kürdistan politikasında şu son 20 yılda önemli izler bırakan bir örgüttür.

■ PKK'nin Kürtleri temsil ettiği söylenebilir mi?

□ Kürtlerin de Türkler ve başka halklar gibi birçok partisi var. Temsilin bir anlamı, ne kadar taraftarınız olduğuna bağlıdır. Öteki anlamı ise toplumun çıkarlarını ne ölçüde savunduğunuza. PKK elbet tüm Kürtleri temsil et-

miyor. Ama o da Kürtler arasında örgütlü ve Kürt toplumunda şu veya bu oranda taraftarı var. Kitle desteği ne kadarsa o oranda da temsil ettiği söylenebilir.

PKK politikalarının Kürtlerin çıkarlarını ne ölçüde temsil ettiği, izlediği politikaların yararı ve zararı ise ayrı bir konu. Biz Kürt toplumunun çıkarlarını en iyi partimizin, yani Kürdistan Sosyalist Partisinin temsil ettiği inancındayız.

■ PKK Ortadoğu denkleminde nereye oturuyor? Suriye, İran ve Irak Kürtleri nezdinde PKK neyi temsil ediyor?

□ PKK, başından beri kendisini dört parçanın örgütü gibi gördü ve diğer parçalarda da örgütlendi. Bu ise, ister istemez onu diğer parçaların içişlerine karışmaya ve öteki parçalardaki Kürt örgütleriyle sürtüşme ve çatışmalara itti.

Bize göre Kürdistanlı örgütlerin herbiri kendi parçasından sorumludur, mücadele alanı orasıdır. Öteki parçalardaki halkımızla ve yurtsever örgütlerle ilişkiler ise dostça, kardeşçe ve dayanışma çerçevesinde olmalıdır.

■ PKK Ortadoğu'da ne yapmak istiyor? Hangi güçlere yakın, hangi güçlere uzak?

□ PKK'nin ne yapmak istediği açık sanırım. Programı ortada. Öcalan ve öteki PKK sözcüleri de istemlerini pekçok kez kamuoyuna yansıtılar. Buna cevap vermek bana düşmez sanırım.

PKK'nin hangi güçlere yakın olduğuna gelince: Örgütlerin yakınlık ve uzaklığı çıkarlara ve zamana göre değişiyor. Bu özellikle de Ortadoğu'da böyle. Örneğin PKK bir dönem Irak KDP ile dosttu, sonra çatıştı. Bir dönem Suriye, İran ve Libya'yı bölgenin

devrimci sacayağı olarak niteliyordu. Şimdi ne derler bilemiyorum.

Son dönem PKK açısından çok farklıdır. Öcalan Suriye'den çıkarıldı. Ne İran, ne Libya, ne de Türkiye ile sorunları olduğu için PKK'nin eylemlerine sıcak bakan bir başka ülke, Öcalan'a sığınma hakkı tanıyacak kadar bile dostluk göstermedi, risk üstlenmedi. Sanırım Sokrat'a ait olan ve baldıran zehiri içmeye giderken söylediği bir söz var: "Dostlarım, dünyada dost yoktur!"

■ PKK'nin ABD ve İsrail politikası nedir?

□ Son zamanlara kadar ABD ve İsrail'e zıt bir noktada, Suriye ve İran'ın tutumuna yakındı. Ancak Öcalan oldukça pragmatiktir, değişen koşullara rahat uyum sağlar. İtalya'ya geldikten sonra yaptığı bir TV konuşmasında ABD ve İsrail'e karşı olmadıklarını, onlarla iyi ilişkiler istediklerini söyledi.

■ PKK Türkiye'de ne istiyor? Ayrı bir Kürt devleti politikasını hala savunuyor mu? Federasyon veya özerklik mi istediği?

□ PKK uzun yıllar ayrı bir devlet anlamında bağımsızlığı savundu, ve federasyon isteyen Kürdistan Sosyalist Partisi'ni ya da otonomi isteyen diğer parçalardan örgütleri suçladı. Ancak son yıllarda PKK'nin bu konudaki politikaları değişti. Öcalan önce federasyona evet dedi, İtalya'ya geldikten sonra ise otonomi önerdi.

■ Abdullah Öcalan'ın yakalanması PKK'de ne gibi gelişmelere yol açabilir?

□ Bazı tahminler yapılabilir; ama şimdilik düşüncelerimi saklı tutmayı yeğliyorum.

Şimdi Öcalan'ın içinde bulunduğu durum nedeniyle PKK'nin etkilenmemesi mümkün değil. Neler olabileceğini ise yaşayıp göreceğiz. Biz PKK'nin geçmişteki yanlışlarından ders almasını, kişilerin rolüyle ilgili olarak daha gerçekçi olmasını, örgüt içi demokrasiyi gerçekleştirmesini diliyoruz.

■ Öcalan 1970'li yıllara özgü teşkilatlanmış bir örgüt yapısı içindeydi. Kimi uzmanlar buna Stalinist örgüt yapısı nitelemesini getiriyor. Bu tür örgütlerde liderlerin ortadan çekilmesi örgütün dağılmasına ya da ciddi zaafiyet geçirmesine neden oluyor. PKK bu tür bir dönem geçirebilir mi?

□ Biz, gerek parti içi demokrasi açısından, gerekse diğer bazı yanlış eylem ve yöntemleri nedeniyle geçmişte zaman zaman PKK'yi eleştirdik. PKK'de Öcalan'ın rolü büyüktü ve örgüt buna alıştı. Öcalan bir ulusal lider, bir güneş gibi gösterildi. PKK yayınlarında "Apoizm bilimdir" demeye kadar iş vardırdı. Biz bu tutumu eleştirdik ve sakıncalarına değindik.

Şimdi Öcalan'ın içinde bulunduğu durum nedeniyle PKK'nin etkilenmemesi mümkün değil. Neler olabileceğini ise yaşayıp göreceğiz. Biz PKK'nin geçmişteki yanlışlarından ders almasını, kişilerin rolüyle ilgili olarak daha gerçekçi olmasını, örgüt içi demokrasiyi gerçekleştirmesini diliyoruz.

■ Öcalan'ın yakalanması Kürt sorununda barışçıl çözüm için fırsat olabilir mi?

□ Sanmam. Barışçıl çözüm Türk tarafının bunu istemesine bağlı. Oysa Türk hükümeti uzlaşmaz ve katı tutumunu sürdürüyor. Sorunu bir PKK ve Öcalan sorunu yapmaları, terör olayı gibi göstermekte ısrar etmeleri de bunun somut örneği. Şimdi Öcalan'ı yakalamış olmak bir zafer gibi gösteriliyor. Ve bütün bunlarla Türkiye kamuoyu feci şekilde aldatılıyor.

Terörün, yaşanan savaşın, yitirilen onca canın ve ülkenin te-

lef edilen kaynaklarının sorumlusu salt Öcalan mı? Barışın önündeki engel o muydu? Ya yüzyılı aşkın süredir sürüp gelen ve Kürtlerin hakları tanınmadığı, inkar ve baskı politikasında ısrar edildiği için bir türlü çözülmiyen Kürt sorunu? Ya Kürt sorununda legal kanalları tıkayarak şiddete yol açan yanlış politikalar?..

Hadi işleri savaş olan generaller biryana, ya Türkiye'yi yöneten bunca siyasi, sözde kamuoyuna tercüman olan bunca kalem erbabı, prof filan?.. Bazan bütün bu adamlar nasıl olur da gerçeğe gözlerini kapamakta bu kadar ısrarcı olabiliyor diye şaşıyorum. Göz kapamakla gerçeğin değiştiği ise görülmemiştir.

■ Kürt sorunu nasıl bir sorun? Etnik bir sorun mu? Ekonomik mi? Feodal bir sorun mu?

□ Ulusal bir sorun. Kürtlerin ülkesi bölünmüş. Ağır bir sömürü ve baskıya hedef olmuşlar. Kendi kendilerini yönetme hakları ellerinden alınmış.

Elbet hem ekonomik, hem etnik yanı var. Ülkemizin kaynakları zengin, ama halkımız yoksulluk içinde yaşıyor. Çünkü bu kaynaklar talan ediliyor. Etnik baskılar da bundan dolayı var. Yıllardır Kürt dili, kültürü üzerinde dünyada eşi benzeri görülmemiş bir baskı var. Kürtçe eğitim yasak. Kürtçe radyo ve televizyon yasak. Kürt kimliği yok edilmek isteniyor. Bu tipik sömürgeci bir uygulamadır.

Kürt toplumundaki feodal kalıntılara gelince, bu da ağır baskı ve sömürü politikasının ürünü. ekonomik ve kültürel gelişim süreci engellenince çağdışı kimi yapılar da kendisini koruyabiliş. Şeyhliğin, ağalığın so-

Düzen karşıtı legal sosyalist partiler ve Kürt yurtsever kesiminin ağırlığındaki legal partilerin ise sorunun çözümüne gücü yetmiyor. Bu güçler dağınıklar ve bu halleriyle seçenek olmaları, toplumu sürüklemeleri güç. İlkeli birlik ve ittifaklara gerek var.

Bize göre bir Türk-Kürt federasyonu gerçekçidir. Türkiye Kıbrıs'taki 100 bin küsur Türk için federasyonu bile az bulup konfederasyon istiyor. 20 milyon Kürt için federasyon neden olmasın? Böyle bir çözüm halinde sınırların değişmesine gerek kalmaz. Bu kavga dövüş son bulur ve her iki halk barış içinde birarada yaşayabilir. Ülkemizin koşullarına, akla ve çağımıza uygun çözüm budur.

rumlusu da sömürgeci politikalarıdır. Rejim bu kesimlerle sıkı iş ve kader birliği içinde.

■ Kürt sorununda Türk devletinden beklediğiniz neler?

□ Bu devletten birşey beklemiyorum; çünkü bu baskıcı, acımasız, çağdışı bir çark. Beklentim Türkiye'nin emekçi halkından, barışsever ve demokrat güçlerindedir. Kürt halkına reva görülen sömürü, baskı ve zulümden onların bir yararı yok. Onlar da bu rejimden çekiyorlar. Rejim, onların da ekmeğine ve özgürlüğüne el koymuştur. Onlarla çıkarlarımız ortaktır. Demokrasi, barış ve özgürlük için elele vermeliyiz. Ülkemizde insanca bir yaşamı ancak böyle gerçekleştirebiliriz.

■ Türkiye'deki siyasi partileri bu sorunun çözümüne katkıları açısından değerlendirir misiniz?

□ Parlamentoda temsil edilen düzen partilerinin hiçbiri bu konuda ciddi bir programa, tutarlı bir politikaya sahip değil. Bazı siyasi partilerde demokrat insanlar var, zaman zaman izlenen politikadan şikayetçi oluyorlar. Liderler arasında bile işin salt askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini, siyasi ve kültürel yanı olduğunu söyleyenler var. Ama bunlar, muhalefette böyle sözler etseler bile, iktidara gelince şiddet politikasına uyum sağlıyorlar. MGK politikayı tıkamış, dondurmuş. Asker ve sivil kesim içinde tutucular, savaş lobisi şu anda duruma egemen. Öyle olunca da bu düzen partilerinden sorunun çözümü yönünde katkı beklenebilir.

Düzen karşıtı legal sosyalist partiler ve Kürt yurtsever kesiminin ağırlığındaki legal partile-

rin ise sorunun çözümüne gücü yetmiyor. Bu güçler dağımlar ve bu halleriyle seçenek olmaları, toplumu sürüklemeleri güç. İnkeli birlik ve ittifaklara gerek var. Bu nedenle de sorunun çözümü konusunda yakın vade için iyimser değilim.

■ Türkiye'deki Kürt örgütleri bu sorunda nasıl davranmalı?

□ Kürt örgütleri içinde illegal olanlar var, legal yapılar var. Herkesin politikaları bir değil. Yıllardır süren savaş bir sonuç vermedi. Rejim, süregelen savaş, demokrasi ve barışın önünü tıkamak için bahane yaptı. Bu koşullarda militarizm ve şovenizm tımandı, barış ve demokrasi güçleri geriledi. Bence barışçı ve legal çalışma biçimleri ve yöntemleri üzerinde yoğunlaşmalıyız.

■ Avrupa'daki Kürt diasporasının durumu nedir? Bunların tavrı sorunun çözümüne katkıda bulunabilir mi? Yoksa Türkiye ile bağları tamamen koparan bir radikallik taşıyarak sorunu daha da kilitliyorlar mı?

□ Sözkonusu Kürt diasporasının Kürt hareketi içinde önemli bir yeri var. Bu kesim de elbet, yurt içindeki politik hareket gibi bir bütünlük taşıyor. Farklı eğilimler var. Ama, sekter eğilimler olsa bile Kürt diasporasının sorunun çözümünü kilitleyici bir etki yaptığı söylenemez. Yurt dışındaki Kürtler diyalogdan ve bu sorunun eşitlik temelinde barışçı çözümünden yanalar. Sorunu kilitleyen, ne yazık ki hertürlü uzlaşmaya kapalı olan Türkiye'deki yönetimdir.

■ Seçimler yaklaşıyor... Bir Kürt aydını olarak Türkiye'de olsaydınız seçimlerde nasıl bir çizgi izlerdiniz? Aday olur muy-

dunuz? Parti mi kurardınız? Bir parti çatısı altında mı mücadele ederdiniz?

□ Ben yalnız aydın değil, aynı zamanda politikacıyım ve şu anda ülkede yasaklı olan Kürdistan Sosyalist Partisi'nin yöneticisiyim. Bu yüzden de ülkeye dönemiyorum. Partim başından beri kararlılıkla barışçı yöntemleri izledi. Yasal olarak çalışma hakkına sahip olsaydık yurt dışında değil, yurt içinde olurdu. O zaman kendi partimle seçimlere katılırdım. Belki bir ittifak olurdu.

Ancak sorun yalnızca bu değil. Serbestçe politika yapma olanağı ülkedekiler için de yok. Bir ülkede düşünce özgürlüğü yoksa, insanlar düşüncelerinden dolayı cezaevlerine konuyorlarsa, partiler görüşleri ve programları, özellikle de Kürt sorununa yönelik farklı politikaları yüzünden habire kapanıyorlarsa orada serbest seçimlerden, bir bütün olarak demokrasiden söz edilemez. Türkiye'nin durumu ne yazık ki budur.

■ Kürt parlamentosu neyi

temsil ediyor? Kürtleri temsil eden bir organ mı?

□ Biz "Sürgünde Kürt Parlamentosu" denen kuruluşun içinde yer almıyoruz. Bizce uluslararası koşullar bu aşamada yurt dışında böyle bir kurum oluşturmaya uygun değil. Uluslararası kabul göremeyecek bir organı sürgünde kurmanın gerçekçi olmadığı kanısındayım.

■ Sizin sorunu tarifiniz ve çözüm önerileriniz neler? Aynı bir devlet mi, özerklik mi?

□ Bizce Türkiyenin mevcut sınırları iki ulusu kapsıyor: Türkler ve Kürtler. Ayrıca başka küçük etnik gruplar, yani azınlıklar da var. Politik, idari ve kültürel yaşam da ülkenin bu gerçekliğine uygun olarak biçimlenmelidir. Sorun eşitlik temelinde ve uluslararası ilkelere uygun olarak çözümlenmelidir. Biz barışçı, adil bir çözüm istiyoruz.

Bize göre bir Türk-Kürt federasyonu gerçekçidir. Türkiye Kıbrıs'taki 100 bin küsur Türk için federasyonu bile az bulup konfederasyon istiyor. 20 milyon Kürt için federasyon neden ol-

masın? Böyle bir çözüm halinde sınırların değişmesine gerek kalmaz. Bu kavga dövüş son bulur ve her iki halk barış içinde birarada yaşayabilir. Ülkemizin koşullarına, akla ve çağımıza uygun çözüm budur.

■ Barışın yolunu açmak için ilk elde, ya da yakın dönem için neler öneriyorsunuz?

□ Karşılıklı olarak ateş kesilmesi, akan kan durmalı;

Olağanüstü hale, koruculuk sistemine son verilmeli;

Sürgüne ya da zorunlu göçe uğramış insanların topraklarına dönmelerine olanak verilmeli, yaraları sarılmalı;

Bir genel af çıkarılmalı;

Anayasa ve öteki yasalar demokratikleştirilerek düşünce ve basın özgürlüğünü sınırlayan engeller kaldırılmalı;

Bizim gibi, barışçı mücadele biçimini seçmiş olan Kürt siyasal partilerine serbestçe çalışma hakkı tanınmalı;

Kürtçe radyo ve televizyon serbest olmalı; Kürt diliyle eğitim hakkı tanınmalı;

Teşekkür ederim.

Türkiye'nin önünde iki yol var:

Ya tam demokrasi ya kriz ve çürüme

Franko'nun İspanyasında toplum boğa güreşleriyle uyutuluyordu. Türkiye'de ise dansözlü şovlar ve kan edebiyatı aynı işlevi görüyor. Türkiye'de kitleleri depolitize etme faaliyeti futbol ve eğitimin yanısıra bu iki temel unsura dayanıyor. Bunlarla kimliksiz, kişiliksiz insanlardan oluşmuş, toplumsal ve siyasal refleksleri iğdiş edilmiş bir toplum yaratılmak isteniyor.

İbrahim Metin

Son dönemde yaşanan olaylar, Türkiye'yi yöneten güçlerin tarihsel süreçten yeterince ders çıkarmadıklarını, ulusal ve sosyal gelişmelere karşı bildik gözükkara tutumlarını ısrarla sürdürdüklerini bir kez daha ortaya koydu. Ulusal ve sosyal uyanışa karşı söylenmedik yalan, başvurulmadık vahşet bırakmayan sistemden beslemeli siyaset erbabı, halkı yanıltmak, soygun ve talanın devamını sağlamak için birbirleriyle boğaz boğaza kavga etmekten ve çıkarları gerektirdiğinde de uzlaşmaktan geri durmuyorlar. Tüm insani değerler pazar ekonomisinin şanına yarasız tarzda piyasaya sürülmüş durumda.

Eskiden kapalı kapılar ardında gizlice sürdürülen pazarlıklar, günümüzde sokakta çekilen televizyon dizileri gibi uluorta yapı-

lır oldu. Kamuoyu kendi çabasıyla olmasa da, egemen blokun çıkar çatışmalarından dışarıya yansıyanlar sayesinde kamu mallarının nasıl yağmalandığını, çete düzenine giden yolların nasıl adım adım döşendiğini gördü, öğrendi. Çatlılar, Çakıcılar, Korkmaz Yiğitler, Çörtükler ve benzerlerinin tek başına ve kendiliğinden değil, rejimin ihtiyaç duyduğu unsurlar olarak belli roller üstlendiklerini, kirli savaşın finansmanını sağladıklarını ve rejimin düşman gördüğü muhalifleri ve Kürt yurtseverlerini öldürdükleri için el altında tutulduklarını kavradı.

Aslında olup bitenlerin acısını çekenler için yaşananların hiç birisi sıradan değil. Birçok olayın devletin denetimi ve gözetimi altında gerçekleştirildiği, Kürt yurtsever hareketi ve Türk sol güçleri tarafından yıllardır dile

Türkiye'yi yönetenler ciddi bir yol ayrımına varmışlardır. Ya hukuk dışı politikalarda ısrar ederek, kendileriyle birlikte bütün toplumu felakete sürükleyip uygar dünyanın gözünde de sarsılmaya başlayan meşruiyetlerini tümünden yitirecekler, ya da aklın ve sağduyunun gereklerine uyarak, demokratik kanalları açacak ve Kürt halkının haklarını tanıyacaklar. Bize göre kitlelerin yanısıra kendi kurtuluşları da ikinci yaklaşımın gerçekleşmesine bağlıdır.

getiriliyor; ama bir türlü yığınlara anlatılamıyordu. Ne zamanki infaz mangaları kendi içlerinde çıkar çatışmasına tutuştular, işte o zaman gerçekler yavaş yavaş gün ışığına çıkmaya başladı. Siyasetçilerin kirli çamaşırları, çete ve mafya örgütleriyle olan ilişkileri neredeyse işportaya düştü. Buna rağmen "hukuk devleti" niteliğini dilinden düşürmeyenler kollarını kıpırdatmadılar. Taa ki kamuoyunda ciddi tepkiler baş gösterinceye kadar. İşte ancak o zaman harekete geçildi.

Tepkileri yumuşatmak ve toplumun adalet sistemine duyduğu güvensizliği izole etmek için, afişe olanların bir bölümü göstermelik soruşturmalarla alacale tutuklandı, ancak tepkiler yatışınca peşpeşe salıverildiler. Susurluk kazası ile çete bağlantısı ortaya çıkan ve dokunulmazlığı kaldırılan Mehmet Ağar ve siyasi suç ortakları ise hâlâ yargı önüne çıkarılabilmemiş değildir.

Yıllardır yazıp çiziyoruz. Katiller, ahlaksızlar hiçbir şey olmamış gibi ortada dolaşip gittikleri yerlerde itibar gördükçe de yazıp çizmeye devam edeceğiz. Türk medyası, "Türkiye sizinle gurur duyuyor" diye alkışlanan katilleri unutturmaya çalışsa da, biz unutturmamak için elimizden geleni yapmaya devam edeceğiz.

Kirli savaş ve onun yarattığı dramatik sonuçlar, kalın bir sis perdesi altında tutulurken, sağlıklı bir toplumsal dokuda olmaması gereken ne kadar çürümüşlük varsa, yazılı ve görsel medyanın aracılığıyla vitrinlere taşıyor. Özgürlükleri ellerinden alınan halk kitlelerine, medyanın yüksek gökdelenlerinde özenle hazırlanmış şiddet ve terörü hafızalara kazıyan cenaze törenleri ile araba ve ev çekilişi eğlence

programları gösteriliyor.

Franko'nun İspanyasında toplum boğa güreşleriyle uyutuluyordu. Türkiye'de ise dansözlü şovlar ve kan edebiyatı aynı işlevi görüyor. Türkiye'de kitleleri depolitize etme faaliyeti futbol ve eğitimin yanısıra bu iki temel unsura dayanıyor. Bunlarla kimliksiz, kişiliksiz insanlardan oluşmuş, toplumsal ve siyasal refleksleri iğdiş edilmiş bir toplum yaratılmak isteniyor. Biliniyor ki, sürü psikolojisi bir kez egemen kıldımı, insanlardan insanca davranış beklemek artık ham hayal oluyor. Resmi ve özel tüm televizyon kanalları bunu başarmak için tam bir seferberlik ruhu içinde yarışıyorlar. Bu nedenle, toplumun çok geniş bir kesimi içinde yaşadığı çürümüşlüğün farkında bile değil. Düşünemeyen, sorgulayamayan beyni ve ruhu kirletilmiş insanlara her geçen gün yenileri ekleniyor.

Muhafif güçler, topluma giydirilen deli gömleğini yırtıp atmak için gereken öncülüğü yapamayınca, toplum özgürleşmek yerine, vıcık vıcık ırkçılık kokan duygular içinde şoven kanallara yöneliyor. Bu tam da egemenlerin istediği bir şey.

Egemenler bilerek ve isteyerek sürdürdükleri politikalarla; duyguları kışkırtılmış, saldırmaya hazır ve her yöne sürülebilene ciddi bir kesim yarattılar. Bu yüzden toplumun ruh sağlığı iyice bozuldu. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin yaptığı bir araştırmanın sonuçları bu gerçeği çarpıcı bir biçimde ortaya koyuyor. Buna göre; ekonomik çöküş, siyasi istikrarsızlık, şiddet olaylarında artış, göç ve benzeri nedenlerle kendini güvende hissetmeyen, gelecek kaygısı içinde ruhsal durumu bozu-

Burada vurgulanması gereken konulardan birisi de rejimden zarar gören işçi ve emekçi yığınların tutumudur. Ne yazık ki bu iki kesimin de olup bitenler karşısında takındıkları tutum beklendiği gibi olmadı. Ya cılız bir takım eylemler yaptılar ya da çoğu zaman yaptıkları gibi hiç ses çıkarmadılar. Diğer muhalif çevrelerin ayrı ayrı kulvarlarda yürüttükleri mücadele ise, rejim için pek caydırıcı olmadı.

lanların sayısında 1990-1998 yılları arasında yüzde 200 artış olmuş. Yine aynı dönem içinde uyuşturucu madde bağımlılığın- daki artış oranı yüzde 295'e fırlamış. Bize göre bu tesbitler gerçeğin çok küçük bir bölümünü ifade ediyor. Eğer Türkiye'yi yönetenler ve destekçileri de anket kapsamına alınsaydı, eminim bu oranlar çok daha yüksek olacaktı.

Bütün bunlar, Kürt halkının ulusal demokratik haklarını tanımamakta ısrar eden bir avuç egemenin Türkiye toplumuna ve emekçi halklara ödediği bedellerdir. Bu bedellerin ekonomik yıkım boyutunu giderecek gelecekte mümkün ise de, kirletilen beyinleri temizlemek o kadar kolay değildir. Türkiye'yi yönetenler bu nedenle ciddi bir yol ayrımına varmışlardır. Ya hukuk dışı politikalarda ısrar ederek, kendileriyle birlikte bütün toplumu felakete sürükleyip uygar dünyanın gözünde de sarsılmaya başlayan meşruiyetlerini tümden yitirecekler ya da aklın ve sağduyunun gereklerine uyarak, demokratik kanalları açacak ve Kürt halkının haklarını tanıyacaklar. Bize göre kitlelerin yanısıra kendi kurtuluşları da ikinci yaklaşımın gerçekleşmesine bağlıdır. Bu ise, 75. yılı kutlanan Cumhuriyet'in tabu haline getirdiği kimi sorunları gerçekçi bir değerlendirmeye tabi tutmayı gerektirir.

■ Rejimin tarihsel korkuları tabularını dokunulmaz kılıyor

Türkiye'nin ideolojik kabul- leri içinde iki gerçekliğe yer yoktur. Birincisi Kürt halkı, diğeri ise farklı inanç gruplarının

varlığıdır. Gerçi son zamanlarda ikincisi ile ilgili, Alevi kesimini kazanmayı hedefleyen bir takım adımlar atıldı ancak, devletin din üzerindeki ağırlığı ve müdahalesi azalmadı. Bu, daha çok sistem dışı arayışlara yönelen Alevi kitlesini bir takım ödünler ve desteklerle sistem içinde tutma biçiminde gerçekleşti ve Alevi kitesini ikiye böldü.

Kemalist rejimin tarihsel korkuları, tabularını dokunulmaz kılıyor. Devlet patentli laisizm ile "üniter devlet" yapısı, Kemalist ideolojinin iki temel dayanağı olarak her kes tarafından kabul edilsin isteniyor.

Oysa Kürtler gecikmiş ulusal demokratik haklarını elde etmek, İslamcılar ise inandıkları gibi yaşayabilecekleri ve ülkeye hükmedebilecekleri bir ortama kavuşmak, daha doğrusu rejimi değiştirmek için mücadele ediyorlar. Zira onların adil olmayan bu düzenle fazla sorunları yok. İstedikleri tek şey yönetimin dizginleridir. Baskı, zulüm, sömürü umurlarında bile değildir. Kemalist mirası sahiplenen ve koruyan askerler siyasal İslamın bu niteliğini biliyorlar kuşkusuz. Bu yüzden rejim için tehdit oluşturmadıkları sürece onlara dokunmadı, aksine sömürü düzeninin devamı için koruyup kolladılar. İslami kesim bu durumu iyi kullandı. Kitleleri örgütleyerek, "İslami dayanışma" örtüsü altında geniş bir sömürü ağı kurdu. Çok geçmeden finans kurumlarını holdingler, onları geniş bir yazılı ve sözlü medya ağı izledi.

Bu durum rejimin "bekçilerini" korkuttu. Yıllar boyu en büyük tehlike olarak Kürtleri görenler ve siyasal İslamın Kürt kentlerinde örgütlenmesine kapıları açık tutanlar, birdenbire ikin-

ci bir tehlikeyle yüzyüze kaldıkların farkettiler. Böylece Cumhuriyet rejiminin temel çelişkisi bir kez daha dışa vurdu. Statüko-yu korumak için uygulanan politikalar istikrarı bozan birer etkene dönüştü.

Kemalist rejim, ideolojik ka-bullerinden vazgeçmedikçe, bo-zulan dengeleri onarmayı ve si-yasal istikrarı sağlamayı başara-maz. Çünkü sözkonusu olan salt siyasal kriz değil, aynı zamanda bir rejim krizidir. Dolayısıyla krizi doğuran etkenler giderilme-dikçe, kriz nöbetleri de son bul-mayacaktır. Peşpeşe yaşanan darbeler, günlük müdahaleler, askeri vesayet yönetimi bugüne kadar durumu kurtarmaya yet-medi, bundan böyle de yetmeye-cektir. Kriz dönemlerini sona er-dirmek, Kürt sorununun barışçı siyasal çözümünü de içeren kap-samlı bir demokratikleşme prog-ramının hayata geçirilmesine bağlıdır. Aksi tutumlar nafiye çabalarından öteye gitmeyecektir.

Burada vurgulanması gere-ken konulardan birisi de rejim-den zarar gören işçi ve emekçi yığınların tutumudur. Ne yazık ki bu iki kesimin de olup bitenler karşısında takındıkları tutum beklendiği gibi olmadı. Ya cılız bir takım eylemler yaptılar ya da çoğu zaman yaptıkları gibi hiç ses çıkarmadılar. Diğer muhalif çevrelerin ayrı ayrı kulvarlarda yürüttükleri mücadele ise, rejim için pek caydırıcı olmadı. Halka güven verecek bir birlik ve itti-fak zemini yaratmak yerine, bu-nun edebiyatının yapılmasıyla yetinilmesi ve "birlik" konus-u-nun kimilerince taktik bir sorun olarak görülmesi demokrasi ve barış güçleri için ciddi bir zaaf oluşturdu ve rejim bu durumdan büyük cesaret aldı. Öncelikler sı-

ralamasına göre bugüne kadar ciddi tarzda yönelmediği kesimlere yöneldi. Yaygın ve kitlesel tutuklamaların yanı sıra, muhalif basın ve yayın organlarına saldırdı. Kapatmalar, tutuklamalar, cezalar birbirini izledi. Seçenek-siz kalan kitleler ne yapacakla-rını şaşırıldılar. Bazı politik ke-simler bile bu şaşkınlıktan nasip-lerini aldılar. Politik rotalarını şaşırıp düzen partileri ile işbirli-ği arayışlarına girdiler. Hatta bazı akli başında kişiler, "FP'si de rejim karşıtı bir parti, onunla işbirliği yapmalı" diyecek kadar ileri gittiler. Yurtsever olduğunu söyleyen kimileri bunun için bü-yük çabalar sarfettiler.

■ Siyasal İslamla İşbirliği Yapılabilir mi?

Soruya doğru yanıt verebil-mek için konuyu biraz değerlen-dirmenin yararlı olacağını düşünüyorum. Kürt Ulusal Hareketi ve İslamcılar, siyasi ve sosyal ta-banları itibariyle Türkiye ve Kürdistan toplumunun iki büyük kesimini oluşturmalarına rağmen, rejimin saldırılarını karşıla-mada bugüne kadar ortak bir tavır geliştiremediler. Kuşkusuz bunun bir çok nedeni var:

Birincisi, Türkiye'de İslamcı hareketi oluşturan politik kesim-ler, demokratik haklara ve öz-gürlüklere karşılar. Ümmet anlayışını Kemalist ideolojinin yeri-ne ikame edip farklılıkları ve Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını tanımıyorlar.

İkincisi, rejime karşı duruşta açık ve samimi değiller. Sopyayı gördükleri anda geri çekiliyor, havlu atabiliyorlar. 28 Şubat kararlarının alındığı günlerde Erba-kan hoca, "Atatürk yaşasaydı RP'li olurdu" diyerek ikiyüzlü-

Siyasal İslamın düzeni değiştirmek gibi bir niyeti yok. Derdi rejimi değiştirmek ve mevcut düzenin iplerini ele geçirmektir. Kürtlerin temel sorunu ise mevcut siyasal düzenin çok kültürlü, çok uluslu, çok inançlı yapıya uygun tarzda yeniden yapılanması ve Türkiye'nin demokratikleşmesidir. Bu yüzden Kürt Ulusal Hareketi'nin bir bileşeni olarak bizler, rejime karşı görünmesine rağmen İslamcı hareketle ortak bir mücadele zemininde buluşmaktan hep uzak durduk.

lükte hiçbir ölçü tanımadıklarını ortaya koymuştu. Son günlerde yaşanan gelişmeler FP'nin RP'den, Kutan'ın da Erbakan'dan geri kalmadığını bir kez daha gösterdi. Yeniden aday gösterilmedikleri için partilerinden ayrılan ve kamuoyunda "küskünler" diye adlandırılan bir grup milletvekili ile kader birliği yaptı. Meclisin toplanması sağlandı. Erbakan hoca ve Tayyib'i kurtarma hamlesi tam başarıya ulaşacakken, genel kurmayın duvarına tosladı ve FP yönetimi, "hükümeti düşürmek gibi bir niyetimiz yok" diyerek başladığı noktaya geri döndü. Bu samimiyetsiz ve korkak tutum nedeniyle FP tabanında ve kadroları içinde ciddi çalkantılar oluştu. Gelişmelerin önümüzdeki seçimlerde ne tür sonuçlar doğuracağını ise zaman belirleyecek.

Üçüncüsü ve en önemlisi, siyasi İslamın düzeni değiştirmek gibi bir niyeti yok. Derdi rejimi değiştirmek ve mevcut düzenin iplerini ele geçirmektir. Kürtlerin temel sorunu ise mevcut siyasi düzenin çok kültürlü, çok uluslu, çok inançlı yapıya uygun tarzda yeniden yapılanması ve Türkiye'nin demokratikleşmesidir. Bu yüzden Kürt Ulusal Hareketi'nin bir bileşeni olarak bizler, rejime karşı görünmesine rağmen İslamcı hareketle ortak bir mücadele zemininde buluşmaktan hep uzak durduk. Başka ülkelerde yaşanan olumsuz deneyler bir yana, Türkiye'nin yakın geçmişinde yaşanan olaylar ve Refah Partisi'nin hükümet deneyimi, bizim bu tutumumuzda ne kadar haklı olduğumuzu bir kez daha ortaya koyuyor.

Hatırlanacağı üzere Susurluk kazası patlak verdiğinde, RP kolasyonunun büyük ortağı, Nec-

mettin Erbakan da başbakanı. İddia ettikleri adil düzeni gerçekleştirmek için ellerine tarihsel önemde bir fırsat geçmişti. Polis, mafya, siyasetçi üçlüsünün fo-yası ortaya çıkmış; cinayet, haraç ve uyuşturucu çetelerinin karanlık ilişkileri ortalığa saçılmıştı. Kamuoyu kendiliğinden harekete geçmiş, temiz toplum için atılacak her adımı desteklemeye hazırdı. Kürt ulusal hareketi de benzer biçimde demokratik ve adil bir ortamın sağlanması için hükümetin yapacağı çalışmaları destekleyeceğini beyan etmiş, bu yöndeki beklentilerini açıklamıştı. Ancak Erbakan ve partisi çetelerin üzerine gitmek bir yana, onlara kol kanat gerdi.

Temiz toplum için ayağa kalan, aylarca ışık yakıp söndüren kitleleri küçümsedi; "gulu gulu dansı yapıyorlar" diye alay etti. Mehmet Ağar'ın dokunulmazlık dosyasını ve mahkemelerin yargılama başvurusunu aylarca sümen altında bekletti. TCK'nin düşüncüyü suç sayan 312. maddesi ile Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesinin değiştirilmesini isteyen çevrelere karşı çıktı. Kısacası kendi ideolojik ve politik konumuna uygun davrandı. Dolayısıyla RP ve ardılı olan FP'sinin temsil ettiği anlayıştan halklarımızın yararına bir çaba beklemek ham hayaldir. Nitekim dün karşı çıktıklarına kendi çıkarları sözkonusu olduğunda utanmazca bugün sahip çıkabiliyorlar.

Askerlerin MGK'ya aldırıldığı 28 Şubat Kararları'yla Refayol hükümeti düşürülüp Erbakan'a siyaset yasağı konulunca, bu kesim yeniden demokrasiden ve özgürlüklerden sözeder oldu. Hatta Kürt halkına uygulanan

Bu arada CHP'nin 18 Nisan Seçimleri'nde baraja takılıp parlamento dışı kalması büyük bir ihtimaldir. Eğer bu ihtimal gerçekleşirse; 18 Nisan Seçimleri TC'nin tarihinde önemli bir değişime kapı aralayacak demektir. Çünkü CHP herhangi bir parti değildir. Cumhuriyeti kuran parti olarak övünen, Kemalist ideolojinin en sadık savunucusu ve Altı Ok'un taşıyıcısı bir partidir. Bu yapısıyla ırkçı şoven bir karakterde olmasına rağmen kendisini, sol'un ve sosyal demokrasinin kalesi olarak kitlelere yutturmasını bilmiştir.

Projelerin **birincisi**, hiç kuşkusuz düzen dışı muhalefetin etkisiz kılınması ve susturulmasıdır. Bu bütünüyle olmasa da önemli oranda başarılıydı. Bugün işçi sınıfı, kendisi için açıklık ve sefalet anlamına gelen özelleştirme yağmasına, sendikasılaştırma girişimlerine, işten atmalara karşı sessiz ve ilgisizdir. Sivil toplum kuruluşları, odalar, dernekler rejimin buyrukları dışında bir şey yapamıyorlar. Geçmişte ülke sorunları üzerinde kafa yoran, kendi çözümlerini öneren burjuva bilim adamı, politikacı ve işadamları da seslerini kestiler. DBP, HADEP, SİP ve EMEP gibi muhalif yapılar üzerinde ise, baskılar zaten hiç eksik olmadı.

zulme karşı çıktığını ve iktidar olması halinde Kürt halkının dili ve kültürü üzerindeki yasaları kaldıracağını bile söyler oldu. Seçim sürecine gireli beri bu söyleme daha çok hız verdi. Kürtlerin, barış ve demokrasi isteyen kitlelerin desteğini alabilmek için vaat üstüne vaat yağıdırıyorlar.

Oysa FP'sinin temsil ettiği gelenek ortadadır ve geçmişte yaptıkları bundan sonra neler yapabileceklerinin referansıdır. Güney Kürdistan'da Kürtler kitlesel kırımdan geçirildiği günlerde, Kuzey Kürdistan'da Kürt köyleri yakılıyor ve Kürtler göç yollarına düşüyorlardı. Türkiye sınırının her iki yakasında da yoğun bir acı, zulüm ve gözyaşı vardı. RP o günlerde Kürtlerin yaşadığı drama sessiz kaldı. Hukuksuz uygulamaların hiçbirisine karşı çıkmadı. Yüzünü ve dikkatini Türkiye sınırlarının çok uzağına, Bosna'ya çevirdi. Halkın yardım ve dayanışma duygularını paraya tahvil etme ve çıkar sağlamaya dönük bu tutum, toplanan paraların yerine ulaşmamasıyla ortaya çıktı ama, durum kitlelere yeterince anlatılmadığı için çoğu kişinin kafasında RP'nin yardımsever bir parti olduğu düşüncesi kaldı.

Şüphesiz bütün bunlar biliniyor. Yeniden yazmamıza, FP'sinin 18 Nisan Seçimleri nedeniyle diline doladığı demokratikleşme talebi ve oynadığı mazlum rolü sebep oldu. Bu ciddi bir tehliktir ve demokratik bir çıkış yolu arayan kitlelerin yanlış bir adrese yönlendirilerek güç ve enerjilerini boşa harcaması anlamına gelmektedir. Kemalist laiklerin hukuk ve kural tanımaz tutumları, baskıcı ve inkarcı yanları elbet biliniyor. Ancak, toplu-

mu çağdışı bir çizgiye çekme çabaları engellenen Fazilet'in mazlum rolü oynaması tam bir aldatmacadır. FP'sinin temsil ettiği siyasal gelenek hiçbir zaman rejimin demokratikleştirilmesine çalışmadı. Aksine değişim ve dönüşümün önünde engel oldu.

Olsa olsa rejimin tabu haline getirdiği kimi konularla uğraşması bazı taşların yerinden oynamasını getirdi denebilir, ancak bu da, rejimin elinde yeni saldırılar için gerekçe oluşturdu ve kaosu büyüttü. Siyasal İslamcılar yıkacaklarını söyledikleri tabuların yerine yeni tabuları toplumun önüne koymaktan geri durmadılar.

RP'li Bekir Yıldız'ın Sincan'da tankların yürütmesine yolaçan, "laikleri yere yatırıp şeriatı kollarına zorla şırınga edeceğiz" sözleri, yalnız Kemalist laiklerin değil, bütün toplumun nasıl bir tehlikeyle yüzyüze bulunduğunu ortaya koydu. Bu nedenle siyasal İslamın demokratikleşme talebinin içi boştur ve çerçevesi kendi çıkarlarıyla sınırlıdır. Bu gerçeğin her fırsatta halka anlatılması, FP'sinin mazlum rolü oynamasının boşa çıkarılması gerekir. Zira bu kesimin elinde güçlü propaganda araçları vardır; televizyonlar, gazeteler, vakıflar, dernekler, kuran kursları ve daha birçok olanakla kitleleri yanıltma ve demokrasi mücadelesini saptırma şansları yüksektir. Zaten rejimin onlara biçtiği misyon da budur. Bunun gözden kaçırılmaması gerekir. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki, rejimle olan kavgaları tam ve eksiksiz bir demokrasi istedikleri için değil, iktidarı tek başlarına ele geçirmeye çalıştıkları içindir.

Üstelik bu kavga, toplumu devletçi laiklerle dinsel gericilik

arasında taraf olmaya zorlayarak asıl hedeflerinden koparıyor. Rejim, yarattığı bu ikilem sayesinde muhalif kesimleri baskı altına alıp her defasında kan akıtıyor, kazanılmış hakları budayarak, süreci kesintiye uğrattıyor. Bugün işçi sınıfı ve emekçi kesimlerin, bir bölümüyle de olsa rejimin safında yer almasının sebebi budur. Egemenlerin tarihsel deneyimidir: Rejimi sağlama almanın yolu, toplumu yanlış kanallara yönlendirmek ve karşı karşıya getirmekten geçiyor. Aksi halde yığınların öfkesi topluca rejime yönelecek ve düzenin dayandığı ideolojik temeller yıkılıp gidecektir.

Demirel bu yüzden "rejimi tartışmam" diyor. Biliniyor ki, bir kez aşınma başladımı arkası gelecek ve zulüm rejimi son bulacaktır. Cumhuriyet Baş Savcısı Vural Savaş'ın güncelleştirdiği kavga'nın temelinde işte bu korku yatıyor. Ancak umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Toplum, bu kamplaşmanın rejime yaradığını er ya da geç görecek, yüzünü barış ve özgürlük güçlerinden yana çevirecektir. Bunun mümkün olan en kısa sürede gerçekleşmesi ise, söz konusu güçlerin olup bitenleri gerçek boyutlarıyla halk kitlelerine anlatma becerisine bağlıdır. Süreç bunun için uygundur.

■ Seçim süreciyle örtüşen gelişmeler ve olası sonuçları

Son günlerde hemen her yerde yoğun bir seçim faaliyeti görülüyor. Gerçi önceki seçim dönemleriyle kıyaslandığında, heyecan oldukça düşüktür, ama bu, daha çok rejime muhalif çevrelerin ve emekçi yığınların tutu-

munda gözleniyor. Tabii bunun bir çok nedeni var. Bir kez eşitsiz koşullarda ve anti demokratik yasalarla gidilen bu seçimin sonuçlarından kimse bir şey beklemiyor. İkincisi demokrasi, barış ve emek güçlerinin düzen partileri karşısında ortak bir platformda buluşmalarının yarattığı hayal kırıklığı ve umutsuzluk var.

Düzen partileri bu durumdan yararlanmak için hummalı bir faaliyet içindeler. Astronomik harcamalar yapıyorlar. Onlarca televizyon kanalı, gazete, yüzlerce ulusal ve bölgesel radyo kanalı bu işe programlanmış durumda. Düzen partileri el birliği ile uçurumun kıyısına getirdikleri ülkeyi, yine kendilerinin kurtarabileceğini iddia ediyorlar. Yargısız infazlar, katliamlar, Susurluk, kamu mallarının yağmalanması gibi konular unutturulabilirse tabii. Bunu başarabilirlerse, siyaset mafya ilişkisinin mimarları ülkeyi yönetmek için bir kez daha halktan onay ve destek alabilecekler.

Peki halk bir kez daha bu oyuna gelir mi?

Bence gelebilir. Bunun için egemenler her tür yalana ve demagojiye başvuruyorlar. Üstelik karşılarında bölük pörçük ve etkisiz bir muhalefet var. Kamuyu peşpeşe yaşanan skandallardan ve baskıdan yılmış. Dejenereasyon ve yozlaşma had safhada. Yaşanan hiçbir çirkeflik kamuyu sarsmaya ve harekete geçirmeye yetmiyor. Herşeyi kanaksıyan, düşünme meleklerini yitirmiş bir toplumsal yapı oluşuyor.

Mevcut durumdan birlikte kurtulma bilinci yerine, başkalarının zararına bireysel kurtuluşun peşinde koşan kişili-

DSP'yi başarılı göstermek için seçim günü yaklaştıkça, yeni bir takım oyunların sahneye konulabileceğini düşünüyorum.

Mesela devlet eliyle cinayet işletilen şu ünlü "Yeşil" lakaplı Mahmut Yıldırım, yarın öbürgün bir yerlerden herhangi bir biçimiyle zuhur ederse şaşmamak gerekir. Ancak dopinglerle ayakta tutulan ve şişirilen Ecevit'i bu tür gelişmeler

kurtarabilir mi? Ya da Ecevit ve partisinin seçimlerden birinci çıkması, Türkiye'nin içerde ve dışarda yüzyüze bulunduğu sorunları çözmeye yeter mi? Elbette hayır.

ğini ve onurunu ayaklar altına alan insanlar çekim merkezi haline geliyor, köşe dönücülük büyük pirim yapıyor. Bu nedenle 18 Nisan Seçimleri'nin favorileri, yine en çok para savuranlar halka ölçsüz vaatlerde bulunanlar olursa şaşmamak gerekir. Bununla birlikte egemen güçler işi sağlama için dikkatli davranıyorlar. Güçlü mali olanaklara ve geniş kitle ilişkilerine sahip FP'sinin ve birleşik bir güç olmasına rağmen korku duyulan düzen dışı muhalefetin, seçimlerden başarılı çıkmasını önlemek için bir yığın proje geliştirdiler.

Projelerin **birincisi**, hiç kuşkusuz düzen dışı muhalefetin etkisiz kılınması ve susturulmasıdır. Bu bütünüyle olmasa da önemli oranda başarılıdır. Bugün işçi sınıfı, kendisi için açıklık ve sefalet anlamına gelen özelleştirme yağmasına, sendikasılaştırma girişimlerine, işten atmalara karşı sessiz ve ilgisizdir. Sivil toplum kuruluşları, odalar, dernekler rejimin buyrukları dışında bir şey yapamıyorlar. Geçmişte ülke sorunları üzerinde kafa yoran, kendi çözümlerini öneren burjuva bilim adamı, politikacı ve işadamları da seslerini kestiler. DBP, HADEP, SİP ve EMEP gibi muhalif yapılar üzerinde ise, baskılar zaten hiç eksik olmadı. Bu partilerin propaganda çalışmalarına, örgütlenmelerine engeller çıkarıldı; taraftarları tutuklandı, fiili saldırılarla yüzyüze bırakıldılar.

İkinci proje; vurgun, talan politikalarında, rüşvet ve yolsuzlukta birbirleriyle yarışan, rejimin güvendiği siyasi, sosyal ve kültürel rezerveleri hızla tüketen partilerin geriletilmesiydi. Bu da gerçekleştirildi. Halkı ikna et-

mek için bu zorunlu bir adımdı. Önce Refahyol, ardından Anasol D Hükümeti düşürüldü. MGK'nın 28 Şubat Kararları'yla meşrulaştırdığı darbe süreci, değişik uygulama ve müdahalelerle sürekli bir hale getirildikten sonra, sıra vitrinin yeniden düzenlenmesine geldi.

Askerlerin bu konuda fazla zorlandığını söyleyemeyiz. Eski düşman yeni dost Ecevit, vitrin için iyi bir malzemeydi. Geçmişte sermaye çevreleriyle her ne kadar sorunlar yaşamışsada defoluydu, ancak mevcutlar içinde daha iyisini bulmak da mümkün değildi. Üstelik geçen yıllar içinde yaşadığı ideolojik ve politik dönüşümle eski Karaoğlan bozkurta dönüşmüş ve sermaye kesiminin güvenini de kazanmıştı. Düşmeye basıldı, çarklar döndü ve Ecevit yüzde 11 civarındaki oy oranıyla kendisini hükümet koltuğunda buluverdi.

Üçüncü proje; Ecevit'in partisini güçlendirme ve seçimlerden birinci parti çıkarma projesidir. Şimdi bu uygulanıyor. Kıbrıs fatihi Ecevit'in (!) "terörün" kökünü kazıyacağı, işsizliği bitireceği, ülkeyi gelişme yoluna sokarak, halka mutluluk ve refah getireceği propaganda ediliyor. Kaybettiği itibarı yeniden kazanması için geçmiş hükümetlere sunulandan çok daha fazlası Ecevit'e sunuluyor. Abdullah Öcalan'ın korsanca yöntemlerle yakalanıp ülkeye getirilmesi ve ardından başlatılan ırkçı şoven kampanyanın altında bu gerçeğin de payı var.

DSP'yi başarılı göstermek için seçim günü yaklaştıkça, yeni bir takım oyunların sahneye konulabileceğini düşünüyorum. Mesela devlet eliyle cinayet işlenen şu ünlü "Yeşil" lakaplı

Kemalist rejim, ideolojik kabullerinden vazgeçmedikçe, bozulan dengeleri onarmayı ve siyasal istikrarı sağlamayı başaramaz. Çünkü sözkonusu olan salt siyasal kriz değil, aynı zamanda bir rejim krizidir. Dolayısıyla krizi doğuran etkenler giderilmedikçe, kriz nöbetleri de son bulmayacaktır. Peşpeşe yaşanan darbeler, günlük müdahaleler, askeri vesayet yönetimi bugüne kadar durumu kurtarmaya yetmedi, bundan böyle de yetmeyecektir. Kriz dönemlerini sona erdirmek, Kürt sorununun barışçı siyasal çözümünü de içeren kapsamlı bir demokratikleşme programının hayata geçirilmesine bağlıdır.

Mahmut Yıldırım, yarın öbürünün bir yerlerden herhangi bir biçimiyle zuhur ederse şaşmamak gerekir. Ancak dopinglerle ayakta tutulan ve şişirilen Ecevit'i bu tür gelişmeler kurtarabilir mi? Ya da Ecevit ve partisinin seçimlerden birinci çıkması, Türkiye'nin içerde ve dışarda yüzyüze bulunduğu sorunları çözmeye yeter mi? Elbette hayır. Buna Ecevit'inde arkasındaki güçlerin de inandıklarını sanmıyorum. Ama bunun gerçekleşmesi halinde egemenlerin biraz daha zaman kazanmaları ve rejimin soluk alması muhtemeldir. İlerde yeniden başlayacak astım nöbetlerine, rejim bunalımlarına o zaman bakılacaktır. Bugün sözkonusu olan günü kurtarmaktır, bunda da umutlar Ecevit'e bağlanmıştır.

Dördüncü projeleri ise, henüz uygulamaya konulmadı. Demirel, istenen politik tablo oluşmazsa, seçim sonuçlarının tanınmayacağını ifade eden açıklamalar yapıyor. Belli ki bu proje seçim sonrası için düşünülmüş. 19 Nisan sabahı, yani seçim sonrası oluşabilecek tabloya göre ya uy-

gulanacak ya da zamanı geldiğinde kullanılmak üzere rafa kaldırılacaktır. Bu açık bir darbe tehdididir. Ancak bana göre Demirel blöf yaparak seçim sürecini etkilemek istiyor. İstlenen politik tablo oluşmasa bile, darbenin gerçekleştirilme şansı azdır. Bu, askerler darbeci geleneklerini terkettiler için değil, iç ve dış koşullar açık bir darbe girişimine uygun olmadığı içindir.

Üstelik askerler, darbe tehdidiyle sivil hükümetlere yaptıkları hukuk dışı uygulamaları, kendilerinin doğrudan yer aldıkları hükümetlerle asla başaramazlardı. Başarsalar bile en azından bugün gördükleri tepkinin çok daha büyüğü ile karşı karşıya kalırlardı. Bu yüzden seçim sonrasında açık bir darbe girişiminden çok, darbe tehdidi ile istedikleri hükümet modellerini yaratmaya çalışacaklardır.

Bu da yeni ve daha acımasız bir baskı dalgasının geleceği anlamına geliyor.

Bu arada CHP'nin 18 Nisan Seçimleri'nde baraja takılıp parlamento dışı kalması büyük bir ihtimaldir. Eğer bu ihtimal ger-

çekleşirse; 18 Nisan Seçimleri TC'nin tarihinde önemli bir değişime kapı aralayacak demektir. Çünkü CHP herhangi bir parti değildir. Cumhuriyeti kuran parti olarak övünen, Kemalist ideolojinin en sadık savunucusu ve Altı Ok'un taşıyıcısı bir partidir. Bu yapısıyla ırkçı şoven bir karakterde olmasına rağmen kendisini, sol'un ve sosyal demokrasinin kalesi olarak kitlelere yutturmasını bilmiştir. Dolayısıyla baraj engeline takılması bir yalanın daha son bulması ve sahte sol'un sahnedeki çekilmesi demektir. Bu, gerçek sol'un işini kolaylaştıracağı gibi, yıllardır CHP'yi demokratik bir çizgiye çekmek için boş yere çaba sarfeden az sayıdaki gerçek sosyal demokratin da önünü açacaktır.

■ Ecevit ve destekçileri düş dünyasında yaşıyorlar

Ecevit, mevcut tutum ve politikalarıyla sorunları çözmek bir yana, çok daha büyük sorunların doğmasına ve mevcutların büyümesine yol açacaktır. Bu adam kendi geçmişine olduğu gibi, ülke gerçekliğiyle de bağını koparmıştır. Kürt halkının ulusal demokratik taleplerine ve yığınların barış istemine yaklaşımı faşistçe ve cahilcedir. Özgürlüğü için ayağa kalkan, bunun için ağır bedeller ödeyen Kürt halkının sorunlarını ekonomik geri kalmışlık sorununa ve "terörün" sürmesine bağlamak ve halkın somun ekmekle kandırılabilceğini ummak, düş dünyasında yaşamak değil de nedir? Elbet Kürt halkının geri kalmışlık sorunu vardır ve kirli savaş koşullarında acı çekmektedir. Ama bu bay Ecevit, Demirel ve benzerlerinin yü-

Bu durumda bizim görev ve sorumluluklarımız, bir an önce harekete geçmemizi ve bugüne kadar başarılamayanı başarmamızı dayatıyor. Bu görev rejimden zarar gören tüm kesimleri bir Barış ve Demokrasi Platformu içinde biraraya getirmek ve rejimin karşısına dikmek görevidir. Yaşananlardan yalnız Kürtler değil, Türkler ve diğer milliyetlerden unsurlar da zarar görüyorlar. Bu nedenle elele verip gücümüzü birleştirmekten başka çaremiz yoktur.

rüttükleri sistemli politikaların eseridir. Kürt halkı eğer 21. yy'ın arifesinde hâlâ özgür değilse, sömürgeci zulmün yanısıra kendi feodallerinden baskı görüyor, eziliyorsa; yeraltı ve yerüstü kaynaklarından yararlanamıyorsa; bu bayların kutsadığı Cumhuriyet rejimi sayesinde değil midir? Elbet öyledir. Ama zati muhteremler yavuz hırsız gibidirler. Kendi elleriyle yarattıkları sonuçlardan başkalarını sorumlu tutmak temel özellikleridir. Oysa bu tutum, bugüne kadar sorunları çözmek bir yana yalnızca erteledi ve daha çok büyüttü. Bundan sonra da başka bir sonuç doğurması beklenemez.

■ Son günlerde artan baskılar çöküşün habercisidir

Egemenlerin yürüttüğü kör ve bağız politika bugüne özgü değil kuşkusuz. Cumhuriyet hükümetleri anti demokratik baskıları bayrak yarışı gibi birbirlerinden devralarak bugüne kadar sürdürdüler. Ama her şey gibi, onunda varacağı bir son var ve o son giderek yakınlaşıyor. Eğer demokrasi, barış ve özgürlük güçleri ciddi hatalar yapmaz ve umutsuzluğa kapılıp mücadeleyi elden bırakmazlarsa bu kaçınılmaz son daha çabuk gelecektir.

Son günlerde çılgınlık derecesine varan baskı ve saldırılar çöküşün habercisidir. Egemenler yıllardan beri, "bitirdik, sonunu getirdik" diye propaganda ettikleri, ancak bir türlü kıramadıkları Kürt ulusal direnişi karşısında şaşkınlığa ve çaresizliğe kapılmış durumdadırlar. Yönetici kadrolar, özellikle de mücadelehin misyonunu yüklenen asker-

ler, ciddi bir itibar ve moral kaybı ile yüzyüze gelmişlerdir. Ekonomi çökmüş, siyasi istikrar bozulmuş, toplumsal doku çürümeye yüz tutmuştur. Tamda bu aşamada acil moral desteğe ve sürpriz bir gelişmeye ihtiyaçları vardı. Abdullah Öcalan'ın ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen bir operasyonla Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye getirilmesi, egemenlere, ihtiyaç duydukları moral desteği ve sürpriz gelişmeyi sundu. Barış ve demokrasi düşmanları zafer sarhoşluğuna kapıldılar. Günlerdir zafer çığlıklarına kurt ulumaları eşlik ediyor. Faşist hareket devletten aldığı destekle sokağa taşı. Bu yetmiyormuş gibi İçişleri Bakanlığı yayınladığı talimatla özel ve resmi kurumları faşist harekete katılmaya ve destek olmaya çağırdı. Dizginsiz bir terör dalgası her yanı sardı. Öyle bir toz duman oluştu ki, düne kadar dokunulmayan kişi ve çevreler de baskı ve saldırılardan nasiplerini aldılar. Ahmet Kaya Kürtçe şarkı yapmak istediğini söylediği için neredeyse sanatçı dostları tarafından linç edilecekti. Askerlikten kaçtıkları için kovuşturmayla uğrayanlar, ne kadar vatanperver olduklarını kanıtlamak için herkesten önce üzerine saldırdılar.

Militarizmin kapıldığı zafer sarhoşluğu ne yazık ki, bugün toplumun büyük bir kesimine egemendir. Oysa gerçekler inatçı, sarhoşluksa geçicidir. Kürt ulusunun varlığını ve haklarını inkar politikası bugüne kadar sonuç vermedi, bundan sonra da vermeyecektir. Kuşkusuz Öcalan'nın yakalanmış olması rejim için bir başarıdır ama, bunun Kürt ulusal hareketinin sonu gibi sunulması kaba bir yalandır.

Çünkü Kürt sorunu, 40 milyona varan koskoca bir ulusun özgürlük sorunudur. Geçmişte vardı, bugün var, çözüme kavuşturulmazsa gelecekte de varolacaktır. Bu nedenle yalana dayalı siyasetin bir an önce bırakılması herkesin yararınadır.

Egemenlerin önünde bugün iki yol vardır. Ya Kürt halkının dili, kültürü üzerindeki yasaklar kaldırılarak, ulusal demokratik talepleri karşılanacak, ya da baskı ve zulüm siyaseti daha acımasız yöntemlerle devam ettirilecektir. Bu nedenle egemenlerin seçeceği yol Türkiye'nin cennetini ya da cehennemini beraberinde getirecek gelişmelere yol açacaktır. Yukarıda ifade ettiğimiz şoven tutuma bakılırsa, egemen kliğin birinci yolu tercih etmesi zor görünüyor. Bu da baskı dalgasının gelecekte daha da büyüyeceği, toplumsal acı ve yıkımın artacağı anlamına geliyor. Bu durumda bizim görev ve sorumluluklarımız, bir an önce harekete geçmemizi ve bugüne kadar başarılmayan başarılarımızı dayatıyor. Bu görev reimden zarar gören tüm kesimleri bir Barış ve Demokrasi Platformu içinde biraraya getirmek ve rejimin karşısına dikmek görevidir. Yaşananlardan yalnız Kürtler değil, Türkler ve diğer milliyetlerden unsurlar da zarar görüyorlar. Bu nedenle elele verip gücümüzü birleştirmekten başka çaremiz yoktur. Bunun kolay olmayacağını, başarılması için engin bir sabrın yanısıra, ısrarlı bir çabanın gerektiğini biliyoruz. Çünkü siyasi ufkunu grup ve parti çıkarıyla kapatmış yapıları, ortak geleceğimizin geniş ufkuna yönelmek hiç de kolay değildir.

Yerel yönetimler

Yerel ölçekte gerçekleştirilecek güçlü ve sağlam bir demokratik yönetim ve kurumlaşma aynı ölçüde ülkede demokrasinin gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Ümit Tektaş

Yerel yönetim sistemi belediye, il özel idaresi ve köylerden oluşmaktadır. Yerel yönetimlerin içinde bulunduğu koşullar demokratik halk katılımına yeterince olanak vermeyen ve merkezi yönetimin ağır yönetsel vesayeti altında ezilen ve bocalayan bir görünüm sunmaktadır.

Yerel yönetimler, karar organları doğrudan halk oyuyla belirlenmiş ve yetki alanları içinde kendilerine verilmiş hizmet sorumluluklarını kendi öz gelir kaynaklarıyla gerçekleştirebilen, iç örgütlenmeleri, personel dü-

zeyleri ve çalışma programları üzerinde tam ve kesin serbestliğe sahip kamu yönetimleridir.

Yerel yönetimlerin gelişme düzeyi büyük çapta merkezi yönetimin istediği ve izin verdiği ölçülerde oluşmuştur. Biçimsel demokratik görünümleri, olması gereken özelliklerin varolduğunu göstermesine karşın ülkemizdeki yerel yönetimler kendilerine verilen yetki, görev, sorumluluk, rol ve statüleri gereğince yerine getirebilecek olanak ve koşullara kavuşmamışlardır.

Oysa yerel yönetimler demokratikleşme sürecinin ülke ta-

banına yaygınlaştırılmasında en kritik yararı sağlayabilecek bir araç olma özelliğine sahiptir.

Yerel ölçekte gerçekleştirilecek güçlü ve sağlam bir demokratik yönetim ve kurumlaşma aynı ölçüde ülkede demokrasinin gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Bu nedenle;

Yerel yönetimleri güçlendirmek için savunma, adalet ve dışişleri gibi devletin üstlenmesi gereken konular dışındaki görevler yerel yönetimlere verilecektir.

Valiler, kaymakamlar ve emniyet müdürleri de belediye başkanları gibi seçimle gelecek görevden alınmaları da ancak ya halkın oyuyla, ya da yargı kararıyla olacaktır. Yerel yönetimler birer yerel parlamento gibi çalışacaklardır.

Sağlık, eğitim, kamu düzeninin sağlanması gibi işler yerel yönetimlerin görev alanına bırakılacaktır.

Günümüzde tüm etkileriyle yaşanan hızlı kentleşme süreci yerel yönetimlerimizi karmaşık, giderek büyüyen ve katmerleşen sorunlar yumağıyla karşı karşıya bırakmıştır. Yerel yönetimler bir yandan mevcut hizmetleri daha yaygın ve daha iyi sunmak zorunda kalırken, öte yandan yeni ve farklı kentsel hizmetlere olan talebi karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda giderek artan ve çeşitlenen hizmet talebini sınırlı ve giderek azalan kaynaklarla göğüslemek zorunda kalan yerel yönetimlerde "yönetim" olgusu, her geçen gün daha büyük bir önem kazanmaktadır.

İkibinli yılların eşliğinde, günümüzün uluslararası ortamında yaşanan hızlı gelişim ve değişim süreci, yönetim olgusunu giderek ön plana çıkarmaktadır. Buna pa-

ralel olarak; hizmete dönük halkın katılımını sağlayan, yaratıcı ve girişimci yönetime gereksinim de artmaktadır.

Yerel yönetimlerde, yeniliklere açık, başarıyı özendiren ve ödüllendiren bir yaklaşımla yeni ve çağdaş yönetim teknikleri geliştirilmesi ve kurumlaştırılması gerekmektedir. Bunun yolu yerel yönetimlerin kurumsal yapısının iyileştirilmesinden ve yönetimin geliştirilmesinden geçmektedir.

Türkiye'de yerel yönetim ideolojisi çağın gereklerine ve katılımcı esaslara dönük projelere kapalıdır. 1925'te kurulan Cumhuriyet'in o döneme özgü yerel yönetim yasaları, günümüz Türkiye'sinin gereklerine yanıt vermekten uzaktır. Bu durum, yerel yönetimler alanında etkin, çağdaş ve hizmete dönük yasaların çıkartılmasını ve yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Günümüzde yaşanan hızlı değişim ve gelişim süreci ile 1923'ler Türkiye'sinde hazırlanan Belediye, İl Özel İdaresi ve Köy Yönetimi Yasaları paradoks halindedir. 1985 nüfus sayımında Türkiye'de kentsel nüfusun köy nüfusunu aştığını görmekteyiz. 2000 yılında ise, Türkiye nüfusunun 70 milyon, kent nüfusunun ise 50 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Bir yandan hızlı kentleşme diğer yandan sabit kaynaklar ve yerel yönetimin gereklerine yanıt veremeyen yasalar. Bu çarpıklık, kentsel yaşamda ciddi ve karmaşık sorunlara yol açmaktadır. Etkili ve isabetli bir yerel yönetim olgusu, ancak merkezin vesayetinden kurtulmakla mümkündür. Diğer bir deyişle merkezi yönetimin, yerel yönetim üzerindeki "yönetsel erk"inin küçülmesi ile mümkün-

Yerel yönetimlerde, yeniliklere açık, başarıyı özendiren ve ödüllendiren bir yaklaşımla yeni ve çağdaş yönetim teknikleri geliştirilmesi ve kurumlaştırılması gerekmektedir. Bunun yolu yerel yönetimlerin kurumsal yapısının iyileştirilmesinden ve yönetimin geliştirilmesinden geçmektedir.

Ekonomideki kötü gidiş, Kürt sorunundaki siyasi beceriksizlik ve bölgelerarası gelir farklılıkları ürküntü verici bir göç dalgası yaratmıştır. Belli merkezlere yönelen bu nüfus hareketi, kentsel yaşamı ve yerel yönetimleri olumsuz şekilde etkilemektedir. Bir yandan uçsuz bucaksız İstanbul şehri, diğer yandan nüfusu hızla artan Diyarbakır. Bu iki örnek, ülkenin kentsel yaşamında önemli köşe taşlarıdır.

dür.

Ekonomideki kötü gidiş, Kürt sorunundaki siyasi beceriksizlik ve bölgelerarası gelir farklılıkları ürküntü verici bir göç dalgası yaratmıştır. Belli merkezlere yönelen bu nüfus hareketi, kentsel yaşamı ve yerel yönetimleri olumsuz şekilde etkilemektedir. Bir yandan uçsuz bucaksız İstanbul şehri, diğer yandan nüfusu hızla artan Diyarbakır. Bu iki örnek, ülkenin kentsel yaşamında önemli köşe taşlarıdır. Megapolleşen İstanbul artık yönetilemiyor. Diyarbakır ise bir "büyük köy" görünüşü vermektedir.

Göç dalgasının yarattığı sorun ve bunun beraberinde meydana gelen gecekondulaşma yerel yönetimlerin ciddi açmazları haline gelmiştir. Demokratik katılım ve halka yakınlıktan yoksunlaşan yerel yönetimler; rantların bölüşüldüğü, para ve güç odaklarının servetlerine servet kattıkları söylentilerine hedef olmak durumuna düşürülmüşlerdir. Giderek Türkiye toplumunun tümünün sorunu haline gelen gecekondu sorununu çözüme kavuşturmak için merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin sıkı işbirliğine gerek vardır. Gecekondu mafyalaşmasının önüne geçmek için kentsel arsaların oluşturulması ve toplu konut alanlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de sözde çok partili dönemden bugüne değin yerel yönetimler sorununa halkın esenliğini ve demokratik katılımı esas alan tarzda yaklaşılmamıştır. Bu alanda iktidarı ve muhalefeti ile mevcut düzen partileri köklü ve esaslı dönüşümleri gerçekleştirilmemiş, bu yönde hiçbir yasal ve yönetsel adım atmamış-

tır. Son yıllarda yeni bir yasal düzenleme ile oluşturulan Büyükşehirler, yerel yönetim anlayışında değişme ve gelişmeye başlangıç sayılmışsa da etkili ve gerekli tedbirler alınmamış, yeni düzenlemeler yapılamamıştır. 3030 sayılı yerel yönetimler yasa (ki bu yasa büyükşehir belediyeleri oluşturmakla ilgilidir) sihirli bir değnek olarak görülmüş, bu alandaki sorunların çözüldüğü düşünülmemiştir.

Oysa sağlıktan eğitime; ulaşımdan denetime ve iç denetim düzenlemelerine değin bir dizi sorun yerinde durmaktadır. Bu sorunlar için çokça laf edilmesine rağmen gerekli adımlar atılmamıştır. Açık ki, yerel hizmetlerin halka yakınlığa ve demokratik katılıma büyük gereksinimi vardır. Böyle bir yerel yönetim başarıya ulaşacaktır. Yukarıda ifade ettiğimiz kimi acil sorunların çözümü yerel yönetimlerin, genel demokrasiye katkısını arttıracaktır.

Gecekondulaşmadaki mafyalaşmayı engellemek, gelir rantlarının bölüşülmesini durdurmak, belediyelerin imkan ve araçlarını keyfi ve şahsi çıkarlar için kullandırmaktan kurtarmak için; daha çok kentleşme bilinci, daha çok açıklık ve daha çok iç denetim anlayışını benimsemek gerekmektedir.

■ YÖNETİMDE YENİ BİR SOLUK

Türkiye'de iktidar ve muhalefet; dönemine göre daha çok "sağ", dönemine göre biraz daha "sol" tandanslı siyaset yapagelmışlerdir.

Ne var ki, Türkiye toplumunun sorunlarına köklü ve gerçekçi çözümler getirememişlerdir. Talan ve yolsuzluk üreten düze-

ne karşı çıkamamış, ya da çıkarmak istememişlerdir. Bir yandan düzen partilerinin beceri ve liyakat eksikliğini teşhir etmek diğer yandan politika ve proje üretmek güçlü bir seçenek olmak için, hızla değişen ve gelişen bu çağda, geniş halk yığınlarının kokuşmuş düzene karşı tepkisini örgütlemek gerekmektedir. Haktan yana olabilmek, kişilerin iyi niyeti ile sağlanabilecek bir erdem değildir. Siyasal tercihler ve bunun gereği olan davranışlar kişileri, grup ve toplum kesimlerini biçimlendirmektedir.

■ Yeni Bir Işık ve Yeni Bir Soluk İçin:

-Yerel yönetim olanaklarını geniş halk yığınları yararına, çoğulcu, demokratik, katılımcı ve halka açık bir tarzda kullanmak;

-Yerel yönetim olanaklarını rasyonel kullanarak, halkın öncelikli ve acil ihtiyaçlarını karşılamak için yerinde ve zamanında doğru olarak seferber etmek;

-Yerel yönetimlerin çıkarıcı grupların paylaşım alanı ve aile şirketleri haline getirilmelerine fırsat vermemek;

-Geniş halk yığınlarının istemleri doğrultusunda bir seçenek sunmak;

-Kamu hizmetleri içinde tüketicinin seçeneklerini arttırmak;

-Yerel yönetimde demokratik denetim mekanizmalarını güçlendirmek;

-Etkinliği ve verimliliği arttırmak;

-Halka dönük hizmet sağlamak;

Daha çok açıklık, daha çok katılımcılık ve daha çok denetim projeleri geliştirmekle olanaklıdır.

Özendiren ve ödüllendiren

bir yerel yönetim olgusunu hayata geçirmeliyiz. Yerel yönetim kaynaklarını denetlenebilir açıklıkla değerlendirmeliyiz. Gelir ve giderleri halk temsilcilerine, demokratik kitle örgütlerine, meslek odalarına ve bizzat halkın kendisine her yılın Aralık ayında açıklamalıyız. Halkın siyasete ve siyasetçiye duyduğu güvensizliği kırmalıyız.

Kentin ve kentlinin 'ana'sı olan yerel yönetimlerin, yediden yetmişe, a'dan z'ye insanların tüm sorunlarıyla ilgilenmek zorunda olan bir kurum olduğunu insanımıza kanıtlamalıyız.

Bunun için;

1- Yönetimin Başarılı Kılınması

2- Kentsel Projelerin Uygulanması

■ 1- Yönetimin Başarılı Kılınması:

a- Başarılı yerel yönetim, görüşmesi gereken sorunları ve önceliklerini saptar. İş yapmanın önüne dikilen yapısal ve siyasal, yasal ve çevresel engellerle mücadele etmeli, sorunlara süratle çözüm bulmalıdır.

b- Başarılı yerel yönetimin ayırılmış ve tanımlanmış bir "ahlak yapısı" ve "değerler sistemi" personel tarafından kavranmalı ve benimsenmelidir.

c- Halka yakınlık; yerel yönetimlerin varlık nedeni olan belde halkı ile çeşitli düzeylerde ve kesintisiz olarak yakın ilişkilerin kurulmasını içerir. Başarılı yerel yönetimler, halka yakınlığa ve halkın katılımına önem verirler; hemşehrilerin sorunlarına ve taleplerine duyarlı ve cevap vericilerdir.

d- Başarılı yerel yönetimler, kentsel projeler üretmek, belde halkının gereksinimlerini karşı-

lamak konusunda girişimcidirler. Kaynak sıkıntısı çektiklerinde dahi, yaratıcı çözümleri uygulamaya koyarlar. Yeni hamleler için ortam hazırlarlar.

e- Başarılı yönetim, personeli ile iç içedir. Onunla yakın ilişkileri vardır. Personeline güvenen ve personele güven verendir. Personellerini dinlerler, onlara yetkin ve saygın insanlar olarak davranırlar. Personeli en vazgeçilmez kaynak olarak görürler.

f- Yerel yönetimin varlık nedenini ortaya koyan en önemli öge, görev anlayışı ve hedefleridir. Başarılı yerel yönetimler, görev anlayışlarını ve hedeflerini, değişen kaynaklarına ve hemşehrilerin gereksinim ve taleplerine göre değerlendirirler; görev anlayışlarını, yerel yönetimin hedeflerinin ve yerel topluluğun temeli olarak algırlarlar; bu çerçevede hizmetlerin sürekli etkin ve verimli bir biçimde sunulmasını sağlarlar.

g- Başarılı yerel yönetimlerde, köhne, bürokratik yapıların olumsuz etkileri en aza indirilmiştir. Başarılı yönetimler yetki devrini özendirir, merkezden yönlendirmeyi ilkeli bir düzeyde tutan kurumsal işleyişi karmaşıktırmaktan çok kolaylaştıran, basit ve işlevsel bir yapıya sahiptirler.

h- Siyasal ilişkiler, yerel yönetimler açısından özel bir önem taşır. Bu ilişki, seçilmiş organlarla atanmış kadrolar arasındaki ilişkileri ve çalışma ortamını biçimlendirir. Siyasal istikrarın oluşmasını ve korunmasını sağlar. Başarılı yerel yönetimlerde, politika oluşturucular ile her düzeydeki personel arasında olumlu, açık, saygılı ve karşılıklı desteğe dayalı ilişkiler egemendir. Siyasetçi ve personel arasındaki

ilişki ile bu ikilinin halkla ilişkisi açık ve saydamdır.

■ 2- Kentsel Projelerin Uygulanması:

Türkiye'de yaşanan kentleşme süreci içinde bir yandan kentlerin ölçeği, diğer yandan kentsel gelişme özellikleri değişmektedir. Hızlı kentleşmenin beraberinde getirdiği nüfus artışının yanı sıra, kentsel nüfusun niteliği ve bileşimi ile büyük kentsel alanların demografik yapısı da sürekli bir değişime uğramaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak, kentlerin sorunları ve bunları çözmek için gerekli projelerin nitelikleri ve boyutları da değişmektedir.

Öte yandan başdöndürücü bir hızla gelişen teknoloji, büyük kentsel alanlardaki yerel yönetimlerin, diğer yönetimlerle ve hemşhriyle ilişkilerini etkilemekte ve değiştirmektedir. Günlük yaşamın, hizmetlerin, eğitimin, ticaretin ve üretimin niteliğini değiştiren teknolojik gelişmeler ilişkileri kolaylaştırmakta ve hızlandırmakta, buna karşılık işlerin yerine getirilme yol ve yöntemlerini değiştirerek sorunları daha karmaşık bir duruma getirmektedir.

Teknolojinin kent hizmetlerini geliştirmedeki potansiyeli, yerel yöneticileri yeni taleplerle ve yeni tür yerel yönetici hemşhri ilişkileriyle yüz yüze getirmektedir.

Ulaşım, iletişim ve yönetimler arası ilişkiler konusundaki gelişmeler, metropoliten alanları, birbiri ile sıkı ilişki içinde olan merkezler durumuna getirmiştir.

Bu gelişme ve değişme sürecinin kavranması, yerel yönetim konusunda yeni anlayışlara ve arayışlara yol açmaktadır. Bu

kapsamda yerel yönetimlerde yeni ve dinamik bir "yönetim kültürü" anlayışının gelişmeye ve yerleşmeye başladığı görülmektedir.

Bu bağlamda, yerel yönetimlerde kurumsal değerlere bağlı, insana yönelik, geleceğe dönük, yaratıcı ve girişimci dinamik, esnek ve rasyonel yönetsel yapıların ve tekniklerin geliştirilmesi ve kurumlaştırılması söz konusudur.

Yerel yönetimlerin bu yöndeki çabalarının ayrılmaz bir parçası niteliğini taşıyan "proje yönetimi" olgusu da, yönetim sürecinin genel çerçevesi içerisinde, hakettiği yeri almaya başlamıştır.

Kentsel projelerin böylesine ön plana çıktığı bir bağlamda "proje" olgusuna ve "proje yönetimi"ne duyulan gereksinime daha yakından bakılması zorunlu olmaktadır.

Proje sözcüğünün ansiklopedik tanımı "belirli bir plan ya da tasarım, çok iyi tanımlanmış bir araştırma, planlı bir girişim" gibi özlü bir şekilde ifade edilmektedir. Proje, daha geniş bir biçimde şöyle ifade edilebilir:

Proje, öngörülen hedeflere belirli bir süre içerisinde ulaşmak amacıyla yönelik olarak, mali, insani ve maddi girdileri planlı bir çalışma içinde bir araya getiren ve kendi içerisinde bir bütünlük taşıyan yatırım ve faaliyetler paketidir.

■ Yerel Yönetimler Kentin ve Hemşhriinin "Ana"sıdır;

Beşikten mezara insanların sorunlarıyla ilgili olan yerel yönetimler, bir bakıma hemşhriinin "ana"sıdır.

Yerel yönetimlerin yetki alanına giren projeler, etkinlikler ve

Özendiren ve ödüllendiren bir yerel yönetim olgusunu hayata geçirmeliyiz. Yerel yönetim kaynaklarını denetlenebilir açıklıkla değerlendirmeliyiz.

Gelir ve giderleri halk temsilcilerine, demokratik kitle örgütlerine, meslek odalarına ve bizzat halkın kendisine her yılın Aralık ayında açıklamalıyız.

Halkın siyasete ve siyasetçiye duyduğu güvensizliği kırmalıyız.

insan hayatını direkt etkileyen; beslenme ve barınma ile ilgili sorunlara değinmekte fayda görmekteyiz.

■ Ulaşım:

Kent yaşamını en çok etkileyen öğelerden biri de ulaşım. Bunun için toplu taşımada daha çok kapasite ve daha çok düzenlilik esas alınmalıdır. Mevcut otobüs taşımacılığını geliştirme nin yanı sıra trafik düzenlemesinden alt ve üst geçitlere; kavşakların yeniden yapılandırılmasından, yeni servis yollarının açılmasına kadar bir dizi proje geliştirilmelidir.

Başarılı bir yerel yönetim, toplu taşımada raylı sistemi ve metroyu devreye sokar. Çünkü bunlar dünyada en çok kabul gören ve ulaşımı kolaylaştıran yöntemler olarak benimsenmiştir.

Düzenli bir taşıt akışı için otoparklar yapılmalıdır. Çok katlı ve yeraltı otoparkları en uygun olanıdır.

Siteler ve iş merkezleri taşıt akışı ve şehir trafiğini rahatlatmak amacı ile otoparklara kavuşturulmalıdır.

■ Sosyal Faaliyetler ve Danışmanlık Hizmetleri:

Yerel yönetimler, sosyal faaliyet ve danışmanlık hizmetleri bakımından çağın ve hemşehrilerin talebini gözetmek durumundalar. Bu bağlamda halka yakınlık ve sosyal etkinlikler için halkın gereksinimlerine dönük proje üretilmelidir. Semtlerde ve halkın yoğun olarak yaşadığı merkezlerde halkın sorunlarını dinleyen, halka yardımcı olan Belediye Danışma Ofisleri kurulmalıdır. Bu ofisler danışma hizmetleri yanında, dilek ve önerileri de değerlendirmelidir.

Yoksul ve başarılı öğrencilere yurt ve burs olanakları yaratılarak, gençlerimizin eğitimine katkı sağlanmalıdır.

Bedensel özürülere iş olanakları yaratılmalıdır. Hükümlü kimselerin yeniden ekonomik yaşama kazandırılmaları için projeler geliştirilmelidir.

Yaşlılara huzurevi, yoksullara aşevi gibi sosyal tesisler projelendirilmelidir.

■ Kültürü Yaşatma ve Geliştirme

Halka açık Belediye Halk Kütüphaneleri oluşturularak her türlü bilimsel yayın, okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sokularak, çocuklar için eğitici kitapların basımı sağlanarak, ortak çalışma alanları projelendirilecektir.

Kültür festivalleri ile kültürel etkinliklerin zenginleştirilmesi hedeflenecek, halkımızın yüzyıllardır yarattığı tüm tarihsel zenginliklere sahip çıkılarak; kültür ve tarihsel zenginlikler olanaklar ölçüsünde korunacaktır.

Kentlerimizin bulvar, cadde ve sokak isimleri, tarihi ve kültürel değerler dikkate alınarak yeniden belirlenecektir.

■ Çevre:

Çevre temizliği; evimizden başlayarak her adımda karşılaşmak zorunda kaldığımız bir sorundur. Başlıca kentsel çevre sorunları; su kirliliği, hava kirliliği, düzensiz kentleşme, katı atıklar ve gürültü kirliliğidir.

Evimizin içine kadar yansıyan kirlilik; teknik ve yasal araçların kullanılmasının yanı sıra; bilgi toplama, değerlendirme ve kararlı bir yönetim ile en aza indirilebilir. Bunun için katı atıkları geri kazanımdan, taşıma ka-

Beşikten mezara insanların sorunlarıyla ilgili olan yerel yönetimler, bir bakıma hemşehrilerin "ana"sıdır. Yerel yönetimlerin yetki alanına giren projeler, etkinlikler ve insan hayatını direkt etkileyen; beslenme ve barınma ile ilgili sorunlara değinmekte fayda görmekteyiz.

pasitesine kadar bir dizi yöntem kullanılabilir.

Çevre düzenlemesi ile ilgili olarak, yeşil alanlar, park ve bahçeler için proje üretilerek, yeşil alan oranı dünya standartlarına getirilmelidir. Çöplerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde çağdaş yöntemler uygulanacaktır. Çöplerin depolanmasında, çevre kirliliğini önleyen ve geri kazanımı esas alan projeler hayata geçirilecektir.

■ Sağlık:

Halkın sağlığı en başta yerel yönetimleri ilgilendirir ve onların sorunudur. Çünkü bir insanın yaşaması için gerekli tüm koşullar belediyenin denetimine ve iznine tabidir. Et, süt, yumurtadan konut sağlığına, içme suyuna kadar tükettiğimiz ve koruduğumuz her şey belediyelerin yetki ve denetimleri altındadır.

Bunun için halkın sağlık sorunlarına sahip çıkılarak; hastaların bekletilmeden, düşük ücretle muayene ve tedavi edileceği Belediye Hastanesi ve semt poliklinikleri kurulacaktır. Tabip Odaları Birliği ile işbirliği yapılarak Koruyucu Hekimlik Kurumu'nun oluşturulması sağlanacaktır.

Halk sağlığına zararlı maddeleri satanlar teşhir edilerek, sorumlular hakkında gerekli işlemler yapılacaktır.

Çocuk sağlığının önemi ortadadır. Bu bağlamda, kar amacı gütmeyen Belediye Kreşleri kurularak, çalışan ailelerin durumu kolaylaştırılacak, çocukların sağlıklı yetişmesi ve iyi bakılması sağlanacaktır.

■ Konut:

Planlı şehirleşmeyi hedefleyen bir yerel yönetim anlayışı

benimsenmelidir. Toplu konut projeleri özendirilmelidir. Yol, su ve kanalizasyon sorunlarının çözümlendiği alanlarda konutlaşma engellenmelidir. İmar planları gözden geçirilerek, revize planlarla günün gereklerine yanıt veren planlar haline getirilmelidir.

Arsa vurgunculuğu ve inşaat mafyası önlenecek, toplu konut projeleri için gerekli arsalar, uygun bedel ve ödeme koşulları ile temin edilecek bu projeleri gerçekleştirenler ödüllendirilecektir.

Spor kültürüne katkı yapılacak, hemşehrilerin beden ve ruh sağlığını geliştirici nitelikteki spor merkezlerinin projelendirilmesi hedeflenecektir. Amatör sporun geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması teşvik edilerek desteklenecektir.

Tarihi ve turistik değerler yeniden gözden geçirilerek, şehir turizminin gelişmesi için turizmini özendirme programları hazırlanacaktır. Kente gelen turistlere yardım amacıyla Turizm Danışma ve Rehberlik Büroları kurulacaktır.

Plansız kentleşmenin önüne geçilecek, konut mezarlığına ve beton yığına dönüşmüş bölgelerin ıslahı ve yeniden düzenlenmesi için projeler geliştirilecektir.

■ Demokratik, Katılımcı Yerel Yönetim:

Yerel yönetim olanakları geniş halk yığınlarının yararına, çoğulcu, demokratik halka açık ve katılımcı bir tarzda kullanılacaktır.

Yerel yönetim olanakları hemşehrinin öncelikli ihtiyaçları için yerinde ve zamanında, doğru olarak kullanılacaktır.

Yapılacak işlerde; yerel yö-

Halkın sağlığı en başta yerel yönetimleri ilgilendirir ve onların sorunudur. Çünkü bir insanın yaşaması için gerekli tüm koşullar belediyenin denetimine ve iznine tabidir. Et, süt, yumurtadan konut sağlığına, içme suyuna kadar tükettiğimiz ve koruduğumuz her şey belediyelerin yetki ve denetimleri altındadır.

netim çalışanlarının, demokratik kitle örgütlerinin, meslek odalarının, kooperatif ve sendikalarının görüş ve önerileri de alınarak, demokratik, katılımcı bir yerel yönetim anlayışı uygulanacaktır.

Bu amaçla, demokratik kuruluşların temsilcilerinden oluşan Danışma Kurulu oluşturulacaktır. Bu kurul, periyodik toplantılarla kent sorunları hakkında görüş ve önerileri tartışacaktır.

■ Halka Dönüklük ve Saydamlık:

Yerel yönetimin tüm çalışmaları halka açık olacaktır. Bir bülten çıkarılarak, yapılan ve yapılacak işler için hemşehri bilgilendirilecektir. Halktan gelen eleştiri ve öneriler değerlendirilecektir.

Belediye Meclis Toplantısı, direkt ya da dolaylı olarak halka açık hale getirilecektir.

Mahalle muhtarları ile aylık toplantılar yapılarak, kentin sorunları ile ilgili görüş ve öneriler tartışılacaktır. Belediye Başkanı'nın halkla doğrudan ilişkisini sağlayacak toplantılar düzenlenecektir.

Belediyelere eleman alınırken, kayırma yerine ihtiyaç ve yeterlilik gözetilecektir.

Şaibeleri ve söylentileri ortadan kaldırmak için; yerel yönetimin tüm hesaplarını, yukarıda değindiğimiz "Danışma Kurulu" aracılığıyla, tüm halka, her yılın Aralık ayında açıklamak, demokratik ve saydam yönetimin gereğidir.

Aynı duyarlılık geçmiş yöneticilerin yaptıkları harcamalar için de geçerli olacaktır.

■ İşbirliği:

- Kentin tüm sorunlarına bilim adamları, uzmanlar, üniversiteler ve ilgili kuruluşlar ile birlikte bilimsel çözümler üretilecektir.

- Altyapı sorunları çözümlendirilirken, ilgili kamu kuruluşları ile yakın işbirliği sağlanacaktır.

■ Gecekondu:

Gecekondular Türkiye'nin yoksul insanların yaşadığı, yerel yönetim hizmetlerinin sınırlı ölçüde ulaştığı "Kent Köy" lerdir.

Bir yandan gecekondu yapımına yol açan nedenleri ortadan kaldırmaya çalışırken, diğer yandan da gecekonduların yaşanabilir hale getirilmesi için çağdaş ve etkili projeler üretilecektir. Altyapı çalışmalarında, çevre düzenlemelerinde ve daha birçok projeyi gecekondu semtlerinden başlatmaya, kentin geleceği ve kentli bilinç açısından önem verilecektir.

Demokratik ve Halka açık bir yönetim için;

Hizmeti yoksul ve gecekondu mahellerinde başlatmak için;

Yaşanabilir bir kent için;

Tüm halkı iktidar yapmak için;

Hep birlikte yeni bir soluğa, yeni bir ışığa...

Not: Bu taslağın hazırlanmasında, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın "Yerel Yönetimlerin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi"nden faydalanılmıştır.

Bir yandan gecekondu yapımına yol açan nedenleri ortadan kaldırmaya çalışırken, diğer yandan da gecekonduların yaşanabilir hale getirilmesi için çağdaş ve etkili projeler üretilecektir. Altyapı çalışmalarında, çevre düzenlemelerinde ve daha birçok projeyi gecekondu semtlerinden başlatmaya, kentin geleceği ve kentli bilinç açısından önem verilecektir.

Heciyê Cindi û romana wi;

(*)

Hewari

Heciyê Cindi

HEWARI

roman

Heciyê Cindi

Cewari, sala 1908-a li Qeza Qersê, gundê Emençayirê ji dayka xwe bûye. Wê demê Qers di bin bandora dewleta Êrîs da bû. Sala 1914-a dest bi şerê Hemdînyayê Ewlin dibe. Cihan li hev dikeve. Dewleta Osmaniyê berê şûrê xwe dide gelê Êrmeni.

Eskerê Boyik

Wextê mirov li pala çiyaki diji, li nav qûç û newal, geli, mêrg, zozanê wi dîgere (ilahi xortaniyê da), tê bê-ji bîlindayi, reng û rewşê wi ew-qas navine. Her tîşt jê ra sade û tebyeti tîn xuyakîrîm. Bêxem ji li ber xîsûsi, nexş û nigara ra der-baz dibe, gelek tîştî ji navine.

Lê gava ji çiyayê xwe dûr di-keve, di nava deşt û quçên xerib da li pey xwe dinhêre, nû bilin-

daya çiyê, bedewiya mêrg-çiman, geli-gebozê wi, tem û zela-liyê avên kaniyê sar, xweşi û ba-şiyê zozanê xwe texmin dike... Bira wan dike û tê derdixe, ku ew ji pirtik ji wi axê ye...

Ez vi warê xerib rûniştîme, pey xwe dinhêrim û nû texmin dikim, ku ez di nava malbatek rewşenbiraye çawa da mezîm bû-me: Kê bûne mamostayê min? Min pîsmamti, hogiri û hevalti bi kê ra kirye?

Ez bı navê wan xwe kubar û serbîlînd dîbinim: Erebe ŞEMO, Heciyê CINDÎ, Eminê EVDAL, Qanatê KURDO, Şıkoyê HESSEN, Fêrikê ÛSIV, Qaçaxê MIRAD, Nado MAXMÛDOV, Casımê CELİL, Mikayêlê REŞİT, Eliyê EBDILREHMAN, Şehidê İBO, Ûsivê BEKO...

Nav pır in, biranin kûr, dûr û şirin. Mın tek navê hınek remetiya da. Her yek bılîndayik, maqûlek, şirhelal û karkirê kûltûra gelê xwe...

Eger Kurdê Ermenistanê, Gurcistanê, rêspûblikayên Asya Navin û parek ji yê Azêrbaycanê nehelyane, mane, zıman, çand, deba kal-bava bir nekırne, di wi wari da emekê van rewşenbirê me pır e.

Kar û barê Kurdê Ermenistanêyi kûltûri-çandi bı radyoya Yêrevanêye zımanê kurdi, ji gelê welêt ra ji bû bir û baweri. Wana ji ruhê Kurditiyê demekê ji wur standin.

Ez ked û karê rewşenbirên me yê dın, nızm nakım. Lê heqi ew e, ku ciyê Heciyê Cındi di nav gıška da cuda bû. Ew, te yê bigota malxê wê malbata rengin bû, xemxur û rêvabirê gıška.

Ew havina timê dahate gundên meye pala çıyayê Elegezê, ji devê kal-pira zargotın dıvıvisin. Dema ew dıhat, di nav gel da bela dıbû, dıgotın Heciyê Cındi hatiye. Em zarok, tomi li ser hev dıbûn û me ji dûr va lê mêze dıkir. Gel pır hış lê dıkir, qedirê wi zanıbûn. Gıška bı serbılîndi û kubari cem gelê cınar navê wi didan.

Sala 1961-ê, wexta ez li bajarê Yêrêvanê ketime xwendina bılînd, rojeke payizê, mın devtera xwe ya helbesta hılda, çûme Akadêmya Ermenistanêye Zanaryê, cem Heciyê Cındi.

Ew rasthatın qet ji bira mın naçe.

Naha dilê mın davêje, şerm dıkım, gavekê pêş da dıçım, gaveke paş da. Ha dıxwazım paş da vegerım, çûyina xwe ji rojeke dın ra bıhêlım, ha ji dıfıkırım: "Vê rojê çêtir tûne."

Xulse, ha mın culet da xwe, ha poşman bûm, gihiştım ber derê oda wi. Wi çaxi ew serokê Sêksiya Nıviskarê Kurda bû rex Yekıtıya Nıviskarên Ermenistanê û Beşa Rohılazaniyê ya Akadêmya Ermenistanê da serokê koma Kurdzaniyê bû.

Ez li ber derê oda wi sekınime, şerm dıkım, dêri bıkutım, herme hundur. Mın deri kuta. Jı hundır deng hat: "Mıtêk!" (Yanê warne hundur).

Mın deri vekır. Dı odê da ew tenê bû. Bı beşereke xweş li mın nêhêri.

- Tu Kurd i?

Mın serê xwe hejand.

- De pêş da warê, şerm neke! Ware li ser vi kursiyê rûnê.

Ez li ser kursiyê ku wi nişan dabû, rûniştım. Mın xwe da nas-kırım.

- Erê, erê tu ew xortê Beli yi ji Qundexsazê. Ez te, seva xwendina bılînd pıroz dıkım... Qundexsaz, -ewi navê gundê me wekılînd, demeke kete nava mıtala,- gundê we da 30 sal berê mın dersdari kırye. Kurmaciya gundê we xweş e... Wura mın hım dersê zımanê kurmanci dıda zarokê gund, hım ji jı wan hini kurmanci dıbûm... Wexteki dijwar bû... Lê heta naha çıma nayêyi xanê, pısmam! Xwendekarê me gışk tên-dıçın. Jı mın ra gotın yeki Qundexsazê ji İnstıtûtê hatiye hıldan... Bela dıbûrine, ha!

Mın tê derxist, weki ew idi derheqa mın da zane.

Guhê ronakbirên me li ser her

Ez ked û karê rewşenbirên me yê dın, nızm nakım. Lê heqi ew e, ku ciyê Heciyê Cındi di nav gıška da cuda bû.

Ew, te yê bigota malxê wê malbata rengin bû, xemxur û rêvabirê gıška. Ew havina timê dahate gundên meye pala çıyayê Elegezê, ji devê kal-pira zargotın dıvıvisin.

Dema ew dıhat, di nav gel da bela dıbû, dıgotın Heciyê Cındi hatiye. Em zarok, tomi li ser hev dıbûn û me ji dûr va lê mêze dıkir. Gel pır hış lê dıkir, qedirê wi zanıbûn. Gıška bı serbılîndi û kubari cem gelê cınar navê wi didan.

Guhê ronakbirên me
 lî ser her
 qewımandınêkê bû,
 ku jiyana gel da dîbû.
 Wana qımeteki
 mezın dıdan xwendın
 û pêşdaçûyınê.
 Hersal çı jı destê
 wan dahat dıkırın,
 weki jı ciwanê Kurd
 gelek zaningehê
 Ermenistanê da
 qebûlbın. Dıçûne
 cem dersbêj,
 profêsor û serokên
 zaningeha, navçiti
 dıkırın; jı wan hivi
 dıkırın, dostaniya
 xwe wan ra dıdane
 kêraninê... Pey
 êntiyamê qebûlbûnê,
 idi Yêrêvanê da
 cıvaka Kurda teva
 zanıbûn çend xort û
 keç ketine xwendına
 bılind.

qewımandınêkê bû, ku jiyana gel da dîbû. Wana qımeteki mezın dıdan xwendın û pêşdaçûyınê. Hersal çı jı destê wan dahat dıkırın, weki jı ciwanê Kurd gelek zaningehê Ermenistanê da qebûlbın. Dıçûne cem dersbêj, profêsor û serokên zaningeha, navçiti dıkırın; jı wan hivi dıkırın, dostaniya xwe wan ra dıdane kêraninê... Pey êntiyamê qebûlbûnê, idi Yêrêvanê da cıvaka Kurda teva zanıbûn çend xort û keç ketine xwendına bılind.

Dest pê kır hınek xweşi û laqırdi derheqa qebıla Bela û gundê me da gılı kır. Em tev kêfxweş bûn. Jı berbirbûna wi, mın jı bira kır, ku eva Heciyê Cındi ye, nıviskar û ulmdareki mezın e. Pê ra ketime xeberdanê...

- Usan e tu nebiyê serokê êla Heseniya Úsiv Begê yi. Tu zani xwendiyê ewıl lı nava Kurdê Êzdiyê Ermenistanê da kalkê te bûye. Paşê bû endamê parlamênta dewleta Ermenistanê. Bavê wi: Hesên Axa serokê Êzdiyên Úrisê bû. Cara ewıl ewi lawê xwe şande xwendınê û wi edetê bêkêr, ku dıgotın: "Xwendın jı Êzdiya ra heram e" jı nava gel rakır. Bı navçitiya wi, sala 1900-ı dewleta Úris lı sê gundên me, Êzdiyên Kurd da (Zor, Qundexasaz, Bacelû) mektebê zımanê úrisi vekırın û kire lı ser xelqê, ku zarokê xwe bışınine mektebê.

Rast bêjim mın ew melûmeti nû dıbihistin. Ez seva giliki dın çûbûm, lê ewi sercema axaftınê usa guhestibû, ku mın nızanbû çawa mena hatına xwe jê ra bêjim. Waxt jı derbaz dıbû... Ewi jı derheqa gundê me, mala kalkê mın da dıgot, ha dıgot. "Heyran eva evqas tışt jı ku zane, -ez dıfıkırım û mın qırar kır mena hatına xwe jı rojke dın ra bıhêlım,

xatirê xwe jê bıxwazım, herım. Mın ew pır mıjûl kır, şerm e."

Ew bû ezê rabûma, nışkêva navbirı da axaftına xwe û pırsi:

- Em ketine xeberdanê, mın nepırsi xwendına te çawan e? Çawa ci bûyi? Em çı dıkarın ali te bıkın?

Mın razibûna xwe got û devtera helbesta nışan dayê.

- Ha, şıera jı dınvısi? -devter jı destê mın gırt. Demekê lê nihêri û got,- hela evê bıxwıne.

Mın xwend.

- Ya peyê ra jı...

Mın 6-7 helbestê bıçûk jê ra xwendın.

- Na, nıvisarê te da pırisk hene, -got,- hevtiya tê, lı mala nıviskarên Ermenistanê êvariya me ye. Tu jı ware, him tê nıviskara naski, him jı lı wir şıerekêduda bıxwıne. Çıka şayirê me çı dıbêjin.

Usa ez ketime nava refê wan maqûla.

Jı wê rojê heta sala 1990-ı, wextê çû ser dılovanıya xwe, 30 salı, bawerki hevtê tunebû ez rasti wi maqûli nehatama. Biraninê pır xweş bı wi va gırêdayi ne. Ne ku ez tenê, guhê wi lı ser rewşenbirê me ye wê demê teva bû. Bı destaninê me va şa dıbû, tengasiya da dıgihıste me.

Dı mala xwe da jı, aliyê xweyıkırına zıman, erf-edet, rabûnrûnıştandinê mıletiyê da nımûne bû. Wextê dıçûyi mala wi, teyê bigota keti maleke eşirêye qedimi...

Keda wi pır e. Ez pır tıştı jê hin bûm. Xweyê merifeta bılind bû.

Heciyê Cındi Cewari, sala 1908-a lı Qeza Qersê, gundê Emençayirê jı dayka xwe bûye. Wê demê Qers dı bin bandora dewleta Úris da bû.

Sala 1914-a dest bî şerê Hemdinyayê Ewlin dibe. Cihan lî hev dîkeve. Dewleta Osmaniyê berê şûrê xwe dide gelê Êrmeni.

Kurdê Êzdi ra ji rojên reş tîn. Ūrisêtê da ji dest bî Şoreşa Oktobré dibe. Leşker û qewatên Ūrîsa dîkşin, dîçin. Ew war dîmine devê "Roma reş" da. Leşkerê Osmani û Alayên Hemidiyê mina peranya gura dadîkutîne heremê. Dewleta Tirk Kurdê musulman û Êzdi wura ji radîkin diji hev. Êzidiyê Wanê, Surmeliyê, Qersê, gund, mal û milkê xwe dihêlin, ber bî Ermenistanê direvin. Mala bavê Heciyê Cîndi ji direvine Ermenistanê, gundê Elegezê. Jî xelayê, nexweşiya, zulm û qana Tırka qıra evda tê. Jî şeş neferê mala bavê Heci, tek ew û birayê xwe diminin. Ew ji sala 1919-a dîkevî sêwixana Amêrikayê, ya lî bajarê Alêksandrapolê (Gumriyê).

Dî sêwixanê da gelek teli-tengiyan dîvine, heta zîmanê diya xwe ji unda dîke. Nivîskar, derheqa wan sala û rашtatîna xwe bî ulmdarê mezin Qanatê Kurdo, ku wê demê ew ji sêwiyeke mina wi bû, usa dînivise:

"Sala 1926-a ez ji paytextê Gurcîstanê, jî Tiflîsê vedîgeriyame Ermenistanê; êtimxana bajarê Lêninakanê, lî kiderê dîmam. Apê mî Têliyê Esed, ku idi lî bajarê Tiflîsê dîma, ez verêdîkîrim. Lî istasyonê, hema pêşberî me nişkêva dengêki wa bihist: 'Oro, ro-ryo.' Hinekî jî me wêdatîr yekî soltemîzkîr, lî kîncêd mîne ne êd ci dînhêrî û dîkîr, ku bî mî ra xeberde. Bextê xîrab, idi ew çend sal bûn mîn kurmancî jî bir kîribû, nîzanbû bî paki xeberda. Gava, ku mîn dengê xwe nekîr, ewî bî laqîrdî çend xeberê dînê gotî, çîka çîra

'xwe nagîrim' pê ra qeberdîm. Apê mîn wê demê ha-hanga nêzîkî wî bû, çîqas mîn tê derxîst gotê, wekî 'kurmancî nîkare xeberde.' Hêja wî zîlamî halê mîn fem kîr. Wê lezê me bî teherekî nasya xwe da hevdu. Ez pê hesyam, wekî navê wî Qanat e, dî mekteba Apo da (Hakob Xazarîyan) dîxwîne û pê ra jî tê wê derê sola temîz dîke, ku çend kapêka qezenc bîke. Wî çaxî te dîgot me herdu cahîla halê hevdu fem kîr û wextê xatîrxwestî, rêketî, qe nîzam çawa bû em rabûn çûne dest û rûyê hevdu..."

Bêguman nabe, dîxwîne, gelek ronakbîrên Ermeniyayê paşwextiyê ra, ku ew jî mina wî sêwixanê da bûn, dîbe nas, hevaltiyê dîke û qîrar dîke xwe pêşkêşî pêşdaçûyî û çanda gelê xwe bîke. Bona mîaserkîrîna wan merema xwe pêwîst dîbine zîmanê xweyî dê carke dîn hinbe.

Sala 1929-30 lî gundên Qundexsaz û Elegezê dersdarîyê dîke. Wextekî kîn da hîni zîmanê kurdi dîbe. Paşwextiyê em tev şede bûn, ku zîmanê wî çîqas delal û xweş bû.

Wê demê Yekîtiya Sovyêtê hewl dîda xwe, ku lî welêt dî problêmên paşdamayîne, nexwendîtiyê da gavên gîring bavêje; wana çareser bîke. Lî Ermenistanê xebatên gîring dî nava Kurda da jî dahatîne kîrin. Dî gunda teva da mekteb vebûbûn, bajarê Yêrêvanê da Têxnîkûma Kurdaye dersdarhazîrîkîrîne vebû, dest bî weşana rojnama RÎYA TEZE û axaftîna radyoya Yêrêvanêye bî zîmanê kurdi bûn. Gerêkê bê gotî ew kar lî ciyê vala pêk dahat. Kurdên jêhati, xwendî pîr kê mî bûn. Gel halê koçeriyê û nivkoçeriyê da bû; haj çand û kûltûra xwe jî tunebûn. Vê pîrsê da dostên Kurda, ew-

Sala 1930-31- Heciyê Cîndi, dî têxnîkomê da dersê zîmanê kurdi dîde, rojnama RÎYA TEZE da serokîya beşê çandî dîke, tevî kevanîya xwe, Zeyneva İbo usa jî radyoya Yêrêvanê da xeberbêjîyê dîke. Ewladê geli hêja tê derdîxîst, ku eger paşwextiyê da karîbe kêrî pêşdaçûyîna çand û kûltûra gelê xwe bibe, pêwîst e zanebûnên kûr. Sala 1933-a jî bo xwendîna doktorîyê dîkeve Aspirantûrayê; beşa lêkolîna zargotîne dîbijêre û temamyâ jîyana xwe pêşkêşî beravkîrin, çapkîrin û lêkolînkîrîna wê ye zanyariyê dîke.

ladê gelê Ermeniya pır alikari dan.

Sala 1930-31- Heciyê Cındi, dı têxnikomê da dersê zımanê kurdi dıde, rojnama RÎYA TEZE da serokiya beşê çandi dıke, tevi kevanıya xwe, Zeyneva İbo usa ji radyoya Yêrêvanê da xeberebîyê dıke.

Ewladê geli hêja tê derdixıst, ku eger paşwextiyê da karibe kêri pêşdaçûyına çand û kûltûra gelê xwe bibe, pêwist e zanebûnên kûr. Sala 1933-a ji bo xwendina dokoriyê dıkeve Aspirantû-rayê; beşa lêkolina zargotinê dıbijêre û temamyê jiyana xwe pêşkêşî beravkırın, çapkırın û lêkolinkırna wê ye zanyariyê dıke.

Saya rûnermi, xebathızı û zanebûnê pırali lı nava dinya Ermenistanê, ya zanyariyê da tê naskırın. Hema wê salê ji dıbe endam û himdareki Yekitiya Niviskarên wê Rêspûblikayê. Salek pey ra lı bajarê Moskvayê kongrêya Niviskarên Sovyêtê derbaz dıbe. Ew qewmandineke mezın bû nava jiyana wi welati da. Niviskarê dinê eyan tevi kongrê dıbûn. Heciyê Cındi ji tevi çend niviskarên Ermeni ya bı nav û deng dıçe kongrê. Lı wir rasti gelek niviskaran tê, bı geleka ra dıbe nas. 30 sali zêdetır ew endamê serokatıya Yekitiya Niviskarên Ermenistanê bû, serokê beşa niviskarên Kurd.

Sala 1937-a Yekitiya Sovyêtê da dest bı rojên giran, zulm û rêprêsiya bûn. Şıpuka Stalinizmê serê bı milyona evdên bê sûc xwar. Neqenca ra meydan vebû. Hebs û lagêr tije girti bûn. Evdên am-tam dahatine girtın, gulekırın, zar-zêça va unda dıbûn. Sibira sar bı seda, hezar evda ra bû goristan. Kurd ji bêpar neman; hatine girtın, sırgûnkırın, gelek bê ser-berate çûn, unda bûn, ve-

negeryan. Gelek rewşenbirên Kurd, yê wê demê ji ketın devê wan rêprêsyen.

Destpêka sala 1937-a dı rojnama KOMÛNİST da mıqalek çap bû. Sernıvisa wê bû "Cesûsa ji Yekitiya Niviskaran raqetının". Lı wur dı derheqa Heciyê Cındi da ji dihate gotın. Çendeki şûnda wi ji ji kar derdixın û 18-ê Adara sala 1937-a dıkine hebsê.

Ew dihate gunekarkırın bona bir û baweriyê miletçitiyê, bona ku Xalit Celil Zade, yê "kontrrevolüsyonêr" dı mala xwe da xweyi kırıbû û xebatê ci kırıbû (Xalit Celil Zadê Kurdê musulman bû, ji zulma Tırkan revyabû Ermenistanê), boy pıştıgirtına Erebe Şemo yê "kontrrevolüsyonêr", boy namê wi tevi Celadê Bedırxan hene (Heyf, ku ew name hema wê salê hatine şewıtandin), boy, ku ew serokatıyê Êzdiyan dıke dıji Yekitiya Sovyêtê û şer-şiltaxên din.

Salekê dı hebsê da dimine û bı pıştıgirtına hınek rewşenbirên Ermeni tê efûkırın. Pey efûkırınê ra ji demeke dirêj kar nadinê. Bı navçitiya niviskarê mezın ya Ūrsıa, Alêksandır Fadêyêv, hıldıdine xebatê.

Sala 1940-i Heciyê Cındi, disêrtasiya dokoriyê ewlin, bı têma "Ker û Kulikê Silêmanê Silıvi" xweyi dıke.

Pey salên rêprêsiya ra temamyê ocaxên çand û kûltûra kurdi, ku dı Ermenistanê da hatıbûn damezirandin, têne dadan. Kar û bar nivci dıminın. Xebatkarê wan ji hev bela dıbin. Ronakbirê hêja bêguman nabe, kar-barê xwe bı hêviya rojên ron berdewan dıke.

Mıqala xweye derheqa Heciyê Cındi da prof. Şekroyê Xudo wa dınişve: "Dı vê dema giran da Heciyê Cındi xebata xwe,

Sala 1959-a dı Akadêmiya Ermenistanêye zanıstiyê da Beşa Rohılazaniyê tê damezirandin. Lı wir Heciyê Cındi 8 sala serokatıyê Koma Kurdzaniyê dıke. Akadêmiya Ermenistanê ji ji bo emekê wi yi mezın dereca Kurdzaniyê da û zanebûnên pırali bêyi xweyıkırna disêrtasyayê navê Doktorê Ulmê filologiyê didne wi. Zûtirekê navê profesoriyê ji distine.

ya zanyariyê û litêratûryê va bû berbini, taqet bona çanda me, xwe da ber giranya mezın, weki ocaxên çanda me netemırın, bi-gihijne rojên fireh”.

Sala 1941-e hukumata Ermenistanê bî spartına hukumata merkezîyê qırar kır ku Elfabeya Kurdaye Latini bıguhezın ser himê Kırili. Ew kar sıpartın Heciyê Cındi. Wexteki kın da wi ew kar pêk ani û Elfabeya nû aliyê hukumatê da hate qebûlbûn. ELIFBA nû bî tipê Kırili seva dibistanê gundê Kurda hazır kır û sala 1946-a da çapkırnê. Bî vê Elifbê, ku heta naha deh cara çap bûye, ne ku tenê zarokê Kurdê Ermenistanê, lê usa ji yê Gurcistanê, rêspublikayên Asiya Navin xwendın û hini nivisandına zımanê dayikê bûn.

Nivê salên 50-i dı Ermenistanê da disa rojên xweş seva pêşdaçûyına çand û kûltûra Kurda hatın. Disa dest bî çapkırına rojname RİYA TEZE, axaftınên Radyoya Yêrêvanêye herroji bûn. Têxnîkûma Kurdaye dersdar hazırkırnê vebû. Heciyê Cındi tevi karê xweyi himli barê van ocaxa ji hilgirt. “Gava sala 1955-a RİYA TEZE disa destpêkır derket, Heciyê Cındi tevi hogirê xwe, êtnograf û şayirê Kurd Eminê Evdal dersdariya me, xebatçiyên RİYA TEZE kırın; weki em zanebûna xwe ya zımanê kurdi kûr bıkın...” -katibê rojnameyi wê demêyi cawdar prof. Şekroyê Xudo bir tine.

Sala 1959-a dı Akadêmiya Ermenistanêye zanistiyê da Beşa Rohilatzaniyê tê damezirandin. Lı wir Heciyê Cındi 8 sala serokatiyê Koma Kurdzaniyê dıke. Akadêmiya Ermenistanê ji ji bo emekê wi yi mezın dereca Kurdzaniyê da û zanebûnên pırali bêyi xweyıkırna disêrtasyayê navê

Doktorê Ulmê filologiyê didne wi. Zûtirekê navê profesoriyê ji distine. Salê 1968-74-a dı Fakûltêta Rohilatzaniyê da ya Univêrsitêta Yêrêvanê ya dewletê demekê beşê Kurdzaniyê vebû. Profêsor Heciyê Cındi lı wir lêkisiya zman û edebiyeta Kurda dıxwend.

Profêsor Heciyê Cındi, temamya jiyana xwe pêşkêşî folklorê gelê xwe kır. Bı hezara nımûnê wê berev kır; ji undabûnê xılaz kır, derheqa pırsgirêkên wê ye tevliheve-ne eyan da lêkolinê izgeriyê giranbaha ji me ra hişt. Sala 1936-a wi û Eminê Evdal FOLKLORA KURMANCA çap kırın. Eva berevoka çavkanike zargotına Kurdaye nemıriye û çiqas dıçe qimetê wê bılındır dibe. Eva berevoka, hela dema Komara Mahabadê aliyê Qazi Mehmed da bılınd hatye qimetkırın.

Folklorzanê eyan bı 5 cıldan hıkyatê gel (salê cuda), berevoka MESELE ÛXEBEROKÊN CIMETA KURDA, ku 800 rûpel e (sala 1985-a) neşır kır. Lêkolinê wi ye giranbiha derheqa êposa Dımdımê, tevgırêdanên afrandınên Şêkısipir bıyarên folklorê Kurda ra, varyantên Rostemi Zal û Koroxlı lı nav zargotına Kurda da, mêtodolojiya çêbûna stran, efsane, çirokên mêranıyê, şın û şayê û hwd...

Heciyê Cındi xebatên berbiçav kırıye dı dereca zmanzaniya Kurdi da, usa ji gelek helbest û kurteçirok nivisine.

Wextê mirov kırına folklorzanê mezın ra dibe nas, ecêvmayi dimine, ku miroveki çawa karıbûye mirateke ewqas mezın pey xwe bêhêlê:

- 15 kitêbên folklorzaniyê û edebiyatzaniyê;
- 12 berevokên zargotınê;
- 7 kitêbên zanistiyê yê pêda-

gogiyê;

- 33 kitêbên dersa;
- 19 berevokên tercema;
- Romana HEWARÎ... (kurdi, ermeni, ûrısı)

Kar û barên wi ji aliyê Yekıtıya Sovyêtê û hukumata Ermenistanê bı layiqi hatın qimetkırın. Ew hêjayi navê ŞU-XULVAN ÛZANISTIYÊ EMEKDAR bû, kijan dıdane zan-yarê mezıne bı nav û deng. Usa ji bı gelek ordên û mêdala va hatye rewakırın. Lê qimetê mezın ew hurmet û nav e, ku wi dilê gelê xwe da hiştıye.

HEWARÎ kul û jana gelê Kurd e, êşa bı dewr û zemana. Bı jiyana êlekê nıvıskar temamya nakoki û problêmên nava gel da, sebebên bêtıfaqi, bındesti û hejariya wi tine holê û lı ber xwendevana radıxe.

Roman lı ser qewımandınên bûyi hatıye nıvisar. Nevs û nıgarên romanê tev ji mirovên eslıne, qewm-pısmamên nıvıskar in. Ew bûyêr çawa derbas bûne, ça qewımıne û çawa hebûne, usa ji bê zêdekırın, reng û awazên zêderokırıye ser kaxêz. Wı, mina çirokbêjeki odan, bı zımaneki delal, dı derheqa kal-bavên xwe; êla Sipka da gılı kırıye. Heta navê evda, ci û wara, sal û dem ji neguhıstıye. Mırov bê şaşı wê romanê dıkare hesavke dıroka Kurden Êzıdi, yên êla Sipka, dı dema nivê sedsalıya 19-a heta nivê sedsalıya 20-i.

Bı nûçekê derheqa şoreşgeriki Şoreşa Oktobêrê, yê eslı xwe Kurd, Fêrik Polatbêkov da roman dest pê dibe.*

Fêrik, dema Şoreşa Oktobêrê Ûrısêtê, lı herema Sibırê bê ser û berate unda dibe. Xwişka wi, Nûrê Polatbêkova û xızme wi derheqê da tu tıştı nızanın. Pey

gelek salan ra serokatîya rêspûb-
lika Ermenistanê namekê ji Ûri-
sête distine. Niviskarê namê, he-
valê Fêriki berê, niviskareki Ûris
e; hêvi dîke derheqa kal-bav,
qewm, gund û warên şoreşgerê
mezin da melûmetîya jê ra bîşin-
nin.

Niviskar wê cawê dîke firêta
romanê û diroka kal-bavên Po-
latbêkov ya êla Sipka lî ber
xwendevana vedîke.

Sedsaliya derbazbûyi da êla
Sipka, ku eslê niviskar ji jê tê,
dibe du parçe. Malmezîna wan,
malbata axa perçeki va diqulûbin
ser ola Musulmanyê, xwe dispê-
rin dewleta Osmaniyê û bi hêlan-
dayina dewletê, bira-pismamê
xwe ye ser ola kevn têne xezevê.
Dest bi neheqiyê, zulmê û tiragê-
diya êlê dibe. Qewm-pismam
hev temûl nakin, dîkevîn qırka
hev, dîbine neyar. Yê ku berê
şin û şayê hev bûn, xal-xwarzi,
ap-birazi bûn, keçê wan malê
hev da bûn, serê xwe lî ber hev-
da didan, nanê hev heram dîkin,
heta xêra bavê hev ji naxwîn, di-
bine "dîn dijmin"... Gili digihije
qırkîrînê. Tev leşkerê Osmaniyê,
bî serokatîya mala axê êrişê dibî-
ne ser Êzdiyên Sipki, ku qırkîn.
Jinek diçe pêşiya wan laçka serê
xwe vedike davêje ber piyê wan.
Xireta mîletiyê dilê axê da şiyar
dibe, gura zapîtê Osmaniyê na-
ke, ji xwestina xwe poşman dibe.

Êzidiyên Sipki dînhêrîni idi
wura jiyan nabe, boy parastîna ol
û heyitîya xwe, bî zehmet dire-
vîni wi warê Qersê, ku bin hu-
kumê dewleta Ûris da bû. Wura
ji xwe ra gunda şên dîkin, dijîn.

Dewleta Ûris aliyê hinek xa-
lên heqê isaniyê da ji dewleta
Osmaniyê pêşdatir û dêmokrati-
tir bû. Wura zulma lî ser evda ya

seva din-mesrefa, mîletiyê û zi-
man tunebû. Her kesi karîbû aza,
serbest ola xwe bihebanda, eyd-
erefatên xwe derbazkîra. Ev
qewlana, bî heqi ji Êzdiya ra xî-
lazbûn bû.

Lê vira ji zordari û neheqîya
çinovnik-quluxçiyên dewletê,
axa û begên Kurdan lî ser xelqê
sade kê mîbû. Vira ji ruşet, ta-
lan, dîzi û xîravî hebûn.

Dewleta Ûris mala Emerikê
Polat dîke malmezîna wan, Eliyê
lawê Emerikê ji dîke axê wê êlê,
pêra ji quluxçiyê dewletê. Egit
axayê birayê Eli axê, keçeke der-
gisti bî destê zorê direvine. De-
ma revandinê xwişka kêçikê tê
kuştin. Seva wi sûci Egit û du
hevalên wi sîrgûni Sibîrê dîkin.
Hevalek wur ji qewlên sîrgûniyê
û serma Sibîrê dîmire. Halê Egit
axê ji gîran dibe, mecbûr dibe
qewlên Êzidityê biterîbine û ji-
neke Ûris ra bîzewice. Du law û
keçek wan ra dibî: Fêrik, Baso
û Nûrê. Egit axa jin û zarokê
xwe va vedîgere gundê xwe, Di-
gorê. Cîvaka Êzdiyîyan jinika xaç-
parêz qebûl nakin. Jinik zarokên
xwe hildide carke dîni paşda di-
çe. Wura dê û zarok dîkevne halê
xîrav. Egit axa dîzewice. Namê ji
Fêrik distine, ku diya wan mîrye,
zarok bêxweyi mane. Egit diçe
Nûrê û Baso tine. Fêrik, çimku
xwendîni da bûye, wura dîmîne.
Ew ji havîna tê cem bavê, paşê
diçe xwendîni.

Dest bî şerê Hemdînyayêyi
Ew lî û Şoreşên Ûrisête dîbin.
Qewatên Ûrisa ji heremê dîkşin,
diçin. Ew dîmîni devê leşkerê
Roma reş û alayên Hemdînyan
da. Rojên reş tîn. Êzdi disa çîşî-
hîti dîbin, direvne Ermenistanê,
lî gundên êzdiyaye pala çiyayê
Elegezê. Rêva qîra wan tê. Lê bî

revê ew xîlaz nabî. Xûnxur di-
gihijne gundên Elegezê. Çem bî
xûna evda dîkşe. Eli axê bî cîza-
ret dîkujîn. Koka Êzdiya tê. Bî
hezara zarok êtim dîmîni, nava
wanda usa ji xudanê vê romanê.

Tava Şoreşa Oktobêrê dîde
Ermenistanê da ji. Êla birindar
disa ser xwe da tê, lê Fêrik Polat-
bêkovê şoreşger usa ji venage-
re...

Ev tiragêdiya kal-bavê xwe,
ku şedeki wê ji niviskar bî xwe
bûye, bî hostati tine lî ber çavên
xwendevana.

Bî keşer derheqa axa, beg,
serokeşîrên qure, nezan, qafse-
qet, erf, edetên gele bêkêre zi-
yandar û nezani, xîzaniya gelê
Kurd da dîmîvise. Mîrov dema
pîrsîgîrêkên romanê da hatîne bi-
lîndîkîrîni dînhêre, tê bêji yê iro-
yîni in; disa ew neyarê xwînrêj
in, disa nav Kurda da bêtîfaqi,
qebilati, nakoki, nezani, disa rev
û bez, koçberî, penabîri... Ro-
manê da tê gotîni, ku xîlazîya gel
tîfaq û yekîtiyê da ne.

Zîmanê romanê xweş û gelê-
ri ye. Bî mesele, metelok, xebe-
rok û stranên gelêri roman hatîye
xemîlandîni. Her gotînek lî ciyê
xwe da ne, bêy şîrovekîrîni, şîret,
temî û sîpartîni zêde, ew ji qi-
metê romanê hê bilîndîkîni. Di-
dem, sîfetê romanê usa rînd hatî-
ne nigarkîrîni, reng û rewş usa
baş hatîne kîşandîni tê bêji wêne-
yên çîya, geli, geboz, zozan, gu-
hêr û gundên Kurdan e.

Ev romana delal destanîneke
edebîyata Kurdê Sovyête ye. Pê-
wîst e her Kurdek wê bîxwîne.

(* Ew gotara, ji pêşgotîna
romana Heciyê Cîndî, Hewari
hatîye gîrtîni. Roman, di meha
Adarê, di nav Weşanên ROJA
NÛ'da hat weşandîni.

Dehaka isnat edilen yerler (*)

Dehak, Kawa ve Newroz efsanesi

(...) Acaba sözünü ettiğimiz mezar, Dehak ve onun bir yakınının mezarı mı? Acaba neden halk Dehak adını bu kale ve mezara vermiş? Dehak, Kermanşan ve Kasrışirin arasındaki Şarezor denilen bölgede ölmüş olabilir mi?..

Ebdelrekib Yusuf

Ferawirt oğlu Kiyaksar (Keyxusrew)'in oğlu Dehak'ın bu kale ve şehri kurduğu mümkün mü acaba, yoksa onun zamanında vardı da kendisi ziyaret ettiğinden mi, kendi ismi verilmiş? Acaba sözünü ettiğimiz mezar, Dehak ve onun bir yakınının mezarı mı? Acaba neden halk Dehak adını bu kale ve mezara vermiş?

Dehak, Kermanşan ve Kasrı-

şirin arasındaki Şarezor denilen bölgede ölmüş olabilir mi? Çünkü Diyagonof da, Medya adlı eserinde (s. 563), kapısının üzerinde Mux yani Zerdüştü bir kahinin resmi olan "Dukana Dawid" adlı mağara mezardan söz etmekte ve şöyle demektedir: Öyle görünüyor ki bu mağara Astiyag (Dehak)'ın mezarıdır. Ama bu kanaati nereden, hangi kaynaktan edindiğinden ve elin-

Tarih kaynaklarında yazılanlarla, halk arasında dilden dile dolaşan söylentiler arasında da farklı görüşler mevcuttur. Şarezor bölgesini de imparatorluğunun sınırları içinde tutan Med hükümdarı Dehak, bu eski şehri yenilemek ya da genişletmek için oraya gelmiş olabilir; ya da bizzat kendisi de bu şehri kurmuş olabilir. Belki de hükümdarlığı elden gidince oraya gelmiş ve orada ölmüş olabilir ve sözkonusu mağara da onun mezarı olabilir. Çünkü Diyagonof da, Dehak'ın Kermaşan'ın kuzeybatısında - Şarezor'u da kapsıyor- ölmüş olabileceğini söylüyor.

de belge olup olmadığından söz etmemektedir. Bununla beraber bu kanaati kendisinden önceki arkeologların kaynaklarından edinmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Dehak (Zehak-Berasıb-Astiyag-Astaciser-Ezi Dehak-Tiştumigu-Ehtumgo)'ın, Medlerin son kralı olduğu kesindir. Ve Medlerin başkenti Ekbetan (Hemedan), İsa'dan önce 550 yılında Hahamenili Korşe tarafından ele geçirildiğinde, Dehak öldürülmedi; dolayısıyla Hemedan'dan uzak bir yerde ölmüş olması gerekir. Kürt İbn Helkan'ın "Wefiyat-el Eyani"sinde belirttiği; Dehak'ın oğlu Zur'un Şarezor şehrini kurduğu iddiası gibi, Kürt padişahı Dehak'ın Şarezor (Şehrizur) ile olan bağının gerçekliği de tarihte ve özellikle de İslam tarihi kaynaklarında çok eskilere dayanır. Bazıları da, Sasanili Kubad'ın oğlu Feyruz'un bu şehri kurduğunu söylüyorlar (19).

Aynı şekilde, Kılıksındı "Sıbh-el Eşa (c.4, s. 366)" adlı eserinde konuyla ilgili İbn-el Esir'in "El-Bab" adlı eserinden bazı aktarmalarda bulunuyor. 12. yüzyılda da, Hurmal'ın doğusundaki Serget şeyhlerinin dedelerinden İbrahim-el Hısini bir Kur'anı üzerinde Hurmad yani Hurmal hakkında şöyle yazmaktadır: Mad adında bir padişah, Hurmad'ı Hor adındaki oğlu adıyla kurmuş. Hor yani Güneş sözcüğü, kullanıla kullanıla Zor'a dönüşmüş, o da sonradan Hormal'ın adı olan Şarezor'un bir parçası haline gelmiş. Aynı şekilde şu sözlerde adı geçen yazıda yer almakta: Bu konuda farklı görüşler mevcut olsa da, Dehak'ın Medlerin padişahı olduğunu herkes kabul etmektedir.

Eski kaynakların hiç birin-

de Dehak'ın oğlu "Zur"un adına rastlamadık, ancak Diyagonof'un Midya adlı kitabının 587. sayfasında gayrimeşru bir çocuk olan "Paris" ismine rastlıyoruz. Bu gayrimeşru çocuk Dehak'ın, yani onun bir karısının eski kocasından olabilir. Seyid Sadık'a gittiğimizde, oralı ve Şarezor'un köylerinden birkaç yaşlı, "Dehak 'Newê' kalesinde doğmuş, orası eski Şarezor şehri ve aynı isimle anılan bölgenin merkezi olduğu söylenmekte ve günümüze kadar bu böyle bilinmektedir" dedi ve biz de bu sözleri kaydettik.

Aynı şekilde Surên dağlarının ismiyle Kwirinte ismi benzerlik arz etmektedir. Avesta'nın 15. bölümü "Ramyeşt"te söylendiği gibi, Dehak (Ejidehak-Zuhak-Ezdehak) geçitvermez Kwirinte dağlarında ibadet için tapınaklar yapmış ve bir dostu gibi Tanrıya, dünyanın yedi kıtasında insan bırakmaması için yalvarmış. Bir araştırmaya göre bu dağların, eski Irak'ın Babil ülkesiyle İran arasında olduğu söylenmekte, bulunduğu gibi burası da Kürdistan'a tekabül etmektedir. Tarih boyunca yer isimleri değiştiğinden, Kwirinte isminin Kwirin ve onunda Surên şeklinde değişmiş olabileceği uzak bir ihtimal değildir. Şayet bunu böyle kabul edersek, bu da hem Dehak'ın Surên dağları, yerleşim yerleri, tapınak ve Dehak şehri ile hem de onun Şarezor şehriyle olan ilişkisi için bir belge olur. Surên dağlarından, araştırmamızın başında ayrıntılarıyla söz etmiştik.

Tarih kaynaklarında yazılanlarla, halk arasında dilden dile dolaşan söylentiler arasında da farklı görüşler mevcuttur. Şarezor bölgesini de imparatorluğunun sınırları içinde tutan Med hükümdarı Dehak, bu eski şehri

yenilemek ya da genişletmek için oraya gelmiş olabilir; ya da bizzat kendisi de bu şehri kurmuş olabilir. Belki de hükümdarlığı elden gidince oraya gelmiş ve orada ölmüş olabilir ve sözkonusu mağara da onun mezarı olabilir. Çünkü Diyagonof da, Dehak'ın Kermanşan'ın kuzeybatısında -Şarezor'u da kapsıyor- ölmüş olabileceğini söylüyor.

Her ne kadar bu 'mezar mağara' ahımşahım bir yer değilse ve "Dukana Dawid" ondan daha önemli ve değerli ise de, zaten Dehak öldüğünde padişah değil, esir ve sürgündü ve Med İmparatorluğu da dağılmıştı. Hahameni padişahı 2. Erdeşir'in Yunanlı sağlıkçısı (Tabibi) Geterziyas'ın 150 yıl sonra Dehak'ın Med imparatorluğunun dağılması üzerine yazdıklarını Diyagonof bildiriyor: "Koriş, Dehak'ı uzaklaştırmak amacıyla emekliliğe sevk etti" (22).

Ancak, Hazar denizinin güneybatısında hüküm süren Gaduşilerin büyük lideri İbar, bir Pitsak getirip adını Dehak koyar ve onu kızının hizmetçisi olarak götürüp bir çöle salar, o da derbeder olup aklıktan ölür (23).

Böyle bir durumda Newê'deki böyle bir mezar, Dehak'ın ömrünün son yıllarının şart ve koşullarına daha uygun düşer. Çünkü "Dukana Dawid" adlı mağara mezar daha fazla zaman ve masraf gerektiriyordu.

Kürt şari Kani (Qani) Newê ve diğer bazı Şarezor köylerinde kalmış ve bir şiirinde Newê ile Dehak'tan söz eder. Newê yerlilerinin anlatımına göre Qani, Dehak'ın mezarının Newê yakınlarında kuzeye düşen ve üzerinde su kanalı da bulunan Afwan (Afewian) adlı dağın yamacın-

daki eski bir mezar olduğunu söylüyordu. Qani de bunu yaşlı birinden öğrenmiş olabilir, ama eğer Dehak'ın ölümü Gıtsiyas'ın söz ettiği gibiyse, Şarezor ya da Kermanşan'da ölmüş olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü, Herkaniler bölgesi Hazar (Mazenderan) denizi taraflarına ve Kurdistan'ın dışına düşer. Her ne kadar Diyagonof, ne Gıtsiyas'ın görüşünü doğruluyor, ne de kendi görüşünü belgelere dayandırıyor da, şöyle diyor: "Dukana Dawid adlı mağara, Astiyag (Dehak)'ın mezarı olabilir". Şu anda biz de Dehak, Şarezor ve sözkonusu mezar, kale ve şehri meselesini kanıtlamış değiliz, ama yakın bir zamanda kanıtlanması da uzak bir ihtimal değildir.

Günümüzde Dehak'ın adı yalnızca zulm ve zorbalığa bulaşmış değil, aynı zamanda zorbalık ve zalimliğin de adresi olmuş. Tabi bu görüşler o dönemin tarihçilerinin görüşleriyle de çakışmıyor ve Dehak döneminin Babil hükümdarı Nabunid, Herodot ve Gıtsiyas'ın görüşleri gibi doğru değiller.

Herodot şöyle yazmaktadır: Dehak dahil, Med ileri gelenleri ve hükümdarları zayıf ve güçsüzdüler, ama halk toplulukları ve köle sahipleri onları desteklemiş. Dehak siyasetini belirlerken, Muğların (Mux) -yani Zerdüştinin ileri gelenleri- nasihatlarına kulak vermiş, çünkü halk da onların sözünü dinlemiş. Ama Dehak'ın, kızı Amit Tiday'ın kocası olan Aspitam'ı kendisine yardımcı yapması birçok insanın hoşuna gitmedi. Baba tarafı Farsların Hahameni boyundan olan Dehak'ın kızı Mandan'ın oğlu olan Koriş, Dehak'ın yanındaydı. Bir ara babası Kebucı'nın yanına gitmek için

Kawa ismi, Med padişahı Keyhusrev'in oğlu Dehak dönemine yakın eski kaynaklarda geçmiyor, Kawa "Harpag"ın kendisi, ya lakabı ya da Kürtlerin esaretine ve iktidarın Farsların eline geçmesine neden olmuş hiyanet ve kötülüğün ortaklarından birinin adı olabilir. Onun için Farslar yalan, dolan ve hile ile Dehak'ı karalamak ve onu en zorba hükümdar gibi göstermek istediler. Bize göre bu Farslar'ın suni bir planı ve Medlere (Kürtlere) kaşı yürüttükleri psikolojik bir savaştır.

Sonra Sasaniler bir deri getirmişler ve buna da Kawa'nın Dehak'a karşı ayaklanması sırasında kullanılan bayrak süsünü vermişler. Bu sahte deriyi de sonradan büyük Sasani devletinin bayrağı yaptılar ve etrafını da cevherle nakışladılar. Böylece Kürtlere karşı yürüttükleri psikolojik savaşı uzatmak ve bir daha kendilerini devlet ve hükümdarlığa layık görmemelerini, böyle bir şeye teşebbüs etmemelerini sağlamak istediler. Bu yalan artık Kürtler arasında da, doğru olarak kabul edilmiştir.

ondan izin ister, Dehak izin vermekte tereddüt eder, ama Muxlar isteyince izin verir.

Koriş kendisine karşı başkaldırınca da, Dehak o Muxları öldürür. Bu arada Dehak ordularının Genel Komutanı Harpag da, kendisine ihanet eder ve Koriş tarafına geçer. Dehak'la Koriş arasındaki savaş üç yıl sürer. Med İmparatorluğunun başkenti Ekbatan, Koriş'in eline geçince Dehak saklanır. Ama Koriş onun kızları ve akrabalarına işkence edeceğini söyleyince, gelir teslim olur. Bu arada Dehak'ın Harpag'a; "Sen Med halkını ellere tutsak ettin ve onların boyunduruğu altına aldın", dediği rivayet edilir.

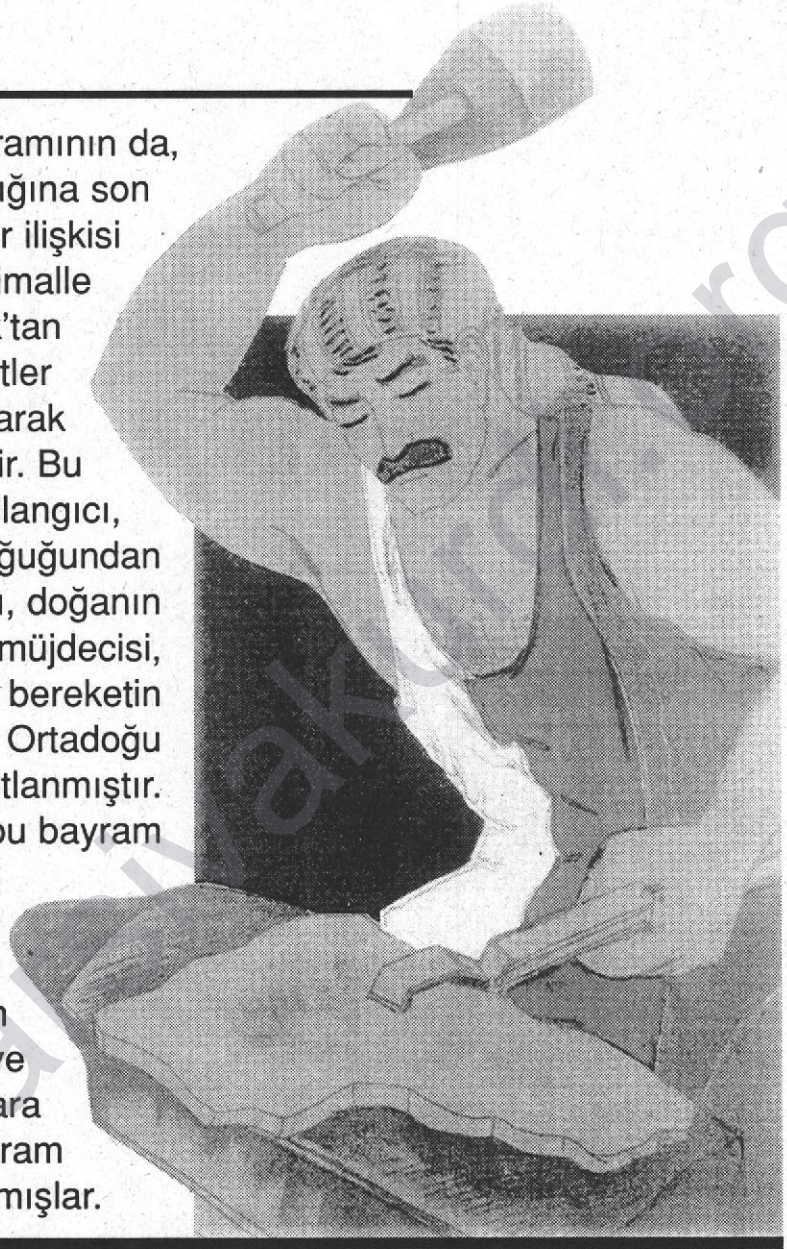
Herodot, Harpag'ın çok akılsız ve acımasız biri olduğunu söyler. Bu konuda oldukça geniş bir bilgiye sahip olan büyük tarihçi Diyagonof da, 30 yıldan fazla hüküm süren Dehak, komutanlarının beceriksizliği yüzünden hiçbir yeri işgal edemedi, yani hiçbir ülkeye saldıramadı, diyor. Bu durum da komutanların eline hiçbir ganimetin geçmesine neden olmuş ve bu yüzden hükümdarlarına düşman olmuşlar, diye ekler. Harpag'ın kötülüğünün ve Dehak'ın çevresindekilerin ondan hoşnutsuzluğunun gerçekliği ve temeli, Diyagonof'un aktardığı şekildedir (24). Harpag'ın Med halkı ve imparatorluğuna ettiği kötülük bu yüzdendir.

Kawa ismi, Med padişahı Keyhusrev'in oğlu Dehak dönemine yakın eski kaynaklarda geçmiyor, Kawa "Harpag"ın kendisi, ya lakabı ya da Kürtlerin esaretine ve iktidarın Farsların eline geçmesine neden olmuş hıyanet ve kötülüğün ortaklarından birinin adı olabilir. Onun için

Farslar yalan, dolan ve hile ile Dehak'ı karalamak ve onu en zorba hükümdar gibi göstermek istediler. Bize göre bu Farslar'ın suni bir planı ve Medlere (Kürtlere) kaşı yürüttükleri psikolojik bir savaştır. Onlar, Kürtleri de hükümdar olma ve hükmetmeyi beceremediklerine ikna etmek için, Med padişahını böyle küçük düşürmek istediler. Farslar bu hikayeyi, özellikle kutsal dini kitap "Avesta"da da yazdılar, bu hile ve dolanlarla Dehak'a ve onun amaçlarına karşı psikolojik saldırımları güçlendirdiler. Böylece İslam dönemine, hata günümüze kadar Kürt halkının aklını çelmek istediler ve bugün dahi bu tür saçmalıklar Medlerin son padişahına ve onun Kürtler arasındaki hükümüne karşı yaymak istemektedirler.

Avesta'nın 5. yıştı olan Yıştı Aban'da yazıldığına göre: "Zalimliğiyle Babillerle kıyaslanan Ezidehak, dünyanın yedi kıtasının insanlardan arındırılması için tanrı "Aban"a adak adadı, ama İzed Dehak'ın duasını kabul etmedi ve onu kovdu. Feridun da, Deylem ve Geylan (Pihnavır ü Rine)'da Anahita için ibadet yerleri yapmış ve ibadet etmiş. Ezidehak "Ehriman"ları çağırdığından dünyayı yıkmak istiyordu. Aynı şekilde, "Zamyadist" yani Avesta'nın 19. yeştinde de, Ezidehak insan sıfatından çıkarılmış ve üç burun, üç baş, altı göz ve binbir hile ve dolanı olduğu yazılmış. Ve onun yani Ezidehak (Spitiwrey)'in Cemşid'i öldürmesi için gönderildiği, ancak Ahuramazda'nın ateşinin onu koruduğu ve zor bela Ahuramazda'nın, yani Büyüktanrı'nın Dehak'ı münasip ve ışığından uzak bir yere götürdüğü yazılır. 17. Yışt (Ert İşt)'te yine Dehak'tan

Newroz bayramının da, Dehak'ın hükümdarlığına son verilmesi olayıyla bir ilişkisi yoktur, büyük bir ihtimalle bu bayram Dehak'tan önce de Kürtler arasında yaygın olarak kutlanmış olabilir. Bu bayram baharın başlangıcı, kışın dondurucu soğğundan kurtuluşun bayramı, doğanın yeşermesinin müjdecisi, toprağa bet ve bereketin düştüğü gün olarak Ortadoğu halkları arasında kutlanmıştır. Eski Mısır'da bile, bu bayram Şine Helmijin (id Şim-el Nisim) adıyla kutlanmış ve Mısırlılar o gün yanlarına ekmek ve yumurta alarak kırlara çıkmış ve bayram yapmışlar.

olumsuz olarak söz edilir. Awesta'da Dehakın üstüne gitmesi, öldürmesi ve padişahlık tacını ondan alması için Feridun açıkça korunmuş ve kollanmıştır (25).

Şüphesiz bu Yeştlar Awesta'nın orjinal yeştlarından değil, bunun ispatı da Dehak'ın Zerdüşt'ten çok sonraları bu

Yışt'lerde yer aldığıdır. Awesta'nın uzmanları da, "Bu gataların sadece 17'sinin Zerdüşt'e ait olduğunu, çünkü onun gatalarının yazış stili ve lirizminin diğerlerinden farklı olduğunu" özellikle belirtiyorlar. Biliindiği gibi, önceden Awesta'da yer almayan birçok şey, 1. Şahpur'un

emriyle yer almış. Sonra Hırde (Xırde-tahrif edilmiş) Awesta da, Azer Pad Mihrasindi tarafından bulunmuş ve 2. Şahpur zamanında (M.Ö: 379-309) Awesta'ya ilave edilmiş. Zerdüştü birçok din adamı bunu kabul etmemiş ve karşı çıkmıştır.

Sonra Sasaniler bir deri getir-

M.Ö. 3000 yıllarında, Sümerler döneminde de Baharın Başlangıcı bayramı vardı. Onlara göre, tanrı "İştar"ın kocası ya da sevgilisi Dumuz (Temuz), baharın başlangıcında 6 aylık bir süre için yeraltı dünyası (El-Alem-el Eşfel)'ndan gelir ve aşk tanrıçası "İştar"la birleşir. Bu olay ilahi evlilik (El-Zewac-el İlahi) olarak bilinir, yerin bet ve bereketinin çoğalmasına, otların ve ağaçların yeşermesine ve ziraatın bol olmasına neden olduğuna inanılırdı.

mişler ve buna da Kawa'nın Dehak'a karşı ayaklanması sırasında kullanılan bayrak süsünü vermişler. Bu sahte deriyi de sonradan büyük Sasani devletinin bayrağı yaptılar ve etrafını da çevherle nakışladılar. Böylece Kürtlere karşı yürüttükleri psikolojik savaşı uzatmak, bir daha kendilerini devlet ve hükümdarlığa layık görmemelerini ve böyle bir şeye teşebbüs etmemelerini sağlamak istediler. Bu yalan artık Kürtler arasında da, doğru olarak kabul edilmektedir.

Zerdeşt tek tanrıya inanan bir peygamberdi ve sadece Ahuramazda'ya tapınmayı buyurmuştur. Bir dönem ilk Ariler onlarca tanrı yapmışlardı, belki onun için bu tanrıların isimlerini de Avesta'ya koymuşlar ve yeniden kutlamışlar. Bu sorunu şimdilik burada bırakıyoruz, çünkü kaynaklarda bundan uzun uzadıya söz etmiş iz.

Newroz bayramının da, Dehak'ın hükümdarlığına son verilmesi olayıyla bir ilişkisi yoktur, büyük bir ihtimalle bu bayram Dehak'tan önce de Kürtler arasında yaygın olarak kutlanmıştır. Bu bayram baharın başlangıcı, kışın dondurucu soğuktan kurtuluşun bayramı, doğanın yeşermesinin müjdecisi, toprağa bet ve bereketin düştüğü gün olarak Ortadoğu halkları arasında kutlanmıştır. Eski Mısır'da bile, bu bayram Şine Helmijin (İd Şim-el Nısım) adıyla kutlanmış ve Mısırlılar o gün yanlarına ekmek ve yumurta alarak kırlara çıkmış ve bayram yapmışlar. Onlar, örteleri yer ve göğün yumurta gibi tek parça olduğuna ve sonradan birbirinden ayrıldığına inanırlardı. Kuran-ı Kerim'de de, söylendiği gibi; "Kainat-el semawat vel Erd rıtıqen Fiftiknahe-

ma", yani önceleri yer ve gök tek parçaydı, sonradan onları birbirinden ayırdık", düşüncesine inanıyorlardı.

MÖ 3000 yıllarında, Sümerler döneminde de Baharın Başlangıcı bayramı vardı. Onlara göre, tanrı "İştar"ın kocası ya da sevgilisi Dumuz (Temuz), baharın başlangıcında 6 aylık bir süre için yeraltı dünyası (El-Alem-el Eşfel)'ndan gelir ve aşk tanrıçası "İştar"la birleşir. Bu olay ilahi evlilik (El-Zewac-el İlahi) olarak bilinir, yerin bet ve bereketinin çoğalmasına, otların ve ağaçların yeşermesine ve ziraatın bol olmasına neden olduğuna inanılırdı.

Dumuz, otların yeşermesini, toprağın bereketini ve hayvanların yaşamını tayin eden bir tanrıydı. 6 ay sonra yine Dumuz yeraltı dünyasına (Ölülerin dünyasına) döner, çünkü İştar ona darılır ve onu geri gönderir. Tabi o dünyaya giden bir daha dönmeyiz, ama İştar öbür dünyanın tanrısı olan kızkardeşi "İrş Kigal" ile anlaştığından, o da her yıl Dumuz'un yeryüzüne geri dönmesine izin verir ve onun yerine "Dumuz"un kızkardeşi "Gıştın Ena"yı tayin eder ve öbür dünyada kabul eder.

Sümer ve Babil yazılarında yazıldığına göre, Tebakır "Mukkaddime fi Tarih-el Hedarat-el Kadim" adlı kitabı, s. 334-35'te aktarıyor: "Toprak ürünleri (Hıbbet-el Erd)'nin kutsanması, buradan diğer Mezopotamya halkları arasına yayılmıştır".

Bu efsane, tanrı "Adonis" ve tanrıça "Afrodit" üzerine söylenmiş olan Yunan efsanesi "El-Ehrik" in de temelini oluşturmaktadır. Corc Kontino, "El-Heyat-el Yewmiye fi Bilad Babil we Aşur" adlı kitabının, 474. sayfa-

sında, "Babillilerin yeni yıl bayramı aslında doğal bayramlarının en büyüğüdür ve bahar mevsiminin Nisan ayında kutlanır", der. Üzerinden çok zaman geçtiğinden de, dualist bir özellik edinmiş, yani doğanın canlılar karşısındaki acımasızlığı ölüme, yani kışa, bolluk ve bereketi de yaşamın canlanmasına, yani bahara dönüşmüştür.

Bu bayram 12 günmüş ve bir çift tanrı ya da kâhin için kutsal evlilik (El-Zewac-el Mukaddes) bu zamanda olmuş. Aynı kitabın 408. sayfasında da deniliyor ki: "Doğaperestliğin tohumunun tanrılarından biri Dumuz, 'Şara, Nıngırısı ve Ninkızide' gibi bir tanrıydı". Corc Roy, "El-Irak-el Kedim" adlı kitabının 132. sayfasında Dumuz ve İştâr efsanesinden söz eder ve şöyle der: "Tohum ve berekete tapınma, yeni taş devrinde, yani "El-esr-el Heceriyet-el Hedis" (M.Ö: 10-4 000 yılları arası), Yakınoğu halklarının tümünde mevcuttur.

Biz de onun için diyoruz ki; toprağın ekilmesi ilk defa, Süleymaniye vilayetinin Bazıyan sıradağlarının güneyindeki Çermo köyünde gerçekleşmiş ve oranın yerlileri 9 bin yıl önce anatanrıça (İlahet-el Um) için, hamile ve memeleri bereketli bir heykel dikmiştir. Bu da, Irak'ın merkezine ve güneyine insanların yerleşmesinden yaklaşık 1500 yıl önce gerçekleşmiş. Sonra anatanrıçaya tapınma düşüncesi orada da yayılmış. Bazı arkeologlar bu olayı din düşüncesi, ilk tanrıça ve daha birçok şeyin; "El-Hısb" toprağın bereketi, tahıl ve zirai ürünlerin başlangıcı olarak kabul ediyorlar. (Te Baqir, muqedıme fı tarıx el-hedarat el-qedıme, s. 195-200).

Şayet, baharın başlangıcı

şenliği (Newroz) ile toprak üretimini, zirai ürünler ve her iki tanrı (İştâr ile Dumuz)'nın birleşmesini birarada sayarsak da, yine bu tür kutsamalar her ülkeden önce Kürdistan'da ortaya çıkmış ve sonra başka ülkelere yayılmıştır. Daha sonra anatanrıça ve tapınağını Irak'a götürmüşler ve bu şekilde orada da köyler kurulmuştur. Birçok yerde bulunan toprak heykeller, M.Ö. 6000 yıllarının sonu ya da 5000 yıllarının başlangıcında, yani Kürdistan'dan Irak'ın içlerine doğru gerçekleşen ilk insan göçünün gerçekleştiği döneme tekabül etmektedir.

Bu olayın, eski Sümer, Akad ve Babillilerin baharın başlangıcında bahar bayramı olarak kutladıkları toprak üretimi, ilahi birleşme (Zegmug) bayramı olması muhtemeldir. Aynı zamanda Newroz'un da, İsa'dan önce 1200 yıllarında, Arilerin İran ve Kürdistan'a ilk büyük göç dalgasına denk düşen bu bayramdan esinlenerek kutlamaları uzak bir ihtimal değildir. Baharın başlangıcı olan ve Dehak'tan 2000 yıl yada daha uzun bir süre önce kutlanan bu bayram, Kürdistan'da Newroz adıyla olmasa da kutlanmış olabilir. Yine Sümerler vasıtasıyla ya da daha sonra Babilliler'de yılbaşı ve sonbaharın başlangıcı sayılan, gece ve gündüzün eşitlendiği "El-İtidal-el Herifi" -onlardan önce Sumer ve Akadlarda yılbaşı sayılırdı-, M.Ö. 1895-1594 yılları arasında onlar aracılığıyla Kürdistan'a ulaşmış da olabilir. Bu tarih sonradan baharın başlangıcı sayılan gece ve gündüzün eşitlendiği "El-İtidal-el Rebi"ye dönüşmüş olabilir. Böylece baharın başlangıcı "Birc-el Sewre" Boğa burcundan yılın mevsimlerinin geri-

Şayet, baharın başlangıcı şenliği (Newroz) ile toprak üretimini, zirai ürünler ve her iki tanrı (İştâr ile Dumuz)'nın birleşmesini birarada sayarsak da, yine bu tür kutsamalar her ülkeden önce Kürdistan'da ortaya çıkmış ve sonra başka ülkelere yayılmıştır. Daha sonra anatanrıça ve tapınağını Irak'a götürmüşler ve bu şekilde orada da köyler kurulmuştur. Birçok yerde bulunan toprak heykeller, M.Ö. 6000 yıllarının sonu yada 5000 yıllarının başlangıcında, yani Kürdistan'dan Irak'ın içlerine doğru gerçekleşen ilk insan göçünün gerçekleştiği döneme tekabül etmektedir.

ye doğru sayılması "Tekhikır-el Fisul" ve dünyanın güneş etrafında dönmesine göre, güneş sonra Terazi Burcuna "Birc-el Heml" girer. Bazılarına göre; Balık Burcu "Birc-el Hut"ndan sonra, 25 yıl 800 gün sonra gece ve gündüzün eşit olduğu nokta tekrar eski haline döner. Asurlular da Babillilerin kullandığı ve yılın başlangıcını Nisan'ın başı sayan takvime göre hareket ettiler (27).

Şimdi de Yezidi Kürtleri yeni yılı doğu takviminin Nisan ayının başı sayılıyor, ama bu ayın ilk çarşambası, onların en büyük bayramıdır ve mali yılın başlangıcına kadar da yumurta bu bayramın en kıymetli armağını sayılır. Kürdistanın yerlileri, Medlerin iktidarından önce bu yeni yıl takvimini Babillilerden almış olabilirler ve Yezidiler de bu bayramı bu güne kadar korumuş olabilirler. Bugün aynı zamanda baharın başlangıcı bayramıdır da.

Ariler'in yeni yılı, asıl memleketlerinde ve İran ile Kürdistan'a ilk büyük göç dalgalarından önce, Yengeç Burcu (Birc-el Seretan)'nun başlangıcına teka-bül eden yazın başlangıcıydı. Onların bölgeye gelişinden sonra bir başka olay, onların yeni yılını sonbahardaki gece ve gündüzün eşitlendiği "El-İtidal-el Herifi" günü ve eylül ayına erteletmelerine neden olabilir. Farsların Hahameni devleti zamanında (Ehmini, MÖ 550-331), yani Medlerden sonra da yine bugün onların yeni yılıydı ve "Mihrgan" festivali, tanrı Mitra "Mihr" in günüydü. Mitra, onların tanrılarının biriydi, onlar ve Kürtler gibi Zerdüşt olan diğer halklar, Awesta takvimini kullanıyorlardı

(Pırwöz ve rıcawind'e bak, Kawş Rısdhanemirağa, s. 4).

Büyük bir ihtimalle Ariler, Fars ve Medler gibi bu takvimi İran ve Kürdistan'ın asıl yerlilerinden de almış olabilirler. 1983-te Kürt Astroloji rasathanesi "Graw"ı gördüğümüzde, burayı birkaç kez ziyaret ettik ve yaşlılardan edindiğimiz bilgilere göre, yılbaşı 21 Aralık (Kanuni ewel)'ta kutlanır, Newroz baharın başlangıcı sayılır. Gerçekten de, "Rewşenbiri Niwê" dergisinin 108. sayısında yayınlanan "Gıraw Astroloji Rasathanesi" başlıklı araştırmamızda da bahsetmiştik, Kürdistan'ın birçok bölgesinden insanlar, 20 Aralık'ı yılın sonu sayıyor ve 21'ini de yılın başlangıcı sayıyorlar ve yıldız kümesi "Kopêru" yani Sırya'nın 20'yi 21'e bağlayan gecede batışını da bunun işareti sayıyorlar. Aynı şekilde yabancı av hayvanlarının yavrulamasından sonra av mevsiminin başlamasını da buna bağlıyorlar ve 21 Aralık'ı Oğlak Burcu'nun başlangıcı sayıyorlar.

Ancak, yılın başlangıcını 21 Aralık sayan bu takvim hesabı, Kürtler arasında ne zaman ortaya çıkmış bilemiyoruz. Şunu iyi biliyoruz ki, Sasaniler baharın başlangıcı olan Newroz'u yılın başlangıcı yapmışlar. "Daz" ayının başlangıcı yılın başlangıcı oldu (Misteleh cleyha) ve Daz'ın başlangıcı da, 21 Aralık yani iki ayı yılbaşı ortaya çıkıyor (28). Eğer aslı daha da eski değilse, Kürt takvim hesabının sonuncusundan esinlenmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Eğer böyleyse Newroz, yılın başlangıcı değil, belki Sasani devletinden sonra (Miladi 224-637) bizzat kendileri bu takvimi

Eğer Newroz, yeni yıl olarak değil de Dehak'tan önce bahar bayramı ise, Ariler bu geleneği İran ve Kürdistan'a geldikten sonra bölgenin eski yerlilerinden edinmiş olabilirler ve onlar da, Iraklıların eski Zegmuki Bayramı'ndan esinlenmiş olabilirler. Özellikle de Cristiansen gibi birkaç tarihçinin anlattığına göre: Newroz bayramı Zegmuki bayramının bazı özelliklerini taşımaktadır.

değiştirdi ve yılbaşını bahardaki gündüz ve gecenin eşitlendiği güne denk getirdiler. Newroz gününü yılbaşı yaptılar ve belki bugün onların mali yılbaşısıydı da. Cristiansen şunu söylüyor: Kawa, Dehak ve Newroz efsanesinin hiç bir madi dayanağı yok ve Sasanilerin Kawa'nın Dehak'a karşı ayaklandığında kullandığı bayrak dedikleri büyük bayrakları da sahte bir bayraktır. Çünkü, büyük bir deri olduğu söylenen bu bayrak, Sasaniler döneminde kullanılmamış ve "Kawa'nın adıyla andıkları bayrakları da, Emir'in bayrağı anlamına geliyor ve emir de onların padişahıdır. Yazar, aynı zamanda bu konuda Danimarkaca özel bir meseleyi aktarıyor (Cristiansen, İran fi Ehd-el Sasani, r. 202-483).

Aynı zamanda Newroz ismi, Awesta'daki mevsimlik altı bayram ismi arasında da zikredilmiyor, yani eski bir bayramdır. Newroz adı, aslında Awesta olmayan 2. Şahpur (Miladi 309-379)'un "Azırpad Mehraspından" tarafından icad edilen ve birçok efsane ile şiirsel anlatımdan oluşan birçok Zerdüsti din adamının karşı çıktığı "Hırde-Awesta"sında yer almış olabilir (29). Kısacası bu gün Sasani devletinin eliyle yılbaşı olmuş ve bunun Kawa ve Dehak ile hiçbir ilgisi yoktur. O zaman bu bayram baharın başlangıcı da ol-

sa, Dehak'tan önce ya da sonra da olsa ve ya Kürtlere Sasanilerden de geçmiş olsa, Kawa'nın ismi Dehak'la Koriş arasındaki 3 yıllık savaşta da geçmiyor. Eyer Kawa -Gawe- ayaklanmışsa ya da Med hükümdarı Dehak'ın iktidarına son verilmesinde bir rolü varsa da Kürtlere ve Kürt devletine kötülük etmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, kötülük eden Med Orduları Genel Komutanı "Harpag"dır.

Eğer Newroz, yeni yıl olarak değil de Dehak'tan önce bahar bayramı ise, Ariler bu geleneği İran ve Kürdistan'a geldikten sonra bölgenin eski yerlilerinden edinmiş olabilirler ve onlar da Iraklıların eski Zegmuki Bayramı'ndan esinlenmiş olabilirler. Özellikle de Cristiansen gibi birkaç tarihçinin anlattığına göre: Newroz bayramı Zegmuki bayramının bazı özelliklerini taşımaktadır. "Hırde Awesta"da da, Newroz'un yazıdan önce kutlanmış olabileceğine inanılıyor ve Awesta'da da, daha önce belirttiğimiz gibi birkaç kez Ezidehak (Dehak) ismine rastlanmasına rağmen onun Nevrozla olan hiç bir ilişkisine rastlanmamaktadır. Aynı zamanda "Ezi Dehak, Çemşid ve Fereydu" arasındaki siyasi iktidar çekişmesi üzerine yazılan efsanede de onun ismine rastlanmamaktadır. Newroz ismi de, Kürtçe değil Farsçadır.

Bu araştırmayı tamamladığı-

mızda da, sayın Ali Abdulkemim Hememurad, Hilmi Ali Şerifi'nin "Newroz Efsanesi ve Kürdistan'da Newroz" adlı kitabını önerdi. Bu kitabı okuduğumuzda, sayın Hilmi'nin bu meseleyle kafasını çok yorduğunu, ama "Dehak, Astiyak, İhtumigu"nun Medlerin son padişahı olmadığını ıspatlamak için fetva aradığını gördük. Dehak ve Kawa'nın Medlerden 100 yıl önce yaşadıklarını söylüyor ve bu savını bazı kaynaklara da dayandırıyor. Ama biz bu görüşü doğru bulmuyoruz. Çünkü sözünü ettiği üç isim de bir kişiye aittir. Arkeologlara ve eski tarih uzmanı araştırmacılara göre de, Dehak Medlerin son padişahıdır. Bundan önce de, Awesta için Haşim Rıda'nın araştırması ve "Pırwêz ve Rıcan" adlı kitabına baktık, ama orada da Dehak adına rastlamadık.

Yukarıda saydığımız bütün bu gerçeklere rağmen de Newroz'a eski Kürdistanlı bir bayram gibi saygı gösterilmeli, ama bu yaygın, çarpıtılmış anlamıyla değil.

(* Bu yazı, Abdelrekih Yusuf'un "Surên Dağlarındaki Newê Harabeleri" adlı Kürçenin Aşağı Kurmanci (Soranca) lehçesi ve Arap alfabesiyle yazılmış kitabından, Azad Şatehi tarafından Türkçeleştirildi.

Bir gelenek
ve zorlama
ürünü:

Kemalist yönetim, Lozan'ın imzalanmasından önce de, Kürt kimliğinin tanınmasına ve Kürt kültürünün özgürce gelişimine ilişkin vaadlerde bulunmuş ve bu konuda kimi kararlar da almıştır. Ancak Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kemalist yönetimin, bu vaadlerini ve kabullerini gizli plan ve kararlarla geri aldığını görüyoruz.

Mehmet Bayrak

“Türkçe sözlü Kürt müziği”

Kürt Kültürüne Dönük Yasaklama ve Asimilasyon Politikası

İttihad ve Terakki Hareketi'nin başlatıp **Kemalist** yönetimlerin yürüttüğü kültür politikası, başta Kürt kültürü olmak üzere diğer halkların kültürlerinin yasaklanmasını ve bu kültürlere Türk kültürü adına ipotek konmasını öngörüyordu. (Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Bayrak: *“İttihat'tan Cumhuriyet'e Aşiret ve Laiklik Politikaları”* Deng der. Sayı: 50/1999).

Oysa, Mütareke döneminde

benimsenen Amerikan Cumhurbaşkanı **Wilson**'un ünlü 14 ilkesinden biri olan Türkiye ile ilgili maddede şöyle denmekteydi: *“...Bugün Türk tahakkümü altında bulunan öteki milletlere de mutlak bir yaşam güvencesi ve hiç bir surete incinmeden kendi başlarına gelişmek konusundaki bütün olanaklar verilecektir.”*

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşı olarak kabul edilen 1923 tarihli **Lozan Antlaşması**'nın 38. maddesi de, bu ilkeye uygun olarak, *“Türk Hükümeti'nin köken, ulus, dil, ırk ve din farkı gözetmeksizin tüm Türkiye vatan-*

Konuya **“Alevi-Bektaşî Müziği”** açısından yaklaşan araştırmacılar da, Anadolu ve Kürdistan’da aşağı-yukarı aynı müzik coğrafyası ve insan dokusuyla karşılaşmaktadır. Sözelimi bu konuda bir çalışma yapan araştırmacı **Melih Duygulu**’nun üzerinde yoğunlaştığı ve odaklandığı bölgeler şunlardır: **Adıyaman, Çorum, Erzincan, Antep, Maraş, Malatya, Sivas, Urfa, Tokat, Tunceli.**

daşlarının hayat ve özgürlüklerinin güvence altına almasını” öngörüyordu.

Sözkonusu Antlaşmanın 39. maddesinde ise şöyle deniyordu: *“Hiç bir Türk vatandaşına özel konuşmalarda, ticari ve dinsel yaşamda, hasında ya da her türden yayınlarda ya da genel toplantılarda herhangi bir dili özgürce kullanmasında hiç bir kısıtlama getirilmeyecektir. Resmi dilin yanısıra, Türkçe’den başka bir dil kullanan Türk yurttaşlarına mahkemelerde sözlü olarak kendi dillerini kullanmaları için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır.”*

Kemalist yönetim, Lozan’ın imzalanmasından önce de, Kürt kimliğinin tanınmasına ve Kürt kültürünün özgürce gelişimine ilişkin vaadlerde bulunmuş ve bu konuda kimi kararlar da almıştır. Ancak Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Kemalist yönetimin, bu vaadlerini ve kabullerini gizli plan ve kararlarla geri aldığını görüyoruz.

Sözelimi, Lozan Antlaşması’ndan iki yıl sonra uygulamaya konan 24 Eylül 1925 tarihli Kürdistan’ın sömürgeleştirilmesini öngören **Şark Islahat Planı**’nın 14,15,16,17’nci maddeleri *Kürt dilinin yasaklanması ve eğitim yoluyla Kürtler’ in asimilasyonunu hükme bağlıyordu. 14. Madde, Kürt yerleşim merkezlerindeki “hükümet ve belediye daireleri ile diğer kurum ve kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe’den başka dil kullananların Hükümetin ve Belediyenin emirlerine karşı gelmekle suçlanarak cezalandırılmalarını”* öngörüyordu. Aynı Plan’ın 17. maddesinde, *“Fırat’ın batısındaki illerin bazı kesimlerinde dağınık olarak yerleşmiş olan*

Kuşkusuz, Kürt kimliğinin bir parçası olarak Kürt kültürü üzerinde uygulanan yasaklama, asimilasyon, ve ipotek koyma politikaları, Kürt aydın ve örgütlerince her vesileyle eleştiri konusu edilir. Sözgelimi Kürt Hoybun Örgütü'nce 1945 yılında Sanfransisko Konferansı'na verilen **"Muhtıra-Rapor"**un 4. maddesindeki şu belirleme, özellikle günümüzde Kürt kültürü ve Kürt müziği üzerindeki baskı va yasaklar dolayısıyla daha bir anlam kazanmaktadır: **"Türkler, Kürt dilinin kullanılmasını, Kürt giyim-kuşamının taşınmasını, Kürt şarkılarının söylenmesini yasaklamışlardır.(...)** Resmi Türk politikasıyla, zararsız halk şarkıları, 'irtica şarkıları' oldu."

Kürtler'in Kürtçe konuşmalarının mutlaka yasaklanması ve kız okullarına önem verilerek kadınların Türkçe konuşmalarının sağlanması" kararlaştırılıyordu.

Yine aynı Plan'ın 15. maddesi, **Türk Ocakları** ve **Okullar** aracılığıyla Kürtler'in asimilasyonunu; aynı maddenin ikinci fıkrası ile Plan'ın 16. maddesi ise özellikle *"Dersim'in yatılı bölge okulları yoluyla Türkleştirilmesini"* öngörüyordu.

Asimilasyona ve Türkleştirmeye tabi tutulması kararlaştırılan öncelikli bölgenin **Alevi-Kürt** yoğunluklu Fırat'ın batısı olması, konumuz açısından özellikle önemlidir...

Bu plan, 1926 yılından başlayarak uygulamaya konmuş, ancak üst-üste gelen ayaklanma girişimleri yüzünden tümüyle başarıya ulaşamamıştır. Ancak belibaşlı ayaklanmaların bastırılmasından sonradır ki, Kemalist yönetim 1930 yılının başlarında İçişleri Bakanlığınca Kürtler'in yaşadığı bölgelere bir gizli **"Genelge"** gönderir. Şark Islahat Planı doğrultusunda hazırlanıp illere gönderilen bu çok gizli ve önemli genelgenin iki maddesi konumuz açısından son derece ilgi çekicidir.

Genelgenin 9. maddesinde şöyle denmektedir: **"Türklüğe ve Türkçeye pay ve paye vermek, som Türklüğün ve özellikle Türkçe konuşmanın yalnız şerefli olduğunu değil, maddeten kârlı olduğunu da kendilerine doğrudan göstermek."**

Genelgenin 12. maddesi ise konumuz açısından daha da ilginçtir: **"Kıyafetin, şarkuların, oyunların düğün ve toplum gelenek ve göreneklerinin de milliyet ve ırk duygularını daima uyandıran ve toplumlari geçişlerine**

bağlayan bağlar olduğu unutulmamalı. Bu nedenle lehçeyle birlikte bu gibi aykırı gelenekleri de fena ve zararlı görmek ve özellikle kötü göstermek, (...) özetle dillerini, âdetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türkün tarihine ve bahtına bağlamak her Türk'e düşen milli ve önemli bir görevdir. (Bkz. M. Bayrak: **Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri**, s. 508).

Peki, aynı yıllarda belirlenen bir kararlar Türk tarihinin ve kültürünün nasıl anlatılması öngörülüyor? Birlikte izliyoruz: **"Türk tarihi, Türk milletine, dünya yüzünde insanlığın doğduğundan beri en asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, ufuklarını kendi ırkının zekâ ve yetenek elleriyle açıldığını anlatır. Türk tarihi, Türk milletine, kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende, edebiyatta, resim musiki, mimarlık, heykeltıraşlık gibi sanatlarda bile ne kadar eşsiz bir yetenekle yoğrulmuş olduğunu anlatır."** (Bkz. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti: **Tarih**, IV, 1932, s. 258-259).

Kuşkusuz, Kürt kimliğinin bir parçası olarak Kürt kültürü üzerinde uygulanan yasaklama, asimilasyon, ve ipotek koyma politikaları, Kürt aydın ve örgütlerince her vesileyle eleştiri konusu edilir. Sözgelimi Kürt Hoybun Örgütü'nce 1945 yılında Sanfransisko Konferansı'na verilen **"Muhtıra-Rapor"**un 4. maddesindeki şu belirleme, özellikle günümüzde Kürt kültürü ve Kürt müziği üzerindeki baskı va yasaklar dolayısıyla daha bir anlam kazanmaktadır: **"Türkler, Kürt dilinin kullanılmasını, Kürt giyim-kuşamının taşınmasını, Kürt şarkılarının söylenmesini**

yasaklanmışlardır(...) Resmi Türk politikasıyla, zararsız halk şarkıları, 'irtica şarkıları' oldu." (Bkz. M. Bayrak: age, s. 595).

Yukarıdaki 1930 tarihli gizli "Genelge"ye tepki niteliğinde olan bu belirleme, özellikle konumuz açısından son derece önemlidir.

Yukardan beri vurguladığımız bu kararlar ve uygulamalar dolayısıyla ki; kültürel gelişimin ivmesi Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt kültürünün aleyhine, Türk kültürünün lehine olarak gelişmekte ve bu dönüşüm o günden bugüne süregelmektedir.

■ Türkçe sözlü Kürt müziğinin iki versiyonu

Geçmişte Kürt müziği icra eden nice mahalli sanatçı, Cumhuriyet'ten sonra zorunlu olarak Türk kültürü kulvarına girerken; bu sanatçılar "özü Kürt, sözü Türk" olan üretimlerle kitlenin karşısına çıkıyorlardı. Gerçekten Atatürk'ün döneminden beri Halk Müziğinin en ünlü isimleri, bir anlamda "Türkçe sözlü Kürt müziği" icra eden Kürt sanatçıları olmuş. Bu dönemin ünlüleri ile günümüzün ünlü halk müziği sanatçıları, hemen bütünüyle bu kategoridedir.

"Aşıklık" ve "Ozanlık" geleneği açısından da aşağı yukarı durum aynıdır. "Türk Müziği" üzerinde çalışma yapan başlıca Batılı araştırmacılardan **Bela Bartok** ile **Kurt ve Ursula Reinhard**'ın çalışmaları da; Anadolu'da bu geleneği sürdüren "Aşık" ve "Halk Ozanları"nın çok büyük bir bölümünün. Kürt kökenli olduğunu ortaya koyuyor. Araştırmacı Ursula Reinhard, bunu doğrudan bana söylediği gibi, "Singer und Poeten mit der Laute/Türkische Aşık

und Ozan" (Berlin, 1989) adlı çalışmasıyla ortaya koyuyor. Düünden bugüne bu geleneği sürdürüp, kitapta yer verilen **Aşık ve Ozanlar**'ın büyük bir bölümünün **Sivas, Maraş, Antep, Urfa, Malatya, Elazığ, Dersim, Erzincan, Erzurum, Kars** ve **Çorumlu** olması ilginçtir.

Çalışmalarını başta İran ve Horasan mistik müziği olmak üzere Doğu müzikleri üzerinde yoğunlaştıran ünlü Fransız **Jean DURING**, büyük bölümü Dersim bölgesinden göçmüş ya da göç ettirilmiş olan **Albruz** ve **Horasan Kürtleri**'nin müziği ile **Anadolu müziği** arasında karşılaştırma yaparken, "Türkçe sözlü Kürt müziği geleneği"nin ikinci versiyonu konusunda şu ilginç sonuca varıyor:

"Türkçe şarkı söyleyen ve atalarının dilini bilmeyen Anadolu saz şairleri ve âşıklarının büyük çoğunluğunun aslen Kürt Alevileri oldukları ve Kürt müzik kültürünün mirasçıları oldukları genelde bilinmiyor. Anadolu âşık müziğinin karakteristik özelliklerinden biri, bütün havalarını; Araplar'da Farslar'da olduğu gibi 374'lük tondaki bir gam üzerinden söylemeleridir. Ancak bu özellik, Türkler'de az kullanılan bir özelliktir. Anadolu saz şairlerinin bu çok eski geleneği İran Horasanı'ndaki **bakshiler**'in (**baxşiler**) geleneğine paraleldir. Türkçe şarkı söyleyen bu ozanlar, gerçekten de sanat olarak yaptıklarıyla, tümüyle Kürt müziğiyle bağlantılıdır. Gerçekten, amatörce korunan başlangıçtaki repertuarları dışında dörtüyz yıldan beri buldukları topraklara yerleşmiş olan **Horasan Kürtleri**, Türk şiirini ve dilini birleştirip Horasan'ın Türkçe konuşan saz şair-

leri haline gelmişler, bu sayede de mükemmel bir ortak yaşam standardı yakalamışlardır. Bu olay pek de bilinmiyor. Horasan'daki Türk bakshi (**baxşi**) ve ozanların oluşturdukları büyük ailelerin orijinlerinin Kürt olduklarını ortaya çıkarmak için titiz bir araştırma gerekiyor." (Bkz. J. DURING: "Kürt Müziği Üzerine Notlar", Özgür Politika Eki, Sayı: 55/1998)

Konuya "**Alevi-Bektaşî Müziği**" açısından yaklaşan araştırmacılar da, Anadolu ve Kürdistan'da aşağı-yukarı aynı müzik coğrafyası ve insan dokusuyla karşılaşmaktadır. Sözgelimi bu konuda bir çalışma yapan araştırmacı **Melih Duygulu**'nun üzerinde yoğunlaştığı ve odaklandığı bölgeler şunlardır: **Adıyaman, Çorum, Erzincan, Antep, Maraş, Malatya, Sivas, Urfa, Tokat, Tunceli**.

Atatürk'ün danışmanlarından **Prof. Hasan Reşit Tankut** da, Anadolu ve Kürdistan Alevilerinin bağlı bulunduğu **şix, seyid, pir, dede ve babalar**'ın bilimsel deyimle **hablar**'ın **Malatya, Elazığ, Tokat, Dersim, Merzifon** ve **Suriye'de Lazkiye** gibi yerlerdeki **Ocaklar**'dan çıktığını söyler ki, bu gizli belirleme de, **Alevi-Bektaşî Müziği** yayılım alanıyla uyum sağlamaktadır. (Bkz. M. Bayrak: **Kürdoloji Belgeleri**, s. 298).

Burada, değişik kaynaklardan giderek verdiğimiz iller dökmününün "**Fırat'ın batısı**"na rastlayan ve sıkı bir eritmeye tabi tutulan **Alevi-Kürt** yoğunluklu iller olduğu gözden kaçmamaktadır. Yine Cumhuriyet dönemi boyunca uygulanagelen politikalar sonucu, başta **Sivas** ve **Malatya** olmak üzere Kürt kökenli unsurlar önemli ölçüde eriyerek

Türkleştiği gibi, sanatsal üretimde de özendirilen ve kayırılan Türkçe'ye bir akışın olduğu ortadadır...

"Türkü" mü, "Şarkı" mı?

Yasaklama, asimilasyon ve kültürel eritme politikalarının doğal sonucu olarak kavramlar, terimler ve kelimelerde de bir saptırmaya ve yozlaştırmaya gidilmiş. Şu iki küçük örnek bile bu konuda bir bilgi vermeye yeterlidir. 1920'li yıllarda İstanbul Konservatuvarı'nın öncülüğünde yapılan halk müziği ve türküleri derlemeleri başlangıçta **"Halk Şarkıları"** adıyla veriliyordu, ancak bu isim sonradan tümüyle **"Halk Türküleri"**ne dönüştürüldü. Yine bu şarkılarda geçen **"Kürt"** ismi, yerini **"Türkmen"**e bıraktı. **"Kürdün Kızı"**, **"Türkmen Kızı"**na, **"Kürdün Gelini"**, **Türkmen Gelini"**ne dönüştü. Aynı süreçte **"Halk Dansları"** adlandırması da **"Halk Oyunları"**na çevrildi.

Devlet politikalarının bir gereği olarak Milliyet gazetesi ile Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı'na **"Güneydoğu Eğitim Seferberliği Konserleri"** çerçevesinde Kürdistan'da gerçekleştirilen müzik konserleri, tevriyeli yani ikili bir anlama **"Şarkı Söylüyoruz"** adıyla yürütülüyordu. Bu uygulama ise, Kürt basını başta olmak üzere çeşitli yayın organlarında eleştiri konusu ediliyordu. Sözgelimi **Hêvi** gazetesi konuyla ilgili bir yazıyı şu başlıkla veriyordu: **"Asimilasyon politikalarında tam yol ileri: Şarkı Mı Söyleniyor Türk'ü Mü?.."** (Hêvi, sayı: 93/1998)

Kürdistan'da Eğitim Süreçleri adıyla bir çalışma yapan araştırmacı **Rohat (Alakom)**, uygulanagelen asimilasyon politikalarının kaynak ve amaçlarını

şöyle koyuyordu: **"Asimilasyon haklı nedenlere dayanmayarak hâkim güçlerin bir ulusu kendi hâkim kültürü içerisinde eriterek, özümleyerek ortadan kaldırma süreçlerinin tümüne denir. Amaç, ezilen halkın ulusal benliğini güçsüz bırakmak, zedelemek, o ulusun dilini, kültürünü, geleneklerini, ulusal kurumlarını, kısacası o ulusun ulus olmasını sağlayan yani başka uluslardan farklılık gösteren tüm değerlerini ortadan kaldırmaktır; yani insanı bir kültürel varlık olarak öldürmek, kendi değerleriyle donatmak, onu kendi istekleri doğrultusunda yeniden eğitmek, kendine katmak olarak bilinen asimilasyon süreçleri, bugün özellikle Türkiye'de Kürt halkını ortadan kaldırmak, tarihin sayfalarından silmek için geliştirilen yoğun çabalar"dır.**" (Bkz. agy).

Kavramlarla dayatılan asimilasyonun **"Türkü"** boyutu, İsmail Beşikçi'nin bir değerlendirmesi üzerine geçtiğimiz yıllarda da gündeme gelmiş ve sorgulanmıştı. **Özgür Politika** gazetesinin konuyla ilgili bir soruşturması, **"(Türkü) Mü, (Stran) Veya (Klam) Mı?"** başlığıyla verilmişti. Bu soruşturmada; **"Türkü"** kavramının (Türki)den geldiği ve (Türk'e özgü) olduğu yönünde bir iddianın bulunduğunu, ancak bunun doğrulanmadığını; yine de **Türkü** kavramının etimolojik araştırmasının yapılması gerektiği; Kürtçe'de **türkü**'ye **klam ve stran** diyebileceğimizi; ancak bir Türkçe adlandırma olarak bu edebiyat ürünlerine **'türkü'** demekte bir sakınca görmediğimi" belirtmiştim (Bkz. **Özgür Politika**, 13.07.1993).

Gerçekten de, **"Türk"** kavramına Farsça ve Kürtçe'deki (i) aidiyet takısının eklenmesiyle

Ünlü Doğubilimci **Clement Huart**, yalnız **Alevilik**'in ana öncel kaynaklarından **Zerdüştilik**de değil, bunun devamı olan **Mazdekçilik**'te de müziğin ve müzisyenin önemli bir yer tuttuğunu belirtir: **"Dini ve komünist bir mezhebin kurucusu olan Mazdak, Tanrıyı, Kral Chosroes I (Doğu literatüründe daha çok I. Kavad olarak bilinir MB) gibi tahta oturtmuş, önündeki dört ruhani gücü, Kralın önündeki dört şahsiyete uygun düşecek şekilde tasavvur etmiş. İlk üçü yüksek görevliler, dördüncüsü ise müzisyen."**

oluşan “*Türki*” kavramı, salt kelime olarak “*Türk’e özgü*, *Türk’e ait*” ve “*Türkçe*” anlamına gelmektedir. Tıpkı “*Kürdi*, *Farsî*, *Arabî*” kavramlarında olduğu gibi. Türk dilinin en eski ana kaynağı kabul edilen “*Divanü Lügati’t Türk*”ten başlayarak bu kavrama ya hiç rastlanmamakta ya da bugünkünden farklı olarak kullanılmaktadır. İlk kez Çağatay şairi *Ali Şir Nevai*’de “*Türki*” kavramı “*Türkçe yazılan şiirler*” karşılığı kullanılmıştır. Günümüzde ise anlamı genişletilerek “*Türkçe söylenen halk şarkıları*” anlamında kullanılmaktadır.

Gerçi Türk Dil Kurum’unca yayımlanan “*Yazım Terimleri Sözlüğü*”nde “*Türkü*”nün tanımını şöyle yapılmaya başlanmıştır: “1- Halkın ezgi ile söylediği her türlü deyiş. 2- Saz ozanlarının koşma biçiminde söyledikleri, dördüncü dizeleri her dörtlükte olduğu gibi yinelenen kavuştaklı koşuk”. Aynı kitapta, “*Türkler’in özel bir ezgi ile söyledikleri türküler*” ise “*Türkmani*” olarak adlandırılmaktadır. (Bkz. TDK: *Yazım Terimleri Sözlüğü*, 1974, 126-127).

Bu nedenle, bu halk edebiyatı türünü Türkçe’deki adlandırmayla “*Kürt Halk Türküleri*” olarak nitelendirmek yanlış olmasa da; bu türü yalnızca Türkler’e ve Türklüğe indirgemek gibi geri ve dar bir saplantıya girildiğini görerek “*Şarkı*” olarak adlandırmak daha doğru geliyor bize. Çünkü, bu iddianın sahipleri Kürt müziğine Türkçe sözler uydurularak yapılan “*türküler*”in nasıl “*Türk’e özgü*” olabileceğini açıklayamıyorlar en azından.

Gürdal Aksoy’un şu belirlemesi bu açıdan ilginçtir: “*Türkü-*

nün, saz eşliğinde söylenen halk şarkıları olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak Kürt türkü-sü’nden söz etmenin abes olmayacağı da... Ancak gerek tarihsel anlamı itibarıyla (Türkî: Türkçe şiir), gerekse ideolojik-politik işlevi gereği Kürt şarkılarına ‘türkü’ demenin siyasal iğretlilik taşıdığı da ortadadır. Kürt şarkılarına Türkçe sözler yazıp, onları bir çırpıda ‘türkü’ adı altında toplamakla, Kürtçe şarkılara ‘Kürt Türkü-sü’ demek arasında acaba ne denli fark var? Kuşkusuz türkünün tarihsel kökenlerinde Kürt Alevi kültürünün güçlü etkisini de yadsımak istemiyoruz. Ama (Türkü Türkü Türkiye) gibi sloganların arkasındaki siyasal anlamları da görmek gerekir. Sonuçta bugün Türkü sözcüğü, yalnızca saz eşliğinde söylenen halk şarkılarını anlatsa bile, Kürt türkü-sü tabirinden hassasiyetle kaçınılmalıdır.” (Bkz. Gürdal Aksoy: “(Kürt Türkü-sü) Üzerine Düşünceler*”, *Zülfikar* der. Sayı: 27/1998).*

Alevi Kürtler’in Müziği ve Dinsel Halk şarkıları (Ayet ve Beyitler)

Batılı kaynaklardan giderek, “*Kürt sufizmi ve Kürt müziği*” çerçevesinde bir araştırma yapan *Ziya Aydın*, dinsel Kürt müziğinin tarihsel kaynakları konusunda şu belirlemeyi yapmaktadır:

“*Kürt halkının en köklü ve en karakteristik geleneklere sahip olduğu alanlardan biri de müzigidir. Bu müzik folklorik, legender, ağıtsal ve mistik biçimleri ile incelenebilir.(...) Kürt müziğinin köklerinin çok eski tarihlere gittiği kesindir. Ünlü tarihçi Clement Huart, Herodot’a dayanarak Medler’in içinde bir aşiret olan Mages (Mecusiler)’in theogonileri (Tanrıların doğumları-*

*nın ve soy ağaçlarının açıklandığı metinler) şarkı halinde olduklarını belirtiyor. Yine Herodot’a göre, Magesler (Mecusiler), Med Konfederasyonunu oluşturan haklardan biridir. Zerdüşt’ün kendisinin de bu aşiretten olduğu bilinir. Medler’den başlayarak Sasaniler’e kadar dinsel âyinlerde uzman olan Magesler, Yunan ve part işgali yıllarında da Zerdüşt’ün öğretisinin toplandığı Gathalar’ı (manzum lirik parçalar, MB) sözlü olarak koruyup yaşatırlar.” (Bkz. *Ziya Aydın: “Kürt Sufizmi ve Kürt Müziği Üzerine Bazı Düşünceler”*, KAYY-DER Haber Bülteni, Sayı: 14/1997).*

Ünlü Doğubilimci *Clement Huart*, yalnız *Alevilik*’in ana öncel kaynaklarından *Zerdüştilik*’de değil, bunun devamı olan *Mazdekçilik*’te de müziğin ve müzisyenin önemli bir yer tuttuğunu belirtir: “*Dini ve komünist bir mezhebin kurucusu olan Mazdak, Tanrıyı, Kral Chosroes I (Doğu literatüründe daha çok I. Kavad olarak bilinir MB) gibi tahta oturtmuş, önündeki dört ruhani gücü, Kralın önündeki dört şahsiyete uygun düşecek şekilde tasavvur etmiş. İlk üçü yüksek görevliler, dördüncüsü ise müzisyen.*” (Bkz. *C. Huart: “Musique Persane”*, *Encyclopedie de la Musique* içinde, Paris, 1992, s. 3065-3078).

Huart, *Mazdekçiliğin* yanısıra yine *Aleviliğin* öncel kaynaklarından biri olan *Maniahizm*’de de müziğin kutsal hiyerarşide önemli bir yer aldığına işaret ediyor. (Bkz. *agy*).

Yukarıda andığımız ünlü Fransız araştırmacı *Jean Durin*, “*Kürt halkı, Ermeni, Türk, Arap ve Fars kültürleri gibi değişik kültürlerle içiçe yaşamış-*

tır; komşularınkiyle bazı ortak noktaları olmasına rağmen Kürt müziği bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kendine özgü müzikal ifade biçimleriyle apayrı bir yere ve öneme sahiptir” dedikten sonra, sözü Horasan ve Zağroslar’daki **Baxşi**’lere getirerek, bu bölge Ahlê Haqlar’ı ile Kürdistan ve Anadolu Alevileri arasında şu benzerlikleri koymaktadır:

“Çalgıları, Batı Kürtleri’nin de kullandığı ve saz veya tambur gibi adlarla adlandırdıkları uzun saplı **dotar** olacaktır. Bu çalgıların, tipik **Kürt** çalgıları olduğu yaygın olarak söylenmektedir. Araplar bu çalgıyı çalmazlar, çünkü Kürt diline uygundur. Ehli Haq Kürtler’de tambur kutsalıdır ve Yezidiler’de kemiş, flüt, ney, darbuka ile aynı kutsal yerlere uygun görülür. Aleviler’de de aynı şekilde saz yaygın ve semboller yüklenen bir çalgıdır.” (Bkz. agy).

Gerçekten de Kürdistan’da ve Anadolu’da tambur, saz, ya da Türkçe deyişle **bağlama**, Alevi töre ve törenlerinin vazgeçilmez çalgı aracı ve kutsal simgesidir. Oysa sünni kesimde müzik uzun süre yasaklanmış ve bu enstrümana da iyi gözle bakılmamıştır. Bu anlayış, Alevi ozanlarının şiirlerinde de ifadesini bulmuştur.

Alevi Ozanı **Cevrî**, bir nefesinde bu enstrümanı “**telli Kuran**” olarak nitelendirir:

Bana Hakk’ı soran oğul
Haber al âşık sazından
Göğsü peygamber ağacı
Kılıfı Ali bezinden

Cevrî bunda dilli Kur’an
Hem erkânli yollu Kur’an
Elimizde telli Kur’an
Yürürüz hakk’ın izinden
Pir Sultan için tambur yani

saz, dertleşilecek bir dosttur:

Gel benim sarı tamburam
Sen ne için inilersin
İçim oyuk derdim büyük
Ben anun’çün inilerim

Koluma taktılar teli
Söyletirler bin bir dili
Oldum ayn-ı cem bülbülü
Ben anun’çün inilerim

Müzikli töre ve törenler, Sünnilikte hoş karşılanmaz. Saz ise “**şeytan âleti**” olarak nitelendirilir. **Aşık Dertli**, bir nefesinde bu anlayıştakilerle şöyle hesaplaşır:

Telli sazdır bunun adı
Ne âyet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Venedik’ten gelir teli
Ardıç ağacından kolu
Be Allah’ın sersem kulu
Şeytan bunun neresinde
Araştırmacı **Cemşid Bender**’in şu belirlemeleri, bu gerçeğin anlatımından başka bir şey değildir:

“Müziğin Sünni kesimde uzun süre yasaklanması Alevilik’te;

1- Şehir tekke gizli müziği
2- Halk (köylü) gizli müziğinin doğmasına neden oldu. Aleviliğin çıkış merkezleri Doğu Anadolu ve eski adıyla Zağros yöreleri olduğundan ve saz denen âletin de Anadolu kültürünün bir enstrümanı olmasından ötürü bu tarihi sanat varlığı eski antik çağ dini âyinlerinin uzantısı olarak Alevilik kanalıyla yaşamını sürdürdü. Elbette ki bu kolay olmadı. Şeriata göre ‘**şeyten-âleti**’ sayılan sazların kırılıp parçalanması ve onu çalanların kâfir ilan edilmeleri, Alevi müziğinin gizli müzik ürünleri yaratmasına neden oldu.” (Bkz. C.

Yüzyılın en önemli çalgı bilimcilerinden olan **Sachs**, “**tarih öncesi dönemlerde ilkel insanların ürettiği primitif çalgıların müzik yapma bilinci ile değil, büyü için kullanıldığını**” söyler. İlk çağlarda ve daha sonraki süreçte müziğin din ile içiçe geçtiği bir gerçektir. Alevi toplumunda ve kimi başka toplumlarda dinsel törenlerin hâlâ müzikli yapılması bu geleneğin bir ürünü olsa gerek.

Bender: *Kürt uygarlığında Alevilik*, İst, s. 329).

Bu anlamda üzerinde durulması gereken kavramlardan ikisi de, Alevi toplumunun dinsel şarkılarına verilen addır. Türkçe’de bu ezgili dini şarkılar “*Deyiş*” olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde *deyiş* kavramının anlamı alabildiğine genişlemiş ve bir dinsel edebiyat türü olmaktan çıkıp, TDK’nun yukarıdaki tanımında da görüldüğü gibi, *halkın ezgi ile söylediği her tür şiirsel ürünü* ifade etmektedir. Oysa Kürt Aleviliğinde bu türün adı “*Ayet*” ve “*Beyit*”, *Yezidi Kürtler*’de ise “*Ayet*” ve “*Qawil*”dir. Bu nedenle, Türkçe’de bu tür için geçmişten beri kullanılan “*Nefes*” kavramının kullanılması da uygundur. “*Düvazimam*” ve “*Mersiye*” gibi türler, bunun alt kolları olarak değerlendirilmelidir.

Farsça’dan müzik literatürüne giren “*Saz*” kavramı, esasında “*âlet, çalgı, enstrüman*” anlamlarındadır ve *telli-telsiz, yaylı veya tezeneli, vurmali veya nefesli* her tür çalgı için kullanılmaktadır. Türk Alevilerinde daha çok *bağlama*, Kürt Alevilerinde *tambur*, İran’da ise daha çok *dutar, setar* olarak adlandırılmaktadır. (Bkz. Prof. Mahmut R. Gazimihal: “*Saz*”, Türk Folklor Araştırmaları dergisi, Ocak-1961).

Bu araştırmanın tarihi kökenleri konusunda birçok şey söylenmektedir. Ancak 4000 yıl

öncesine dayanan Geç-Sümer ve Babil kabartma heykellerinde, tambur veya bağlamanın önceli sayılan “*lut*” çalan insan figürlerine rastlandığına göre, şu yaklaşım bize de gerçekçi geliyor:

“*Mezopotamya’da tarihi kazılardaki bilgilerden, bağlamanın, öyle söylendiği gibi Orta Asya kökenli bir kopuzdan türeme bir şey olmadığı anlaşılıyor. Türk araştırmacılar en fazla 2000 yıllık bir geçmişten söz ederken, eldeki verilere bakacak olursak, arada bin yıllarla ifade edilen çok büyük bir zaman farkı var. Türkler’in 1071’de Anadolu’ya gelmelerinden önce buralarda kimlerin yaşadığını ve bunların kimlerle savaşmış buralara yerleştiklerini kimse düşünmüyor. Bu savaşmış insanların yerleşik bir düzenleri ve daha ileri bir kültürleri vardı. Bunu, tarihi arkeolojik kazılar da göstermektedir.*” (Bkz. Ali Alagöz: “*Bağlama ve Şelpe’nin Tarihi ve Kökeni*”, Gözcü der. Sayı: 2/98)

Yüzyılın en önemli çalgı bilimcilerinden olan *Sachs*, “*tarih öncesi dönemlerde ilkel insanların ürettiği primitif çalgıların müzik yapma bilinci ile değil, büyü için kullanıldığını*” söyler. İlk çağlarda ve daha sonraki süreçte müziğin din ile içiçe geçtiği bir gerçektir. Alevi toplumunda ve kimi başka toplumlarda dinsel törenlerin hâlâ müzikli yapılması bu geleneğin bir ürünü olsa gerek. (Sözgelimi Maraş

Alevi Kürtleri’ndeki dinsel töre ve törenler için bkz. Pir Ali Soyüren: “*Sinemili Aşiretinde Erkân*”, Zülfikar Dergisi, Sayı: 21/1997).

Ancak saz çalma tekniği, Anadolu Alevileri arasında bile değişmektedir: *Teke yöresinde yani Burdur, Antalya, Fethiye dolaylarında üç telli cura ile sap üzerinde çalınarak müzik icra edilmektedir. Denizli yöresinde özellikle Zeybeklerde ‘döyme’ diye adlandırabileceğimiz, parmak uçlarıyla perde üzerinde tellere vurularak çalınmaktadır. Buna karşılık Horasan’da yaşayan Alevi ozanları, sazı ‘şelpe ve pençe’ tekniğiyle çalmaktadır. Maraş, Dersim, Malatya, Erzincan, Sivas bölgelerinde sıkça kullanılan şelpe tekniğinde, özellikle Elbistan dedelerinin ustahlığı ve otantikliği dikkat çekicidir.*” (Bkz. A. Alagöz, agy).

■ Sonuç

İşte, yukardan beri irdelemeye ve temellendirmeye çalıştığımız nedenlerle büyük bölümü Türkçe yazmaya, Türkçe müzik yapmaya ve Türkçe ibadet yürütmeye yöneltilmiş olsa da, genelde *Fırat’ın batısındaki, özelde Binboğalar yöresindeki Alevi Kürt* yoğunluklu aşiretler arasında gerek *âşıklar ve halk ozanları*, gerekse dini törenleri yürüten *pîrler* aracılığıyla gerek *din-dışı klam ve stran*’lar, gerekse dini *âyet ve beyit*’ler sınırlı da olsa bugün de yaşamaktadır.

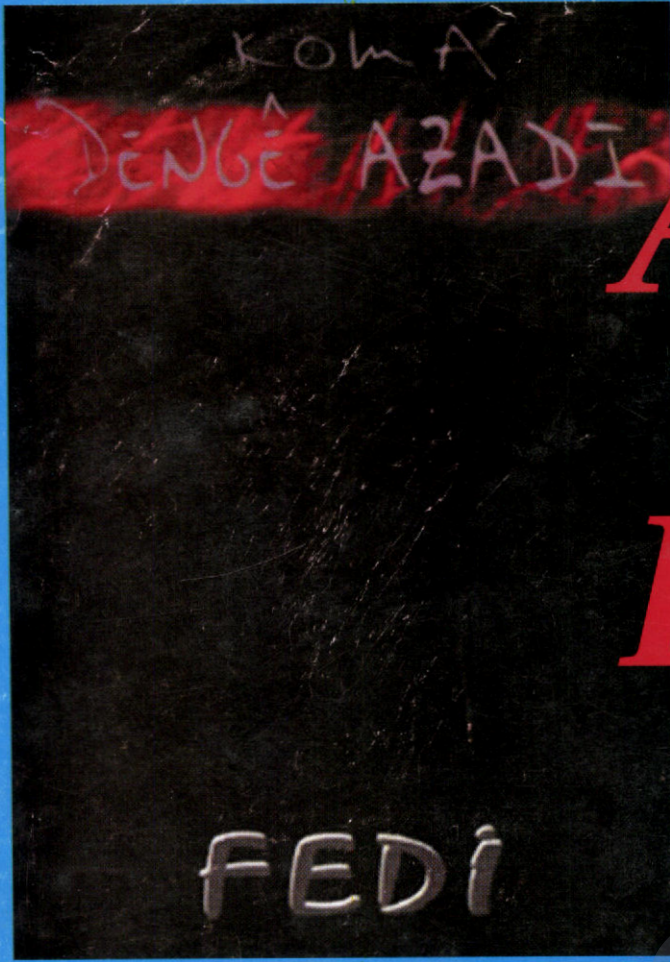
DENG YAYINLARI

Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer/5. Baskı.....	Kamuran Ali Bedirxan.....	1.000.000
Dersên Zmanê Kurdi/5. Baskı.....	Baran.....	1.100.000
Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi.....	Rohat.....	1.000.000
Dawiya Dehaq/Tiyatro(Tükendi).....	Kemal Burkay.....	400.000
Diwana Yekan-Diwana Duduyan-Sewra Azadi.....	Cigerxwin.....	2.000.000
Ferheng (Sözlük) Kürtçe-Türkçe (Tükendi).....	D.İzoli.....	4.000.000
Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan/3. Baskı		
Coğrafya-Tarih-Edebiyat -Cilt-1 (Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	2.000.000
Kürtler-1-2 Cilt-(Sosyolojik ve Trhi. İnc.).....	Bazil Nikitin.....	1.800.000
Ferheng (Sözlük) Zazaca-Türkçe.....	Malmisanj.....	1.800.000
Yakılan Şiirin Türküsü.....	Kemal Burkay.....	1.000.000
Azadi û Jiyan-Özgürlük ve Yaşam.....	Kemal Burkay.....	1.500.000
Diwana Sîsêyan-Diwana Çaran (Toplatıldı).....	Cigerxwin.....	2.000.000
Em Bıxivîsîn.....		900.000
Em Bıxwîn - 1		900.000
Em Bıxwîn - 2		900.000
Jiyana Bextewar.....	Ereb Şemo.....	1.000.000
Şivanê Kurd.....	Ereb Şemo.....	1.000.000
Kürt Sorunu Barış ve Demokrasi (Toplatıldı).....	Ali Dicleli.....	1.000.000
Kürtler	Zohoodi-El Dahoodi.....	1.000.000
Berf Fedi Dike (Şiêr).....	Kemal Burkay.....	1.000.000
Gula Çile.....	Ferhad Can.....	1.000.000
Seçme Yazılar -1 (Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	1.800.000
Seçme Yazılar -2	Kemal Burkay.....	1.800.000
Gülümse Ey Dersim -Cilt 1- (Toplatıldı).....	Munzur Çem.....	1.800.000
Gülümse Ey Dersim -Cilt 2-	Munzur Çem.....	1.800.000
Mem û Zin (Toplatıldı/Tükendi).....	Ehmedê Xani.....	4.000.000
PSK 3. ve 4. Kongre Belgeleri (Toplatıldı).....		750.000
Gençlik Sorunu (Broşür Dizisi)-(Toplatıldı).....	Celal Özgür.....	700.000
Kadın Sorunu (Broşür Dizisi) - (Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	700.000
Sendikal Hareket(Brş. Dzs.) (Toplatıldı).....	İbrahim Metin.....	700.000
Din ve Siyaset (Broşür Dizisi) (Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	750.000
Alevilik... (Brş. Dz.) (Toplatıldı).....	Munzur Çem.....	750.000
Kird, Kırmanç (Brş. Dzs.) (Toplatıldı).....	Malmisanj.....	750.000
Evdalê Zeynikê.....	Ahmet Aras.....	1.700.000
Çarin (Rubailer)(Toplatıldı).....	Kemal Burkay.....	1.700.000
Hükümlü Yazılar.....	İbrahim Aksoy.....	1.700.000
Biraninêd Mın.....	Ahmedê Mırazi.....	1.500.000
İdyomên Kurdi.....	Ahmet Cengiz Çamlıbel.....	1.500.000
Ayak Topunun Sultanlığı(Türkçe-Kürtçe).....	Cemali.....	1.800.000
Divana Pêncan-Divana Şeşan.....	Cigerxwin.....	2.000.000
Can Taşır Dicle (Şiir).....	Kemal Burkay.....	1.000.000
Şerefname (Kürd Tarihi).....	Şeref Han.....	4.000.000

DENG YAYINLARI

Tarlabası Cad. No: 232 Daire: 4 Beyoğlu /İSTANBUL

Tel: 0 (212) 235 38 62 - 0 (212) 235 61 63 Fax: 0 (212) 235 53 82

Kaset ve CD'si çıktı

A

- 1- Ez te baş nasdikim
- 2- Fedi
- 3- Şekir Axa
- 4- Ax Lê Kînê
- 5- Zeri
- 6- Negri

B

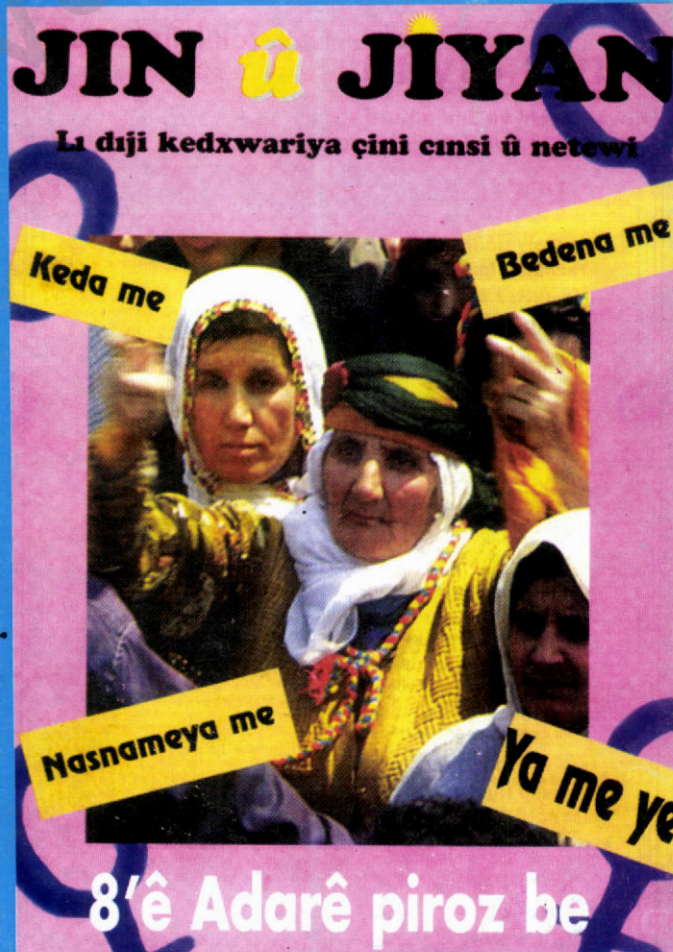
- 1- Ez Xelef im
- 2- Mihemedo
- 3- Bêrivan
- 4- Dîlê Xemgin
- 5- Dera Sorê
- 6- Dikim Herim Eskeriyê...

Cıwan Music Production Ltd.
İMÇ 6. Blok No: 6614 *Unkapanı/İSTANBUL*
Tel: (0212) 526 66 37- Fax: (0212) 526 66 04

Jimara ewil a Jin û Jiyanê derket

- ✓ Yasaklı, genelgesi, gözaltılarla dolu bir 8 Mart
- ✓ Siyasette de kadının adı yok
- ✓ "Tesire jiyana koçberî lî ser jiyana mîn zehfê"
- ✓ Tineri soluyan yaşamlar

Navnişana Xwestinê
Şehit Muhtar Mah. Miş Sk. No: 24/4
Beyoğlu/İstanbul
Tel-Fax: (0.212) 245 04 56

8'ê Adarê piroz be